

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

APOKALIPSA

A ljubljanaí szlovén folyóirat vendégszáma

- PRIMOŽ REPAR: Az Apokalipsáról (bevezető) 977
EDVARD KOCBEK versei 978
JANKO ROŽIČ: Kérdések Kocbegről (tanulmány) 990
IZTOK OSOJNIK versei 997
ESAD BABAČIĆ versei 999
ANDREJ E. SKUBIC: Fužine blues (regényrészlet) 1001
ANDREJ BLATNIK: Nem (novella) 1007
MILAN DEKLEVA: A Keleti Lótusz (elbeszélés) 1009
PRIMOŽ ČUČNIK versei 1014
TATJANA SOLDÓ versei 1017
A csend tava (ötven szlovén haiku) 1023
BANJA NACUISI: A szlovén haiku hat virága (esszé) 1034
DANE ZAJC: A reménytelenségbe vetett tekintet (Jurij Hudolin beszélgetése) 1037

*

- MARJAN ROŽANEC: A Semmi Szlovéniában (esszé) 1044
IGOR ISAKOVSKI: Balkánjaim (esszé) 1048
PRIMOŽ REPAR: A Zóna, a tiltott terület (esszé) 1053
ŽARKO PAIČ: Egy képzeletbeli földrajz traumái (A Balkán mint a Nyugat kollektív undergroundja) 1058
MIKLAVŽ OCEPEK: A totalitarizmus és az idő (esszé) 1065
MARTINA SOLDÓ: Totalitarizmus: a rend délibábja (esszé) 1069

2004

OKTÓBER

*Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a PVV Rt. és a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.*

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdszungen, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Ceglédén:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt, Piac u. 26. – Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A – Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u.

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar könyvtára – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5. – Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1. – Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszeg:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

www.jelenkor.net

400,- Ft

JELENKOR

9770447642002

JELENKOR

XLVII. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszbörítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és

a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp., VIII. Ker. Orczy tér 1., Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900.).

További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu

Valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 2400,- Ft, a II. félévre 2000,- Ft,

egy évre belföldre: 4400,- Ft, külföldre: 11200,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A VILENICA IRODALMI TALÁLKOZÓRA idén szeptember 8. és 12. között került sor. A Szlovéniában zajló nemzetközi rendezvényen Ágoston Zoltán, a *Jelenkor* főszerkesztője mutatta be a „Folyóirat a folyóiratban” című együttműködési program keretében a lapot, illetve a 2003 novemberében megjelent szlovák *Romboid*-, valamint az ez év októberében napvilágot látó szlovén *Apokalipsa*-vendégszámát. Magyarországról a fesztivál felolvasóest-sorozatán Podmaniczky Szilárd író, míg a találkozó konzultánsaként Gállos Orsolya műfordító vettek részt. Az ez évi fődíjat Brigitte Kronauer német író, a Vilenica Kristálya díjat Valžina Mort belorusz költő nyerte.

*

A SZÉPÍRÓK TÁRSASÁGA Őszi Irodalmi Fesztiválját rendezték meg 2004. szeptember 10-11-én Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A rendezvényeken filmelőzetesekre, ankétokra, felolvasószínházi előadásokra, folyóirat-bemutatókra és felolvasásokra került sor, többek között Somlyó György, Beney Zsuzsa, Oravecz Imre, Kukorelly Endre, Térey János, Varró Dániel, Konrád György, Lengyel Péter, Grendel Lajos, Závada Pál, Németh Gábor, Márton László és Darvasi László részvételével.

*

BEVEZETÉS AZ IRODALOMBA címmel új előadássorozatot indított a Művészetek Háza, melyben a magyar irodalomtörténet kiemelkedő jelentőségű alkotóit mutatják be. A szeptember 23-i, első előadás témája Janus Pannonius munkássága volt, az előadó Jankovits László, a PTE egyetemi docense, a neolatin irodalom kutatója.

*

A JELENKOR folyóirat és az Alexandra Kiadó közös könyvsorozata, a Szignatúra Könyvek első négy kötetének bemutatójára került sor szeptember 30-án Budapesten, az Írók boltjában. Takáts József *Talált tárgy* című interjúkötetét Kálmán C. György, Marc Martin *Járt utat kétszer járj!* című regényét Mécsáros Sándor, Méhes Károly *A kis halottlátó* című novelláskötetét Wernitzer Julianna, Hans-Henning Paetzke *Idegen test* című önéletrajzát pedig Kőszeg Ferenc mutatta be.

*

A BRÓDY-DÍJ átadására került sor október 1-jén a budapesti RS.9 Színházban. A díjat, amellyel minden évben az előző esztendő legjelentősebbnek ítélt elsőkötetes szépprózai művét jutalmazták, ebben az évben Murányi Zita *Tükörpalota* és Nagy Gabriella *Idegen* című regénye nyerte el. A díjátadáson részletek hangzottak el a díjazott művekből, valamint felolvasott Bíró Kriszta, Bódis Kriszta, Kiss László és Kiss Noémi.

*

BARANYA KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE címmel konferenciát rendeztek szeptember 15-én a Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ dísztermében. A konferencia a *Kulturális Örökség Napjai* című, szeptember 18-19. között lezajlott rendezvénysorozathoz kapcsolódott.

*

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ augusztus 25-én tartotta évadnyitó társulati ülését. A 2004/2005-ös évad tervezett bemutatói között szerepel Rostand *Cyrano de Bergerac*-ja, Mozart *Varázsfuvola*-ja, Karl Gutzkow *Uriel Acosta* című szomorújátéka, David Hare *Amy világa* című drámája és Szép Ernő *Patikája*.

PRIMOŽ REPAR

Az Apokalipsáról

Az *Apokalipsa* a kulturális élet keresztmetszetét nyújtó havi lap, illetve kiadó.

Egyszóval az eleven kultúra »baráti köre«. Informális csoport – költők, filozófusok, esszéisták, tudósok, írók, művészek, festők, építészek és mások, sokan közülük együtt indultak tizenegy évvel ezelőtt. Kapcsolatot és dialógust teremt az alkotó személyiségek között, akik a legfőbb alapját képezik annak a kulturális progressziónak, melyet az *Apokalipsa*, mint az alcíméből is kitűnik (*Revija za preboj v živo kulturo* – 'Az eleven kultúra áttörésének folyóirata'), kezdettől fogva követ. Kiadóként ez ideig közel nyolcvan könyvet, különféle filozófiai, művészeti, próza- és versesköteteket publikáltunk – beleértve természetesen a haikut mint speciális műfajt –, műfordításokat és szlovén irodalmat is. Társalapítói vagyunk a *World Haiku Association*nek is.

De mit is jelent a *Folyóirat* a *folyóiratban* program?

Az elmúlt évek során nemcsak valamiféle marginális helyzetben tengődünk (Szlovénia 1991-es függetlenné válása után egy évvel indítottuk lapunkat), hanem létrehoztuk az egyik legelevenebb kortárs szlovén kulturális folyóiratot, és elhatároztuk, hogy nemzetközivé válunk, összefogva a hasonló tapasztalatokkal rendelkező partnerekkel. A kezdeményezés társalapítói Primož és Stanislava Repar. A Másnak vagy a Különbözőnek nem ellenségnek, hanem egy másik személynek kellene lennie. Jelenleg kilenc közép- és délkelet-európai folyóirat mutatja be egymást a saját nyelvén. Ezúttal az *Apokalipsa* mutatkozik be a *Jelenkorban*. Aztán majd a *Jelenkor* az *Apokalipsa* 85. számában.

Miért épp az *Apokalipsa*?

Talán a különleges szándékai miatt. A víziók, a szellem és a reveláció, az eszmék intellektuális és kreatív sokszínűsége miatt. A művészi és alkotói szabadsága miatt.

Nagy izgalommal várjuk a magyar olvasót, és nagy izgalommal tekintünk az új párbeszéd elé!

Akárki vagy, halkan lépj be a házba

*Akárki vagy, halkan lépj be a házba,
a jámbor fénybe. Néznek rád szelíden
vén fekhelyek. Asztal s kemence közt
jár a kenyér, cserépkorsókban áll
a víz. Ereszkednek az órasúlyok,
a csönd gyümölcse egyre súlyosabb.*

*Macska gubbaszt a padláson, kutya
les madarat, a méhek hazaszállnak,
az ólaktól kiugrázó nyulakra
tyúkok bámulnak. Mindenütt
jó barmok szaga száll, a gyermek
a boci mellett szeretne aludni.*

Hold világít karámos legelőkre

*Hold világít karámos legelőkre. A lovak
csöndben legelnek, majd egymás hátát harapva,
dobogva futnak az éjszaka árnyai előtt.
Szénaboglyában béreseks fekszenek, az egyik
szájharmonikázik. Megcsendül a fehér derengés,
amikor abbahagyja. Rend lesz a zűrzavarból,
mélyebb lesz a világ. Korhadtsz deszkán
elaludna az ember.*

*Távoli forrás csobog, magányosan
páráll a föld, elkínzott egészségtől
illatos az álom.*

Az éj síkjai fodrozódnak

Az éj síkjai fodrozódnak, illatozik
a vöröshere. Fáradt méhek kapaszkodnak
a kasba, nem bírnak szárnyra kapni.

Egy fa alatt fekszünk álmatlanul,
halljuk a vadnyulat a mezsgyén,
szellemnek lenni milyen jó.

Az éj síkjai halkabban fodrozódnak,
reggeledik a holdvilág, a szívben
mélyen csörgedez a vér.

Messze gyerekek ricsajoznak

Messze gyerekek ricsajoznak, a hangjuk
kellemesen eltompul idáig, párás fuvallat
jön át a dombon, a tőkéken meglebben a levél,
aztán megáll. Meg sem érzik a nagy napraforgók,
földig hajolva szívják a sötétséget a völgyből.
Hirtelen meleg szélcsönd borul ránk, és már
lefeküdnénk a kései virágok közé, szikkadtan zörög
a lét, megbékél álmosan, átléptünk egy határt.

Még lehunytt szemhéjunkon érezzük az este
szelíd fényét, amint a szürke ég zenitjén támadt
nyíláson átszorog. Vadkacsa száll fölöttünk, száraz
dörej támad a messzeségben, szétfutni nem bír,
nyújtottan elenyészik, és nincs sehol se kezdet,
se vég, valahol mindent elnyel a mindentudó
felejtés.

Száraz levél zörög

Száraz levél zörög a fákon,
galambok szállnak borszőlő illatában
és macskák szenderegnek szúette kerítésen.
Két házzal arrébb nyikorog a prés,

*fülünkbe cseng, ahogy csobog a must
a mély edénybe. A hőség utolsó
hullámát vonszolja felénk a déli szél.
A gyerekek keze szőlőtől ragacsos,
útszélen ismeretlen fekszik és beszél
magában.*

*Minden tele van, és túl a borongó
tudaton. Már a végső határon áll a föld,
kimerülten és máshol időző figyelemmel.
A templomban mind megszólaltak a harangok,
az ember is lehunyta a szemét.*

Asszonyok jönnek munkából

*Asszonyok jönnek munkából, szántók között
kaptatnak föl a hegyre. Úgy húznak át
az üres estén, mint egy állati nyáj, kitágul
orrlyukuk. Az erdő közelében hirtelen
vontatott dalba fognak, mint a legények,
s ahogy elnyújtják a végét és hangjuk megszakad,
mintha meztelen talpuk neszét hallanánk
a fűben, a fojtott magányt.*

*Minden őszi mezsgyén asszonyok jönnek
munkából, erdők visszhangozzák éneküket,
és keserű földet vennék a számba bánatomban,
amikor hallom őket.*

Peremén a világnak

*Peremén a világnak
téged karomba zárlak,
harangok konganak.*

*Ha lehunyom a pillám,
még közelebb vagy hozzám,
harangok konganak.*

*Már nem vagy s nem vagyok,
egy kehely fölragyog,
harangok konganak,
harangok.*

Gyökerek közt fekszem

*Gyökerek közt fekszem, ahol mindent
lelepleznek a könyörtelen szagok.
A sötét mámor dühödten összezúzott,
mikor dőreje elől menekültem,
s most önmagamba bújok, mint az őrült.
De mikor e gyökeres változásban
fellélegzem, meghallom az iszonyt,
nő a dőrej, eláraszt minden földet,
zúg világokon át, a mindenséget rázza.
Szép állatcsordák rohannak dobogva,
a néma penge elérte, megzabolázta őket.
Prüszkölő nyihogásuk pogány
halálhörgéssel keveredik fülemben.
Valami még a vad testhez bilincsel,
nem tudja a halált túlharsogni lelkem.
Mámorító szagú az ősi rög.
Vesszen minden, maradjon az iszony,
és benne a közelség, a közelség.*

Dal a vadászatról

*Fák nyújtogatják águkat az estbe,
árnyak hálója leng a szélbe vetve.
Vadászó Istent rejt zúgó vadon,
menekülök, a bőröm nem adom.*

*Körös-körül a völgyben mély homály van,
vadászó csápok csapkodnak utánam.
Meleg kurjongás kavarog mögöttem,
szívem sebét feltépem elgyötörten.*

*Folyik a hajsza réten és pagonyban,
a hajtók nyája mindenütt nyomomban,
s hol elbukom, a lombon fény tör át,
és érzem a föld édes illatát.*

Vadászó Istent rejt zúgó vadon,
az éj mindenkit rabszíjára fon.
Házat erdőre, erdőt házra vált,
örök forgás ad mindenütt szabályt.

Eső hull fekete éjbe

*Eső hull fekete éjbe, a világ egyre kisebb,
állok és már moccanni sem tudok,
ki ment meg, nem tudom.*

*Egyformán sötét és távoli minden irány,
szívem sehol sem érez meleget,
mindenki elhagyott.
Csak ti maradtatok nekem, elfeledettek,
mint keserű gyümölcsöt ízlelek benneteket,
eszem és élni fogok.*

Lipicaiak

*Lipicaiak szerepeltek
egy történelmi filmben,
írja az újság.
Egy milliomos lipicaiakat vett,
a nemes állatok nyugodtan viselték
a repülést az Atlanti-óceán fölött,
mondja a rádió.
A lipicaiak remek hátraslovak,
hazájuk a Karszt, patájuk ruganyos,
járásuk kecses, érzékeik frissek,
hűségük rendíthetetlen,
közli a tankönyv.*

*Én meg hozzáteszem, fiam,
hogy e nyugtalan állatokat
nem lehet tiszta képletekbe zárni:
ha süt a nap, az a jó,
mert a lipicai csikók feketék,
ha éjszaka van, az a jó,*

*mert a lipicai kancák fehérek,
de amikor nappal lesz az éjszakából,
az a legjobb,
mert a lipicaiak fekete-fehér csepűrágók,
őfelsége, a szlovén történelem
udvari bohócai.*

*Mások szent tehenet és sárkányt imádtak,
ezeréves teknőst és szárnyas oroszlánt,
egyszarvút, kétfejű sast, főnixmadarat,
de mi választottuk a legszebb állatot,
mely csatatéren és cirkuszban egyaránt kiváló,
s hol királylány, hol arany szentségtartó a hátán,
nem csoda hát, hogy a bécsi császár
az ügyes diplomatákat franciául,
a csinos színésznőket olaszul,
a végtelen Istent spanyolul,
a tanulatlan szolgát németül,
a lovait meg szlovénul szólítja meg.*

*Gondold csak meg, fiam, milyen talányosan
függ össze természet és világtörténelem,
mennyire más rugókra jár a lélek
a föld különböző népeinél.
Minket verseny és vágta éltet, jól tudod.
Így azt is érted, tiszta földünkre hogy kerültek
Noé bárkájából a fehér lovak.
Miért lettek szent állatainkká,
miért szólnak róluk történelmi mondák,
miért zaklatják jövődönket is,
az ígéret földjét keresik szüntelenül,
lelkünkön ők a lelkesült nyereg.*

*Fekete-fehér lovon ülök én is,
kedves fiam,
mint beduin törzsfőnökök,
úgy nőttem össze vele,
lőháton töltöm egész életemet,
lovon harcolok, lovon imádkozom,
lovon alszom és lovon álmodom,
és lovon fogok meghalni is,
minden jövődölésünk feltárult előttem
e titokzatos állaton ülve,
és ezt a verset is
remegő hátán éltem át.*

*Semmi sem homályosabb
a világos beszédnél,
és semmi sem valódibb a versnél,
amit az értelem fölfogni nem tud.
Napvilágnál bicegnek a hősök,
sötétségben dadognak a bölcsek,
de költővé válnak a csepűrágók,
a szárnyas paripák egyre gyorsabban robognak
vén földünk üregei fölött,
a türelmetlen szlovén állatok
szökdelve és dobogva
még mindig Mátyás királyt * ébresztgetik.*

*Aki nem tudja megülni a lovat,
az mielőbb tanulja meg
a tüzes állatot megzabolázni,
lazán mozogva a könnyű nyeregben
az ügetés feszes ütemét eltalálni,
és mindenekelőtt ragaszkodjon a sejtelemhez,
hiszen a lovaink messziről jöttek
és messzire mennek,
a motorok könnyen elromlanak,
az elefántok túl sokat esznek,
és hosszú az út előttünk,
gyalog bejárhatatlan.*

[Cím nélkül]

*A testem nem enyém,
a zsarnok várománya,
a lelkem éji rém,
a régi Isten árnya,
szívem eldobtam én,
a néma Rog** se bánja.*

* A monda szerint Mátyás király seregével egy hegy barlangjában alszik, de fölébred és a szlovénok segítségére siet, ha nagy veszedelem fenyegeti őket. (A ford.)

** Kočevski Rog, erdős hegyvidék Dél-Szlovéniában, ott volt a szlovén partizánvezérkar főhadiszállása, és többnyire Kocbek is ott tartózkodott. A háború után ugyanott végezték ki a szövetségesek által kiszolgáltatott több ezer domobrانت. (A ford.)

Varázsló

*A világot pókháló szőtte be.
Csak itt-ott lebben lomhán
a buja zöldben egy-egy nagy levél,
majd minden moccanatlan újra,
a csönd neandervölgyi.*

*Elefántok tolonganak a völgyben,
a kertekben teknősök alszanak,
pávák kuporognak a fákon,
felelte magát az emlékezet,
a föld már nincs a földön.
Egy furfangos varázsló setteng
az elveszett dolgok között,
próbálja alávetni őket
borzongató varázslatának,
féltékeny a józan halálra.*

*Amikor végül hozzám érkezik,
lélegzetem és szívem visszatartom,
csak a tudatom mélyén
mondom ki a titkos varázsigét,
s a nevetséges bűvész megy tovább.*

Változás

*Mirtuszok közt a zöldellő homályba,
ereszkedem boróka-illatig,
testeden át a bibliai tájba,
mégis sejtem: valami változik.*

*Reszketsz? Ne félj. Hallga, az óceán
fölénk oly biztos békét boltoz itt,
mint a teremtés első hajnalán.
Mégis érzem: valami változik.*

*Mellettem fekszik, úrön át feszül
tekintete egy pisle csillagig.
A régi erők vesznek még körül
minket, mégis: valami változik.*

*Öröklétbe idő metsz, kard vasa,
a nyájas szív iszonytal alkuszik,
akik voltunk, már nem leszünk soha,
túl jól tudjuk: valami változik.*

Táncbahívás

*Magányos kilincs egy dohos szobában,
naftalinszagban ódon óra jár,
ijedt fények egy füstött szembogárban,
papucs egérre, váza borra vár.
Az ágy mellett az altató dobozban,
szótárakban szonettek rímei,
az ablakon unt ujjnyomok a koszban,
most rugó pattan, s mindezt szétveti.*

*És már az őselem szilaj szilánkja
vagyok, az erők záporzó nyila,
forgósziel, sortűz, történelem lángja,
vad Črtomir, szelíd Bogomila.*
Mesés tavasz, dicsőség ünnepednek,
a bátor – igaz, nyíltan hirdetem,
fegyvert viszek a lázadó seregnek,
belétöltve halálom, életem.*

Június

*Lüktet a hársas éjszaka,
az öröklét percek pora.*

*A föld egy erős szellemet
epedve vár, hogy ejtse meg.*

*Az ég az éjre rátapad,
tárja ősmélyét az anyag.*

* France Prešeren *Krst pri Savici* (Keresztelő a Szavicánál) című eposzának hősei. (A ford.)

*A föld liheg, a mámor széled,
Isten segítsen, ifjú lélek.*

*Tigris-öröklét perc-bárányt kerít,
és minden játék halált keserít.*

Kakukk

*Az őszi nap, az őszi nap
vad tüzét a szíobe fúrja,
a mellemet, a mellemet
szörnyű kínok csőre túrja.*

*Lövéldözés, halálsikoly,
és föld és szél és sárga láng,
emlékek közt egy sejtelem,
mindenki régi s új világ.*

*Bátorság, félsz, csend, zűrzavar,
lövéldözés, egyek vagyunk,
aki tudja, jegyezze meg,
hogy semmit veszni nem hagyunk.*

*A végső kín, a vad iszony,
gyanta- és lőporillatuk,
s mikor a gépfegyver leáll,
nekiünk kakukkol egy kakukk.*

Csend

*Holdvilágos fuvalomban
megáll a kő a malomban,
szól álmában a patak.*

*Mélybe omló néma hangok,
Isten int, s a szörnyű malmok
egy-két percig állanak.*

*Rég elképzelt élvezettel
együtt úszunk most a csenddel,
s bennem léptek zengenek.*

*Elrejtőznék, hol vagy, földem?
Hol az ég, hogy azt üvöltsem,
adj egy csöndes felleget?*

Némaság

*Fészek fölött lebeg a vad madár, az ölyv,
az ölyv, ni, ott repül,
s egy gyöngye jajdulást a rémület kikölt,
és az ajkamra ül.*

*Vagyok vad és vadon, hajtó s kit hord a föld,
vagyok vad és vadon,
csempészárúm kenyér, mit mások álma költ,
már házam sem tudom.*

*A mámor sok talán, a hangzavar betölt,
a mámor sok talán,
térek a csöndbe, mint ki szellemtestet ölt,
s maga segít magán.*

Csillag a sapkán

*Amikor megálltunk,
hanyatt feküdtem,
és fölnéztem az égre,
mindig csillagok vesznek körül.*

*Járkáltam lüktető fények között,
végigzarándokoltam a Tejúton,
beestem a Göncölszekér alá,
a Marsra menekültem.*

*Most már tudom:
nekem rendeltettek a jelek,
az ünnepélyes, ősi
égi képek.*

*Ha közelségre vágyom,
ott a holdfény,
ha igazságot akarok,
ott egy üstökös.*

*Aztán felálltam,
és megint vállamra vetettem
az eget.*

Szivárvány

*Azt hittem: holdfény,
de mikor megmozdultam,
tudtam – a csönd.*

*Azt hittem: csönd,
de mikor kinyílt a szemem,
tudtam – a sötétség.*

*Azt hittem: sötétség,
de mikor megsimogattam,
tudtam – a gyöngédség.*

*Azt hittem: gyöngédség,
de mikor meglelte a szám,
tudtam – a fájdalom.*

CSORDÁS GÁBOR fordításai

KÉRDÉSEK KOCBEKRŐL

Ki volt Edvard Kocbek?¹ Mi jellemzi legmélyebben a „sorsdöntő megrázkódtatások” emberét, aki élete során folyton átlépte az adott körülmények határait?

Két év után tüntetően otthagyta a maribori teológiát, de nem hitbéli válság vagy a külvilág csábítása, hanem „a házban történt igazságtalanság miatt, amit nem voltak hajlandók jóvátenni”. Maribor püspöke, akit, mondják, a halálos ágyához hívatott, állítólag beismerte, hogy Kocbeknak volt igaza. A *Dom in svet (Otthon és Nagyvilág)* című folyóiratban megjelent tanulmánya, az *Elmélkedések Spanyolországról (Premišljevanje o Španiji)* 1937-ben szellemi megosztottságot idézett elő a jobboldalon. *Dejanje (Tett)* című folyóirata közvetlenül a második világháború előtt gyűjtötte maga köré a haladó gondolkodású katolikus értelmiséget, és segítette „a szlovén öntudat mozgósításában”. Kocbek a szlovén antisziszta ellenállás kezdetén csatlakozott a Felszabadítási Fronthoz, és a keresztényszocialisták csoportjával erősítette a megszállók elleni harcra kész haladó erők koalícióját. Az általa is aláírt *Dolomiti nyilatkozattal* viszont átengedte az elsőbbséget a kommunista pártnak a háború után megszerzett hatalomban. *Félelem és bátorság (Strah in pogum)* címen megjelent novellái szolgáltatták az indokot, hogy 1952-ben végleg eltávolítsák a hatalomból. Marjan Rožanc *Breviáriumában* azt írja, úgy távolították el, mint egy belső árulót. Hetvenedik születésnapja alkalmával a trieszti Boris Pahorral folytatott beszélgetésében feltárta nézeteit a Felszabadítási Frontról, leleplezte a fehérgárdista domobranok² legyilkolását, és a bűn bevallására szólított fel. Ezzel utolsó vitáját is kirobbantotta a hatalommal. Mi a lényegi ismérve ennek a személyiségnek, ami sorsdöntően meghatározza őt, akit egész idő alatt támadtak balról és jobbról?

Újra és újra meglep mindenkit, milyen bámulatos könnyedséggel járta át a teológia, filozófia és a művészet legnehezebb és legnyitottabb kérdéseit. Elméleti megnyilatkozásai mellett költészetében mindig otthonos volt a képzelet; mint a *Zárszóban (Zaključna beseda)* mondja, ez volt számára az alkotás és a gondolkodás legfőbb patrónája. Mintha társai közt játszadozott volna, úgy mozgott a *Kortárs gondolkodók (Sodobni misleci)* körében – ahogyan a Kierkegaard, Peguy, Mounier, Chardin, Simone Weil életét és munkásságát feldolgozó könyvét elnevezte. Hitében „harcot vívott a kereszténység evangelizációjáért, annak klerikális intézményesülése ellen... az egzisztencia és az esszencia egyesítéséért, az ember tényleges istenné válásának kialakításáért”. Félelem nélkül tett tanúságot a szlovén és a világtörténelem legkritikusabb pillanataiban, mindig túlnőve az adott politikai kereteken és a költészet ismert forrásain. A legmagasabb állami funkciókat viselte, neve folyóiratokat és mozgalmakat fémjelzett, részt vett a történelem formálásában, és közben egész idő alatt verset írt. Arra törekedett, hogy minél világosabban és élesebben

Janko Rožič (1960), építész, publicista, civil mozgalmak aktivistája. A *művészet etikai szempontjai (Etični uvidi umetnosti)*, 2001) című tanulmánykötet szerkesztője és egyik szerzője.

¹ Edvard Kocbek (1904–1981) költő, író, keresztényszocialista gondolkodó, politikus, a szlovén partizánmozgalom egyik vezetője. (A ford.)

² *Domobran*: „honvéd”. Jobboldali, partizánellenes harci szervezet Szlovéniában, az olasz kapituláció után. 1945 után tárgyalás nélkül legyilkolták őket, vagy emigrációba kényszerültek. Ugyanígy neveztek ettől függetlenül a fasiszta független Horvátország reguláris hadseregét is. (A ford.)

lássá a világot. Sokak szerint Dušan Pirjevec³ és talán még néhány személyiség mellett korának legbölcsebb szlovénja volt. Még egyik első „elvtársa”, majd legádázabb ellenfele, Jože Javoršek sem tagadhatta „rendkívüli intelligenciáját, amelyben, el kell ismerni, valóban van valami különleges”. Sokszor feltették már a kérdést, mi volt lényegében Kocbek, politikus vagy költő? Mi volt a fő tevékenysége? A külső tevékenység vagy a belső megfigyelés, a tanúságtétel vagy a meggyőzés, a bemutatás vagy az álláspont elfoglalása? Az igazi kérdés talán kevésbé eldöntendő. Kérdezzük inkább azt, miért jegyezte el magát ez a született költő mindvégig a politikával, miért kellett, hacsak teljesen lehetetlenné nem tették, közszereplést is vállalnia. A legbékétlenebb évszázad közepén valóban ott volt „az élet arénájában”, de helyt állt-e benne mint ember és mint alkotó?

Bárki próbálta eddig megközelíteni ezt a többrétegű és teljes személyiséget az egyértelmű válasz túlzó óhajával, bizonyosan eltévesztette a lényegét, ha ugyan nem talált teljesen mellé. Sok mindent megírtak már róla. A még életében közreadott kötetek mellett több ezer oldalnyi válogatott munkája látott napvilágot. Kiadtak három tanulmánykötetet, melyben szakértők, ismerősök és barátok beszélnek Kocbek kimeríthetetlen alkotóerejéről és személyiségének szinte mágikus vonzerejéről. Rendszerezett, átfogó tudományos monográfia sajnos eddig nem készült Kocbekről. Kiadatlan naplófeljegyzései, amelyeket kisebb-nagyobb megszakításokkal majd fél évszázadon keresztül vezetett, rejtve maradnak, akár a jéghegy láthatatlan része, s az egyoldalú kommentárokba merülés fenyegeti őket. Eleve meg kell barátkoznunk a ténnyel, hogy Kocbekot nem tudjuk teljesen kielemezni, nemhogy megérteni. Többé-kevésbé közel kerülhetünk hozzá, de aztán minden állításunk csak megközelítő lehet az ő tanúságtételéhez képest.

Nem kell messze visszatekintenünk, az 1988-ban megjelent tanulmánykötet (*Edvard Kocbek, Poezija, kultura, politika*) a rendkívül érdekes elemzések mellett igen sok általánosító megállapítást is tartalmaz. Dr. Marko Kerševan *Edvard Kocbek: kereszténység, társadalom, politika (Krščanstvo, družba, politika)* című tanulmányában azt olvassuk, hogy Kocbek „mindenekelőtt politikai gondolkodó volt, de aligha minősül politikusnak, illetve csakis rossz politikusnak minősül a szó technikai értelmében (ahogyan azt már P. Kovačič is jelezte a katolikus *Revija* 2000 1978/4. számában)”.

A szlovén publicisták fiatalabb nemzedékéből Marko Jenšterle is úgy véli *Kocbek kommunikációja a történelemmel (Kocbekovo komuniciranje z zgodovino)* című esszéjében, hogy Kocbek a politikában naiv volt, és megállapítja, hogy mindig tévedett, amikor a *homo politicus* romlatlanságára épített, amikor úgy vélte, becsületesen is közre lehet működni olyan ügyekben, mint például a társadalmi berendezkedés megválasztása. Ez a megállapítás végtelenül cinikus, hiszen azzal a tétellel játszadozik, hogy a közéletben csak a romlottság nem minősül naivitásnak. A szerző hozzáteszi: „Edvard Kocbek tehát egész életében tanulta a politikát, de legmagasabb politikai funkciói ellenére is mindig költő maradt, azaz művész, akit újra meg újra kijátszottak.” A költőtanoncból a szerző véleménye szerint Kocbek minden igyekezete ellenére sem lett mesterpolitikus. Különös kritériumok, különös értékek, különös korszak, amelyben folyamatosan a minden és a semmi a tét. Politikailag minden, költőileg semmi. Ezért nem csoda, noha valójában teljes az ellentmondás, hogy Kocbek sokak szemében éppen ezért lehet jó költő és pocsék politikus.

Zoran Polič lépett fel Kocbek „politikai szerepével szemben, amit egyesek a *Felszabadítási Front* valódi tartalma egyedüli igaz őrének a morális szintjére akarnak emelni”. Kocbek háborús bajtársa és a *Felszabadítási Front* című lap társszerkesztője ezt írja: „irodalmárként fontos és e téren jelentős íróink között kell számon tartanunk, de teljesen elhibázott lépés volna órá osztani Szlovénia egyik legfontosabb politikai szerepét.” Majd hozzáteszi: „Politikai tevékenységében a legmegfoghatóbb az ő többször említett politi-

³ Dušan Pirjevec (1921–1977) irodalomtörténész, esztéta, publicista. (A ford.)

kai naivitása (ahogyan Jenšterle fogalmaz) és még inkább a tulajdon szerepét és jelentőségét eltúlzó meggyőződés, ami inkább mutatja a rossz politikust (ahogy Kerševan írja róla). Szó sincs Kocbek széles látóköréről és politikai realizmusáról (Kerševan).” Polič tisztelettel viseltetik Kocbek költői szerepe iránt, de a politikait illetően csak látszólag elnéző. A maga háborúját és bajtársait oly módon veszi védelmébe, hogy közben ismét alábecsüli Kocbek jelentőségét.

Vekoslav Grmič is azt írja, hogy „Kocbek individualizmusa szemben állt mindennel, ami az egyén közösségnek való alárendelését sejtette, továbbá szubjektivizmusa sem volt képes elviselni az objektivizmus bármely formáját”.

Iskolatársa és barátja, Anton Trstenjak, aki „olyan közlőről ismerte, mint kevesen”, tiltakozik az általánosító ítéletek ellen. Meggyőződése szerint Kocbek nem volt naiv politikus. Előbb védelmébe veszi, majd politikai szerepének tagadásában továbbmegy, hiszen véleménye szerint Kocbek nem politikus, hanem költő volt, extatikus személyiség.

Valóban akkorát tévedett volna Kocbek, hogy ismerői és ismerőseinek többsége a maroknyi baráton kívül egy évtizeddel a halála után sem talál jó szót közéleti tevékenységére? Politikai tevékenysége valóban teljes félreértés lett volna? De mint a sok próbatételben megedzett barát mondja, az igazság végül mindig kimondatik. Ha nem érvényes arra, akinek címezik, érvényes arra, aki kimondja. A gondolat, a szó és a tett felelőssége persze a miénk.

Andrej Capuder, aki személyesen is jól ismerte a költőt, az 1987-es Kocbek-tanulmánykötetben csodálattal adózott a sors játéknak, amely „a mai kornak ezt a talán legvilágosabb szlovén elméjét az elképzelhető legfurcsább módon csalta lépre. Nincs ember a párt- vagy az egyházi körökben, aki Edvard Kocbekről beszélgetvén le ne szögeznék: igen, igen, hanem politikusnak nagyon naiv volt (értsd: ostoba!). Majd következik a jere-miáda, a gyűlölet, a szemrehányások és gyanúsítgatások, a dicséretetek és a vak imádat!” Érdekes, hogy minél inkább alábecsülik mint politikust, annál nagyobbra tartják mint költőt. Különös vaksággal egész idő alatt a politikust nézik, de újra meg újra a költőt látják benne, pedig emberi és költői hangját nem akarták vagy nem tudták meghallani: „Mi volt tulajdonképpen ez az ember” – kérdezi ismét Capuder –, „filozófus vagy sarlatán?”

A félreértések forgatagában mások könnyen tévedhetnek, és Kocbek megint csak tanú lehet. Tanúságtétele mutatja, mekkora tabu volt és maradt nálunk a politika. A téves adatok, a nyilvánosság manipulálása olyan mélyen beleivódtak a társadalom szövetébe, hogy még évtizedeken keresztül visszhangoznak a hozzá legközelebb állók és a legjobb szándékúak törekvéseiben is.

Ha mindezen megrázkódtatások, magyarázatok, vélemények és ítéletek között próbálunk rálelni az állandó földalatti rengés epicentrumára, nem mehetünk el Edvard Kardelj kijelentése mellett, aki a *Félelem és bátorság* novellái körül kiobbant viták után, a Szlovén Kommunista Szövetsége Központi Bizottságának kibővített ülésén, 1952. január 26-án kimondta Kocbekről az utolsó, kétségkívül tekintélyelvű, mint Andrej Inkret írja, arrogáns szót: „Tulajdonképpen kicsoda ez a Kocbek? Kocbek a számunkra lényegében nulla. Kocbekből a háború alatt ugyan megpróbáltunk valakit csinálni, mivel szükségünk volt rá, és a háború után ugyanúgy eltemethettük volna, hogy senki sem tudhatna róla, ha ezt tennénk ugyanúgy, ahogy... Úgy vélem, Kocbekot mindenekelőtt nevetségessé kell tenni a szlovén nép előtt, mert valójában nevetséges figura... Tőlünk függ, hogy ez a »kocbekovscsina« nem fajul-e egyfajta jelenséggé, vagy különösebb felhajtás nélkül csírájában elfojtjuk.” Kardelj utolsó szava lett az összes elkövetkező esemény indoka. Elnemult nemcsak Kocbek, hanem a „kocbekovscsina” is. A nyilvánosságból el kellett tűnnie nem egészen tíz év alatt „nemcsak” az embernek, hanem az eszmének is. A jelenséget különösebb felhajtás nélkül csírájában elfojtották, a nevetséges embert pedig idővel szinte észrevétlenül felváltotta a naiv politikus képe. E példából nemcsak azt láthatjuk, micsoda

ereje van időnként a szónak, hanem azt is, hogy milyen iszonyú úr hatalmasodik el a térben, ahol az ilyen szó ilyen visszhangot verhet.

Nem a sors játékaról volt tehát szó, hanem egy másik, nem mondom, hogy jobban, mindenesetre jól kitervelt játékról. Hiszen valamit egész idő alatt nem vettek észre, vagy inkább takargattak. Még Miha Brejc 1994-es *Köztes idő (Vmesni čas)* című könyvében is azt olvassuk, hogy az „Edvard Kocbek-eset” feldolgozása volt a legrégebbi és leghosszabb nyomozás az Államvédelmi Szolgálatnál, az akkori UDBÁ-nál. Állítólag Kocbeknek volt a legvastagabb, mintegy ötezer oldalas dossziéja. Állítólag öt ember volt ráállítva. Nem állítja ez más fénybe a felsorolások többségét? Kérdezhetnők, lejátszódhatott volna mindez olyasvalaki körül, aki politikai szempontból naiv?

Különös viszonyok! A költő, aki a hivatását követi, általában nem tud megélni a munkájából. Írásaiból kényelmesen és szépen legfeljebb néhány művészetkritikus és irodalomtörténész él meg. Esetünkben pedig öt spiclit is el kellett tartania annak az embernek, akinek a munkái nemzedékek múlva is élni fognak azután, hogy őt magát teljesen lehetetlenné tették.

Nézzük mindezt egy további, inkább tartalmi oldalról. Ha fel akarjuk becsülni Kocbek felismeréseinek és magatartásának értékét az időben, ha ma akarjuk átérezni gondolatainak elevenségét, előbb hallgatnunk kell a szavára.

Kocbek ezt írta a *Kis és nagy nemzetek (Veliki in mali narodi)* című cikkében, 1939-ben, a *Dejanje* hasábjain: „Kis és nagy nemzetek sorsa a szövetségi berendezkedésű Európában. Az új Európának a nagy és kis nemzetek, nagy és kis hazák, nem pedig totális államok szövetségének kell lennie... Az új Európának a teljes személyiség jegyében kell felépülnie, ezt kell szolgálnia az államgépezetnek, a gazdasági rendnek és a szellemi értékeknek. Mindennek az ember egyéni kiteljesedését kell szolgálnia.” Hat évtized mit sem vett el ezekből a gondolatokból, ellenkezőleg, Európa szövetségre lépésének korában még nyilvánvalóbb e nézetek prófétai tágassága és mélysége. A második évezred végén elmondhatjuk, hogy Európa csak akkor lesz valódi szövetség, ha egységében lesz képes kitárulkozni a másik és a másféle előtt, ha legnagyobb gazdagságát a kultúrák és a népek sokféleségében fogja megtalálni, továbbá elismeri a kis népek kulturális önazonosságát és gazdasági önállóságát is. Az új paradigmát, amely más viszonyokat teremt a helyi és a globális, az egyes és a közös, a különös és az általános számára, Kocbek már nagyon korán, messze az információs korszak beköszönté előtt megsejtette.

Nemzeti és társadalmi felszabadulás (Narodno in družbeno osvobojenje) című előadásában, 1942-ben Kocbek tovább mélyítette a nemzetről való elmélkedését: „Ha egy nemzet nem veszi figyelembe létének társadalmi feltételeit, akkor szükségszerűen meg hasonlós következik be egyfelől a nemzet társadalmi tartalma, másfelől a kultúr nemzet megvallása között. Mi több, a társadalmi problematika, amely ilyen módon jut el hozzá, elszakadhat a nemzetitől, és a nemzetközi, a nemzetek feletti megoldások irányába mozdulhat. Másfelől pedig a nemzet elveszti valódiságát, és legfeljebb álcaként szolgál azok számára, akik ezt a társadalmi problémát előidéztek. Ilyenformán a nemzet mivolta egyfelől pusztán társadalmi problémákörre szűkül, másfelől a maga pusztán kulturális jellegére korlátozódik.” Nemcsak a nemzet fogalmának egyik legmélyebb dialektikus analiziséről és történelmi helyzetéről van itt szó, ahogy Peter Kovačič véli, nem is csupán annak a meg hasonlósának az új megvilágításáról, melyet az álhazafiak leleplezésével már Ivan Cankar is megtett. Kocbek már a második világháború idején rámutatott a mélyebb törésre, amely a szocialista rend kiépítése során veszedelmes skizofréniává mélyült, majd a jugoszláv nacionalizmusok összecsapásává alakult át. Sőt a megoldatlan társadalmi problematikával, amely „elszakad a nemzetitől, és a nemzetközi meg a nemzetek fölöttire irányul”, rámutat az önállósult Szlovénia tranzíciós csapdáira is. Elsők között figyelmeztetett a nemzet és a náció közötti különbségre, és kijelölte az utat, hogy valódi nemze-

ti öntudattal és az összes emberre nyitott egyéni öntudattal hogyan lehet kivédeni a nacionalizmusok robbanékonyosságát és terjeszkedését. Megmutatta az úrt, amely akkor tárul fel, ha a gazdaság és a kultúra között nem működik az eleven nemzeti alkotóerő, ha a társadalom és az ember között nincs hely az önálló személyiség számára, ha az anyagot és az alkotást nem hatja át a szüntelen alkotómunka.

Edvard Kocbek már az 1930-as években felhívta a figyelmet az új Európa létrehozásának azon feltételeire, amelyek csak most, a század végén teremthetők meg. A második világháború előtt, a belga drámaíró, Charles Plisnier *Igor* című novellájának megjelenésekor, a *Dejanjé*-ben leleplezte a sztálinista perek lényegét. Létproblémaként mutatta fel az irodalmi baloldalon bekövetkező összecsapás előtt, és tíz évvel a Tájékoztatói Iroda és Jugoszlávia vitája előtt. Az ötvenes évek elején figyelmeztetett, hogy a jugoszláv unitarizmus és a túlzott centralizmus fékezi a nemzetek normális fejlődését, és fenyegeti a szlovénység alkotó kibontakozását. Tíz év múlva a köztársaságok nagyobb autonómiájáért és kulturális önállóságáért Dušan Pirjevec szállt vitába a szerb értelmiséggel, de a korabeli köztársasági vezetés biztos politikai támogatásával és Boris Kraigher segítségével. Húsz év múlva Stane Kavčič gazdasági területen, az autópályák finanszírozásának kérdésében vitázott a belgrádi centralizmussal. Pirjevecet ma a szlovén kritikus értelmiség szellemi atyjának tartják. Kavčičot a szlovén liberalizmus atyjaként méltatják, az első fecskének, amely nem csinált nyarat. Kocbek pedig, aki a gyökérükben mutatott rá e folyamatok lényegére, a naiv ember volna, aki nem rendelkezett valódi politikai érzékkel. Az érzékeny egyén hosszú távú látomásainak és a keménykezü politika rövid távú érdekeinek összecsapásában, az érvek erejének és az erő érveinek harcában, az egyéni tanúságtételnek a rendszerigazsággal való korabeli szembesülésében talán nem is lehetett számítani más kifejtetre.

Elmélkedések Spanyolországról című tanulmányában Kocbek a spanyol polgárháború okait világítja meg. Hangsúlyozza, hogy nem vallásháború, hanem társadalmi forradalom az, ami ott lejátszódik. A haladó köztársasági erők oldalára áll a katolikus egyház által támogatott fasiszta lázadókkal szemben. Mint derült égből a villámcsapás, csapott világos okfejtése a világi és a hazai viszonyok csomójába. A *Dom in svet* című folyóirat kis időre meg is szűnt az *Elmélkedések* megjelenése után. Kocbek ekkor elvbarátaival megalapította a *Dejanje* című lapot, és a szerkesztője lett. *A szlovén ember, A szlovén kívándorlás, A kultúra és a szlovénok, A nemzet, Kis és nagy nemzetek, A szlovénok és a politika, A keresztény ember és a világ, Értelmiség válaszút előtt* címei is jelzik, hogy a kor égető kérdéseiről szóló nézeteit foglalta írásba, és alkotó nyugtalanságot vitt a háború előtti Szlovénia meglehetősen álmatag szellemi életébe. Kocbek nemcsak a *Dejanje* (Tett) szerkesztője volt, hanem a Felszabadítási Front végrehajtó bizottságába való belépésével a megszállás kezdetekor mindjárt a tettek embere is lett. Kérdés, hogy a szó mestere vajon a legnagyobb tisztítás idején is állta-e a szavát?

Az *Elmélkedések Spanyolországról* indította meg a katolikus középben a szellemi megosztottságot: a haladó gondolkodású katolikus értelmiség elhatárolódott a hivatalos egyház dogmatikus álláspontjától, a keresztényszocialisták pedig új utat kezdtek. Kocbek a jobboldalon elérte azt, amit a horvát Miroslav Krleža, a szlovén Bratko Kreft és a többi haladó értelmiségi közvetlenül a háború előtt hiába próbált az irodalmi baloldal vitájában. Bratko Kreft a vita után „a párt hozzájárulásával” Rómába távozott. Krleža szinte a háború egész ideje alatt elszigetelten élt zágrábi lakásában. A párt pedig a legviláglatottabb értelmiség híján továbbra is dogmatikus maradt – talán még keményebben, mint addig. A baloldali radikalizálódás (de nem etikai szinten) az egyik fő oka, hogy a jobboldal elindította a domobran mozgalmat, s hogy a népfelszabadító háború, amely minden haladó erőnek a megszállók elleni egyesítésével kezdődött, a legsúlyosabb helyzet idején testvér-nyilkos polgárháborúvá fajult. A polgárháború a *Dolomiti nyilatkozattal*, amellyel a kom-

munista párt a koalíciós Felszabadítási Fronton belül magához ragadta a hatalmat, illetve a foglyul ejtett domobranok háború utáni legyilkolása jelentik a szlovén történelem leg-sötétebb lapjait és egyúttal Kocbek legnagyobb traumáját.

Amikor 1949. november 3-án újra olvasni kezdte a *Slovenski dom* (Szlovén otthon), a *Slovenec* (Szlovén) és a *Jutro* (Reggel) című lapok 1943 első feléből való számaikat, mint írja, laponként csaptak szemébe a polgári lakosság körében kifejtett partizán rémuralom dokumentumai. Ezt írja Naplójában: „Először voltam a látomások és a trükkök segédeszközei híján, kiszolgáltatva a puszta lelkiismeretemnek, és ez a lelkiismeret tompán, borzasztó zavarosan szólalt meg, akár a szorongás a legnehezebb partizánidőkben, amelyeket sohasem tudok majd kifejezni, sem az embertársamnak, sem a barátomnak, sem a bírámnak. Semmit sem követtem el felebarátom élete ellen, sem tettel, sem gondolattal, egy csöpp vért sem ontottam, teljesen tiszta vagyok, ebben a különös délutáni órában mégis rájöttem, hogy bűnös vagyok, hogy napról napra elmulasztottam valami fontosat, hogy nem voltam elég okos és erős, hogy nem adtam erőteljes kifejezést akkori szorongásomnak.”

Mindezek olvastán, minden kötelező tiszteletünk mellett csak elnémulhatunk. Ki ítéltet felette? Talán beláthatjuk, hogy a lelkiismerete eleven maradt, minden magára vállalt vétek mellett, beleértve azokat is, amelyeket nem is követett el, de nem volt tiszta többé. Ezután talán jobban megértjük „áldott vétkét”.

A domobranok rettenetes sorsával kapcsolatban Boris Pahorral folytatott beszélgetésében, a hetvenedik születésnapjára kiadott *Korunk tanúja* (*Pričevalec našega časa*) című kis kötetben többek között ezt mondta: „A vétek nyilvános megvallásáról van szó, ez mindannyiunkat érinti. Addig nem fogunk megszabadulni üldözési mániánktól és szorongásainktól, amíg nyilvánosan meg nem valljuk vétkünket, igen nagy vétkünket. Ezen cselekedet nélkül mi, szlovénok sohasem fogunk belépni a jövő tiszta és világos légkörébe.” Jože Javoršek a *Veszedelemes viszonyokban* (*Nevarna razmerja*) 1978-ban Kocbek szemére hányja, hogy ő már 1945 szeptemberében tudott a tömeggyilkosságokról, de az ellenség és a külföld előtt való megdicsőülése érdekében csak 1974-ben beszélt erről. Egykori titkára és közeli munkatársa bélyegzi „időzített bombával álcázottnak” Kocbekot. Milovan Đilas az angol publicista George Urbannal folytatott beszélgetésében az *Encounter* című folyóirat 1979-es évfolyamának decemberi számában elmondja, hogy a felelősök rendkívüli ülésen tagadták a tömeggyilkosságokról szóló szóbeszédet, és Kocbek hitt nekik, mivel hinni akart. Hozzátette: „Mint a tisztességes emberek általában, végtelenül naiv volt.”

Kocbek a Pahorral folytatott beszélgetésben maga mondja, hogy a tömeggyilkosságról terjedő, egyre tényyszerűbbé váló szóbeszéd miatt „elhatározta, hogy lemond, de lemondását megakadályozta a KOMINFORM váratlan nyilatkozata, amely Jugoszlávia létét tette kockára. Ilyen időben a lemondás nem lett volna tisztességes, ezért úgy döntöttem, hogy kivárom a tisztább időt.”

Ki volt tehát Kocbek... Az elmondottak és leírtak után egyáltalán föltehető ilyen általános kérdés? Már túl sok volt az egyértelmű válasz és a végleges ítélet. Sokan megítélték, de minél inkább beletuszkolták átlátható sémáikba, annál nagyobbat tévedtek. Szűklátókörűségükben minél inkább megpróbálták célba venni, annál kevésbé tudták eltalálni. Talán az a titka, hogy helyt tudott állni minden általa kiváltott megrázkódtatás és minden ellene indított támadás közepette. Maga írta 1935-ben, a *Dom in svet* hasábjain a szűklátókörűeknek: „Mit bánom én, hogy a másik nem szívesen néz a lelke mélyére, és hogy valóban előre szokott ítélni, mielőtt még közel kerülhetett volna embertársához.”

Az emberről alkotott sommás ítéletek többet elárulnak, mint amennyi tudható, mondja Karl Jaspers *Filozófiai hit* című, 1948-ban, az INFORMBÜRO, a konstrukciós perek, a sztálini tisztogatások idején megjelent művében. Az ember nemcsak az, ami, hanem az is, amiről ő vagy másvalaki úgy véli, hogy az. Jaspers, a filozófus, aki szabad szellemű kö-

zegben nőtt fel, és nyitott maradt a hit iránt, úgy véli, hogy mindig kérdés és feladat vagyunk önmagunk számára. Amikor emberi dolgokról mondunk véleményt a végső ítélet szándékával, már a kérdés is kérdéses, hát még a válasz.

Kocbek talán maga kérdezte és faggatta önmagát a legalaposabban. A „Ki vagyok?” kérdésével adott címet az *Iszony* (*Groza*) című kötet egyik kulcsjelentőségű, ráadásul záró költeményének. Költőként ezzel szólalt meg és hallgatott el harminc év után. Igaz, hogy minden vita után újra megnyílt, de nem azért, hogy összevessen, hanem hogy összhangba kerüljön a világgal. Amit Ivan Cankar megfogalmazott *Fehér krizantém* (*Bela krizantema*) című könyvében, Edvard Kocbek megtalálta azt ebben a költeményben; az „izgató rózsa, fakadásra készen, egyszer majd szemébe néz a gőgös századnak, és a század majd belepirul”. A verssel egyazon címet viselő esszé talán a legfontosabb személyiségének megértése szempontjából. A *Ki vagyok?* (*Kdo sem?*) című esszé a kötet elején található azonos című verssel és a végén az *Imádsággal* (*Molitev*) olvasta fel Kocbek 1965-ben Triesztben, hasonlóképpen, ahogyan Cankar 1918-ban a *Megtisztulás és megiffodást* (*Očišćenje in pomlajenje*). Kocbek barátja, Janez Gradišnik véleménye szerint ez az írás méltó lezárása a *Szabadság és szükségyszerűség* (*Svoboda in nujnost*) esszégyűjteményének, „a könyv valódi csúcspontja”. Legyünk figyelemmel erre az érzékeny helyre, erre a köztes helyzetre, a kérdés és a válasz, a kezdet és a vég, a test és a lélek közötti kapcsolatra. Hiszen ebben az esszében Kocbek így ír: „Életem totális kérdezéssé és totális válaszadássá alakult.” A hangsúly az életen van, amely csak úgy bontakozik ki az örök kérdések és válaszok útvesztőjéből, ha szüntelenül fejlődik.

És így folytatja: „Ha valaha terjedelmesebb önéletrajzot írok, két részre fogom osztani. Az elsőnek az lesz a címe: »Ádám, hol vagy?«, a másíknak: »Itt vagyok!« Gondolom, megértenek; a partizánidőkg tart a kérdés, utána jön a válasz.”

Kocbek számára a személyiség a legnagyobb rejtély, a kozmikus gondolat hordozója. E téren messzebb megy Bergyajevnél, akinek számára az ember a legnagyobb talány a világon. Kocbek egész idő alatt kérdez, és ugyanakkor válaszol. Felelősségérzetünkől függ, mindez milyen visszhangot ver, és milyen megértésre talál...

Vagyok,
mert voltam,
és majd
mindenki
elfelejthet engem.
És mégis
azt kell mondanom:
vagyok
és voltam
és leszek,
és ezért több vagyok
a feledésnél,
mérhetetlenül több
a tagadásnál,
végtelenül több
a semminél.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A szlovén költészet kincsestárából

Mehr Licht

Darjával szerelmet reggelizünk.
 Megfogom a nyakát és megszorítom. Megeg. Mit képzelnek a nők,
 még hogy lemondok erről. Vettem egy
 elemlámpát (most, hogy minden hó hatodikán fizetést kapok,
 megtehetem), és Diogenészt játszom.
 Naponta látok három-tíz
 szlovén költőt, de jól bírom még.
 A szemük csillog.
 Különböző állatfajták: pupillájuk gonoszul, ravaszul,
 irigyen, gőgösen, aljasul, rémulten, önzően, nyomorultul izzik.
 Tekintetük a sárga és a fekete árnyalataiban izzik.
 Van egy világhírű költő, szemében aszály fekete szakadéka
 tátong. Tizenegyor kávézunk, és úgy teszünk, mintha
 barátok volnánk. Az irodalom rajzszövegekkel van a falra szögezve. Irodalom-Krisztus.
 Pál harmadik példabeszéde (a fiú igen olvasott). Majd jön az articsókaszállító,
 és felszeli a tortát. A hölgyek szeretik a fiút. Az ember elvágódik. Az elefántok túléléséről
 van szó. Fontos a bőr vastagsága. Három órába telik, mire eszembe jut
 Európa. Európa a másik oldalon van. Alacsony, nyakkendőfűs fickók
 mászkálnak a szójával beültetett síkságon, és azt állítják, hogy műveltek.
 Valami fennakad a torkomon. Megnézem – egy csillag.
 Torkomon akadt a Sarkcsillag, sajnos érett.
 Lapátot fogok és ások. Egész nap ások, éjszaka valami betemeti a gödröt.
 Türelmem fogytán. Ásom az északnyugati átjárót.
 Néhány fenyőre bukkanak a Tikun-hegyéről. Guatemalából.
 Követed az út kanyarulatát, és előtte ott a San Pedro de Atitlan-vulkán.
 Teljesen önkéntelenül, de könnyek zabálják föl a szememet,
 és csak az álmok maradnak nekem. Megyek és álmodom, de nem jutok sehová.
 Az igazság esszéiben fészkel, de nekem, igazságszerető embernek,
 valami bízlik. Hiányzik az elégedettség. A szorongás barlangérzése ez.
 A tömegben keskeny járatok képződnek, ezeken furakodik át
 szorongásom barlangérzése. Ma általánosságban és érthetőbben írok,
 mert meglágyított a szorongás. De minden korszakezdet észrevétlen.
 Kezdődik az élő szlovén költők realista leírásának kora.
 Nem segít rajtuk, hogy New Yorkban installálták őket. Egy nap azonban
 meg fogják érteni. Több fényre volt szükségem.

Iztok Osojnik (1951) költő, műfordító, képzőművész, a Vilenica Közép-Európai Írótalálkozó igazgatója, a Szlovén PEN Központi titkára.

Dél szigete

A mindenség egy iroda. Két kandúr az esernyőtartóban, három kölcsönzött grafika és Primož Trubar, a szlovén protestantizmus hírharangja. Vidám leányok fogpasztareklám-mosolya. És a kétnyelvű patkány, aki a nemzetközi önfinanszírozásról gondoskodik. Vagy a magyar rizling, a szlovén származású németbarát intendánsok és a pasta szakértője. Hét telefon, mind egyszerre csörög, drótok kilométerei, mindenbe belegabalyodnak, ami megmozdul.

Madárházikók, ezekbe rejtjük az udvari ajtó kulcsát.

Ugyanis kitűnő parkolóhely vagyunk a városközpontban.

Központja lélekkufároknek, cselszövések, ócska trükkök csarnoka.

Vannak, akik egyenlőbbek.

A szlovén irodalom színháza, őfelsége Einstein, a bagoly szögeivel.

Számítógépek, úsznak a kropai kovácsoltvas csillár zöld félhomályában, könyvek, senki sem olvassa őket. Mindennap reggeltől tizenegyig térden állva misét mondunk Berlioz elnök egészségéért. Tizenegyedtől tizenkettőig a röpködő porszemeken lovagolunk, és petíciókat írunk. Egykor jön a tűzijáték. Ötkor kottél Narkózis úrnál. És Dél szigete van.

Dél szigete – Kajetan Kovič híres verse a reményről, 1970-ből. Zárósora: „*És Dél szigete van.*” Lator László fordítása.

Kropai csillár – jellegzetes szlovén kovácsoltvas kézművesmunka.

Mindkét versben ráismerünk a szerző munkahelyére, a Szlovén Íróegyesület irodáira. (A ford.)

Mont St.Victoire

Az ember a réten ugrándozik, és a virágok közt felidézi egy idegen költő emlékét – ami persze legitim, a virágok illatoznak, és Istent dicsőítik –, valaki helyet keres magának az Evangélium kiszakított lapjai között. Ostobaság, de elkerülhetetlen. Amikor Mallarmé leírta a normand izzadt izmait, azokkal a színekkel tette, amelyekkel Cézanne lefestette a Mont St. Victoire-t. A folyóvíz színeivel. A fák lehajló lombjai alatt.

Ahogy csöndben siklott a tavirózsák között. A vad szenvedély egy lépéssel jár a filozófiai értelmezés előtt. Az eszmék széttörve hevernek a költő lábánál, és a képen a hegy alig látható körvonala az alkotó erőfeszítés kezdetére emlékeztet, melyre a tevékeny ember szánja el magát. Nevetséges, hogy e fiatal test mozgása sugározza a duzzadó életet, a frissességnek ez a verejtékes suhogása, az elméé is, legyűri a nátha támadását. Eleinte az ember vak, aztán egy ismeretlen magból levél hajt, és itt a kemény munka a szavakkal. Csobogva siklanak a vízfíliumok a szájon át, és a szív issza belőlük az áttetsző kék, a zöld színeit és a sár földszínű narancsárnyalatát.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Trieszt

Rossz itt költőnek lenni
a műanyagzacskók városában.
Amikor írni kezdtem, azt reméltem,
hogy ezzel elmenekülök
a műanyagzacskóktól.
Lehullt az este, súlyos rolók
zárták el a kirakatok látványát.
Felsírtam, és a zacskó
legalább akkor könnyűnek tűnt.
Kár, hogy nem vették észre. Csak
a cipőt és az olcsó alsónadrágot
látták rajtam. Nincs menekvés
számomra ebben a városban,
amely a mienk kellene, hogy legyen.
Ma itt vagyok, szatyrok nélkül,
felolvasom a verseimet és nevem van.
Mégis: adjátok vissza a szatyraimat,
adjátok vissza a könnyeimet, amelyeket
olyan ügyesen beléjük rejtettem,
amikor cipőt vettem,
olcsó alsókat,
meg a szetteket
illatos csokornyakkendővel.

Trieszt 1. mint szlovén város, 2. mint a lenézett jugó bevásárló-turizmus célpontja a 70-es, 80-as években. (A ford.)

Tradíció

Kacsintasz!
Tradíció!?
Az a tradíció?
Csöndes védőbeszéd

*egy elveszett nemzetért,
már csak kósza taxisok
sírnak utána,
és kiégett sztyeppék
kielégületlen prostijai.
Kinyitod a szemed!
Belépsz az árnyékba.
Sötéthez hasonlít inkább.
És fölkészülsz
a kínos beszélgetésre
a tradíció öreg madarával.*

Ugróiskola

*Óránként pisilni járok.
Óránként meghalok.
Hányszor még...
Fejre állt
az ugróiskola.
Dobom a követ,
és ugrom
a szoknyád közé.
Aztán te is pisilni mész
és kéred, hogy én
fordítsam el
az ugróiskolát
Észak felé,
mert kitanítottak
a Délről.
Micsoda játék ,
fut végig rajtam.*

*Komikus szó,
lakat a gyermekálmok
kertjén.*

*Óránként aludni megyek.
Te is óránként aludni mész.
Mégsem értjük meg egymást.
Különbén; akinek hosszabb a krétája,
az hugyozik messzebb.*

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Fužine blues

(regényrészlet)

Na neee, a picsába, ha valami, akkor ez a foci máma teljesen kiakaszt engem. Vagyis a foci az oké. Csak ez a Szlovénia-Jugó, szóval ez egy horror. Ezek most egymással fognak elszarakodni. Oké, többé-kevésbé egész Fužine tudja, ki kinek drukkol. Mindenki benne van. A büfékben most mind szépen két táborra oszlanak, aki Szlovéniának drukkol, az, tessék, balra, aki Jugoszláviának, az mehet jobbra. Még a csajok is, Daša, persze csakis Szlovéniának szurkol, de még ez sem biztos, ha Mirsad kissé szigorúbban néz rá. Samira persze Szlovéniának szorít, pedig az öregei a Szandzsákból jöttek, hanem hát itt van Miran. Hacsak Miran helyett nem hozzám jön. Föl nem fogom. Jó, fölfogom, hogy a faterja Jugónak drukkol, de nem tudom, Željónak is hogy jut ilyesmi az eszébe. Jugoszláviát eddig csak a tévében látta. És azt is akkor, amikor potyogtak rá a bombák. Ha itt valaki a mi emberünk, akkor az a focista Zahovič. Pont olyan gyűttment Szlovéniában, mint mi. Különben is, ki a faszt érdekel. A faszt érdekli, mi vagyok én és mi Zahovič.

Tök hülye ez a focivita, úgyhogy helyette inkább elmondok egy sztorit. Dunjához fordulok, és elkezdem neki a tegnapi sztorit. Aztán tíz másodperc múlva mind elfelejtik a fasz focijukat, és engem kezdenek hallgatni. Különösen, amikor a zsaruról kezdek beszélni, arról, akit Jaro kikészített. Hú, tisztára leégett, tiszta lúzer. Gondolom én, mer' ez a pálya. És még nekem ciki, hogy nem voltam ott vele az Ilirijában.

– Jöhetnének a zsaruk, hogy kipucolják innen ezt a sok narkóst – mondja Daša, és a kerthelyiség sarkában ülő srácok felé int. Még mindig pocsék a kedve, mivel Mirsad fölszívódott. Most az egész világot rühelli, mer' nincs mellette a csávó. Ha mellette van, akkor meg őt utálja. Huhúúú, ha elgondolom, hogyan kezdődött.

– Naaa – hőbörög Bobi. – Ezek meg mit akarnak?

– Csak tarhálnak meg bambulnak.

– Vigyázz, mit szövegelsz, mert az ott nekem haverom. Idehívom, ha tovább jártatod a szád. Megmondom neki, mit mondtál, aztán vele beszéld meg!

– Hozzád egy szót se szóltam – feleli Daša.

– Nem szép, hogy így beszélsz róluk.

Hatalmas csönd lett. Nehogy má' ezek legyenek a Bobi haverjai. Különben tök

Andrej E. Skubic (1967) író, műfordító. Regényei, a *Grenki med* (1999) és a *Fužinski bluz* (2002) a Kresnikovo kiadónál jelentek meg. Ír és skót irodalomból fordít, antológiát állított össze a kortárs skót rövidprózából, amely az *Apokalipsánál* látott napvilágot 2002-ben.

hülye. Órákig nem tudni nála, hogy mi a pálya. Emlékszem, egyszer szilveszter táján összefutottunk vele a városban. Dobozos sör volt nála, nekem esett és magyarázott valamit. Gőzöm sincs, mit dumált, mert egész idő alatt csak azt figyeltem, mennyire be van indulva. Valahogy idegesnek látszott, azzal a szarral a kezében, s ahogy a sört tartotta, végig remegett. Aztán kiverte a forróság, nem tudom, mivel volt belőve, aztán azzal a dobozos sörrel elkezdte a pofáját hűteni. Csak aztán egyre jobban remegett a keze, és a tulajdon képét kezdte ütni azzal a dobozos sörrel, aztán a homlokát dőngette vele, hogy a sör csak úgy folyt végig a képén. Akkor aztán nem bírtam tovább cénnával, és beszóltam neki, *sorry*, öreg, sietnem kell.

Trobevšek a Malibu-kunyhót nézi. Látszik, hogy szarul érzi magát, mivel egy ideje már nincs a figyelem középpontjában. Végül az egyik kis bár felé int, bent az átjáróban.

– Hé – mondja –, emlékeztek, hogy volt ott egy órásműhely?

A pincér odajön az asztalhoz, és kezdi összeszedni a poharakat.

– Lehet itt még valamit rendelni? – kérdi Daša.

– Hát persze, hogy emlékszek – felelem én. – A dilis Đogić. – Emlékszek, hogy egyszer erre jöttünk a faterral, és ő mutatta. Aszonta, látod ott azt a Đogićot? Mondtam, persze. Aszongya: akkor menj hozzá, ha azt akarod, hogy soha többé ne járjon az órád.

– Mit kérnek? – kérdi a pincér.

– Kólát – feleli Daša.

– Jeges teát – mondom én.

– Te is kérsz valamit? – kérdi a pincér Dunját is, mert a csaj előtt sincs semmi.

– Egyszer elvittem hozzá az órát, amit a születnapomra kaptam – mondta Trobevšek. – Csak elemet cserélni...

– Öreg, ha volna nálam *kes*, tudnám, mit kérjek – mondja Dunja. – Ha tudnám, hol lehet felhajtani némi *kest*, mindjárt hozatnék egy CC-t.

– Irtó elegáns óra volt, csak vonalak voltak rajta, számok sehol, szóval, nyolcadikos kisrác voltam, és ez volt a legmenőbb óra a világon – mondja Trobevšek.

– Én tudom – mondja a pincér asztaltörlés közben. – De csak ha tényleg érdekel.

– Na, akkor intézz nekem valami állást – mondja Dunja.

– És tudod, mit csinált a dilis Đogić? Amikor visszakaptam az órát, római számok voltak belevésve. Szóval számokat kapart vésővel az én menő órámba.

A pincér elmegy. Mind röhögnek, Dunja is, pedig nem is hallotta a sztorit.

Az egyik narkós azonban elég helyes. Rövid szőke haja van és irtó világos szeme. Girnyó kis srác, hullá sapadt. Nem tudom, miért gerjedek ennyire ezekért a girnyó fickókért. Talán valahogy mások, mint ezek a nagypofájú macsók, mint Mirsad meg Trobevšek meg Bobi. A legkevésbé sem kártékonyak. Csak simogatnám meg vigyáznám őket. Csak hát a francba, ezek előtt nincs semmi perspektíva. Ennek az a jövője, hogy lebukik, amikor betör valami irodába, hogy megfújja a számítógépeket és jó szarul továbbadja őket. Ráadásul annyira be lesz löve, hogy észre se veszi a zsarukat, mer' azt hiszi, hogy csak hallucinál. És még fiatalabb is nálam, bassza meg, ha van tizenöt.

Daša fölkel és elindul a lokál felé.

– Ez egy gatyaszagató picca – mondja egyszer csak Bobi. Željko meg elnéz va-

lahova mellettem. Mindenki odanéz, erre nekem is muszáj. Egy csaj jött be a kerthelyiségbe, elég dagadt. A parfümje pofán csap, pedig valami tíz méterre ülök tőle. Miniben van és olyan a sminkje, hogy kiveri a szemed.

– Ez, ez a saját gatyáját tépi szét, amikor reggel belelép – mondja Trobevšek.

– Ennek biztos osztriga nő a picsájában – mondja Bobi. Mind a három pasi röhögni kezd, Dunja meg valahogy boldogtalanul nézi őket.

– Honnan a picsából jut eszedbe az osztriga? – kérdi Trobevšek.

– Tengeri *puhatestűek* nőnek a picsájában – mondja Bobi. – Tengeri *puhatestűek*. Bajla a neve, bassza meg. Ja, a srác meg valami középiskolás. Tizennyolc éves.

Aztán csend lesz az asztal körül. Egy ideig mind csak bámulunk kifelé a fejünkől, tulajdonképpen ezt szeretem a legjobban. Aztán Daša visszajön. Méltóságteljesen leül.

– Na, benyomtál egyet? – kérdi Željő. Daša csak rám néz, de egy szót se szól. Csupa szenvedés az arca.

– Van egy osztálytársam – mondja Dunja, teljesen váratlanul, mintha csak most jutna az eszébe. – Egy osztálytársam, aki teljesen odavan ezekért a tengeri herkentyűkért. A *puhatestűeket* gyűjti.

– Milyen *puhatestűeket*? – kérdi Daša kissé zavartan.

– Hosszú – mondja Dunja és röhögni kezd. – Nem, de tényleg odavan a tengeri biszbaszokért. Egy kolleganőm mesélte, hogy volt nála. Minden tele van tengeri csillagokkal meg kagylókkal, meg, figyeljél, üvegekbe vannak neki eltéve, mit tudom én, ilyen tengeri szellőrózsák meg más ilyen furi cuccok...

Most mi, csajok röhögünk, jobban, mint a pasik. Próbálom elképzelni a pasit, hogy elmegyek hozzá, az meg elkezd mutogatni a tengeri szellőrózsákat.

– A tengeri kolbászt is megmutatta? – kérdi Trobevšek.

– A picsába, az összes állat közül pont a *puhatestűeket* – mondja Daša. – Van undorítóbb a tengeri uborkánál; vagy a csigánál – de hisz azok is...

– Miért volnának undorítóak? – kérdelem én. Uncsi volna, ha az ember mindig egyetértene. – Miért volnának undorítóak? Hiszen mi sem lehetünk nem tudom milyen szépek az ő szemükben, amikor ott pancsikolunk a víz alatt, mint valami szárazföldi lúzerek. – Gondolom, csak mi hisszük, hogy ezek csak úgy elvannak ott a tengerben, mint a befőtt – mondom –, pedig az övék is egy izgi *lájf* a saját fogalmaik szerint. Gondolom, király lehet egy csomó minden, ha tengeri uborka vagy, de mi ezt sose tudhatjuk, mert nekünk más minden király.

Mind engem bámulnak, mintha most nálam is végleg elszakadt volna a film. Még Daša sem néz rám túl biztosan.

– Túl sokat nézed a Discoveryt – mondja Željő.

– A faszt nézem.

– Megadhatom a pasi telefonját – mondja Dunja, és megint elkezd röhögni. Meg a többiek is. Hülyék, fogalmatok sincs. Különben oké. Különben az egész tök hülyeség. Milyen hülye vita. Vagy nem is olyan hülye.

Szóval nem tudom, ha így elgondolom, milyen az a típus, amelyik tanulmányozza a tengeri uborkákat, talán kevésbé kretén, mint például Eva, amikor magára húzza a sok hülye rongyát, és úgy kifesti magát, mint Winnetou. Nem tudom, ez a dili nekem szimpatikus. Nem mintha el akarnék járni hozzá, hogy nézzem a tengeri herkentyűit – nem golyóztam be. De van neki stílusa. Valamit

kitalált magának, és leszarja a többi. Ilyenekből több is lehetne. Eva csak extrém, ahogy fölvesz ilyen meg olyan *imidzset*, mer' azt hiszi, hogy ez a menő. Hogy a pasik erre vevők, ami még rosszabb.

Bazmeg, teljesen befilozofáltam. *Simpl* volna egyedül csak Kristára emlékezni. Ő aztán király csaj.

A pincér visszajött! A tálcán a kóla meg a jeges tea. És, vigyázat, egy CC. A kólát lerakja Daša, a CC-t pedig Dunja elé. Dunja tök hülyén bámul.

– Én nem rendeltem semmit – mondja. – Megmondtam, hogy nincs nálam *kes*.

A pincér elem is leteszi a jeges teát.

– Nem azt mondtad, hogy szeretnél keresni egy kicsit? – kérdi a pincér. – Nézd ott azt az urat, ott, az ablakon túl. Naa, ne bámuljatok úgy, ez nem való – mondja, mivel egyszerre mind odanézőnk. Ja, mit csináljunk. Egy pasi ül az asztalnál, az ablak mellett, hogy látni lehet őt is meg vele szemben egy másikat. A pasi negyvenes, ápolt. Kifogástalan.

– Ezt az az úr küldi neked – mondja a pincér. – Ha keresni akarsz. Fél óra múlva már kész is vagy.

– Mi a bánat? – bámul Dunja, és még mindig nem dereng neki. A csávók az asztalunknál meg már röhögnek.

– Az úr nagyon tiszta és ápolt – mondja a pincér –, uzsonnára megvan neked.

Trobevšek már annyira röhög, mint aki megbolondult, és elkezdni verni az asztalt. Bár a pincér nem látszik valami jókedvűnek, láthatóan nem örül, hogy a figyelem középpontjába került.

– Oké, mester! – röhög Trbovšek. – Nyomás, Dunja, legalább jut egy pár rundra.

– Te tisztára bekattantál? – Dunja a pincérre mered, az meg egész idő alatt halál komoly. Meg se mukkan. Tisztára profi, bazmeg. Még a képe is tetszene, ha nem kezdeném mindjárt utálni, ahogy kimondta azt az első mondatot, amikor kihozta a piát.

– Te mondtad, hogy keresni akarsz – mondja. – Ha nem kell, vissza is vihetem.

– Vidd a fenébe! – horkan föl Dunja és rám néz meg Dašára, Daša a szemét forgatja, nekem is röhögnöm kell, csak nem való, hogy ezt kimutassam. A helyzet most felháborodást kíván. A pincér meg se mukkan, csak azt mondja, nem probléma, elviszi a CC-t az asztaltól, és visszamegy. Így a szemem sarkából látom a pasit az ablakon túl. Már az asztalunk felé bámul – furcsa is volna, ha nem ezt tenné, miután a srácok annyira elkezdtek röhögni –, és amikor látja, hogy a pincér visszamegy a CC-vel, csak hanyagul ideint nekünk, hogy aszongya, maradhat a pia. A pincér erre sarkon fordul, és újra az asztalunkhoz jön.

– Az úr grátis küldi az italt – mondja és leteszi a CC-t. Dunja rábambul a pohárra.

– Én ezt meg nem iszom – mondja. Elég érthető a dolog. Habár ez egy súlyos dilemma. Végül Željó mégis menti meg a szituációt, nehogy a whisky kárba vesszen. Átnyúl az asztalon.

– Semmi probléma – mondja –, akkor majd én.

Krista jó ellenpélda. Tényleg egyedülálló. Szuper meg minden. Nincs több ilyen barátnő. Kristával rengeteget buliztunk, és még annál is többet. Hm, gondolom magamban, erre a pasira még vigyáznunk kell. Azt kéne látni, amint ez a pasi

dumálni kezd valamelyik Danilával vagy Biljanával, mindjárt világos volna, honnan van mindig a csajoknál annyi *kes*. Igen, Kristával összetartottunk, ha nagy volt a gáz, és akkor is, ha szuper volt minden. Húú, egyszer jöttünk el valami buliról, azt hiszem, túl a Száván. Először is teljesen benyomtunk. Ha piáról volt szó, akkor szinte mindig gyümölcspálinkát meg bambuszt tankoltunk. Egy liter bambusz, az kötelező volt! Ez egy olyan *drink* volt, de olyan – ezt ma már szinte senki sem issza.

Szóval annyira beszívtunk, hogy világunkat nem tudtuk. Aztán én imádtam a motor hátsó ülésén utazni, mert Krista meg imádta nyomni a gázt. Valahol Brod környékén kötöttük el az első, utunkba kerülő motort, és mindjárt eltűztünk vele. Valahol Šiškabán, már a Litostrojon túl vettük be a kanyart tökig gázzal, aztán el-taknyoltunk. Párszor megpördültünk a földön, elterültünk, és úgy elkezdtünk röhögni, mint az örültek. Irtó röhejes volt az egész. Bazmeg, ha akkor egy autó kispriccel a sarkon, a helyszínen kinyíffanunk. Különben szartunk az egészre.

Daša már a kóláját itta. A picsába, gyorsan iszik, tényleg síkidegnek látszik.

– Janina, menjünk el még *vissza* körülnézni a Mercatorig – mondja. És már indulna is. Juj, szerencsétlen csajsi.

– A picsába, Daša, mikor láttad te Mirsadot a Mercator környékén? – kérdem tőle, gondolom, eléggé durcás hangon, persze, ha egyszer a csaj annyira figyelmetlen, és nem látja, hogy a poharam még félig van a jeges teával. – Maradj már a seggeden! Nem látod, hogy nem ittam még ki a teámat?

– Baszd meg azt a lónyálat – óbégat Daša. – Te is csak mindig magadra gondolsz! Utána még úgyis visszajöhetünk ide! Tíz perc az egész oda-vissza.

Nem pörgök be, csak elnézek félre. Nézzünk oda, azzal jön nekem, hogy csak magamra gondolok. Na és tegnap, hogy megjátszotta a menő csajt. De hát mit csináljak.

Felállok.

– Na, menjünk – mondom, és csak intek a többi négynek. Daša is csak annyit vet oda nekik, hogy csao.

Amikor már elég messze vagyunk az asztaltól, ultimátumot adok neki:

– Rendben, elmegyünk a Mercatorhoz, de ha a pasid nincs ott – és hót ziher, hogy nincs –, akkor nem megyek sehová. Akkor felmegyünk hozzánk. A fater már biztos nincs fönt, lement a kávézóba focit nézni.

– Mit csinálunk nálad?

– Mit tudom én, főzünk egy tejszínes kakaót, és aztán akár a focit is nézhetjük. Zenét hallgatunk.

Daša csöndben van, csak lépkedünk a járdán. Csak lent, az Emona előtt szólal meg ismét:

– A picsába, a *spooky lokal*, ez itt.

Persze hogy a Malibura gondol. Hú, bazmeg, ezért akartál olyan gyorsan lelépni? A picsába, ha eszembe jut, milyen képet vágott Dunja. Ez az ő számára is új volt. Igen, a változatosság kedvéért ezt egyszer el kell mondanom Jarónak. Hogy lássa, nemcsak vele történnek hülye esetek.

Odaérünk a Mercatorhoz, persze Mirsad sehol. Se a Melodyban, se a Borsalinóban. Naná. Mit vártál? A Rosso Neróban egyáltalán nincs, ott mindenki le van lassulva és tömegnyomor van, csupa vén trotty, lassan cihelődnek hazafelé. Néhányan kint állnak, köszönnek azoknak, akik érkeznek. Be se akarok

pislantani, nehogy a fater meglásson. Daša bemegy, aztán kijön, s olyan, mint egy rakás szerencsétlenség. Toporog egyre. Ott áll a Mercator bejárata előtt, a fagyisstandnál, és néz körbe-körbe.

– Jó, akkor ez megvolt – mondom én. – Gyerünk hozzám.

Daša a mellét vakarássza.

– Nem mennénk el inkább Rusjanhoz meccset nézni? – kérdi azután. Úgy nézek rá, hogy mindjárt ért mindent.

– Mi a fasznak? Mondtam, hogy fönt is nézhetjük.

– Lehet, hogy Mirsad is ott lesz.

Bassza meg, ezen a csajon nem lehet segíteni.

Daša és Mirsad. Mirsad és Daša.

Mennyi nem sejtett lehetőség!

Multinacionális pár, a testvériség-egység jelképe, ahogy ez összejött nekik Fužinében. Bazi nagy karrier, a „Mirkovič és a picca” nevű első szlovén családi ipari óriás megalapítói, a bullshit, a csöcselék előállításának céljából. Kedves nézőink, ismerjük meg őket közelebbről. Hogyan találkoztak először?

Ó, akár a többi teljesen szokványos pár. Egy este kint voltunk mind a ketten a városban, ki-ki a maga bandájával, az egyik kávézóban. Mindjárt kiszúrtam magamnak Mirsadt, a szomszéd asztalnál ült, be volt állva, mint az állat, üvöltött és tombolt. És annyira szimpatikus kék szeme volt.

Na, ez nem a Daša hangja. Nem akarok igazságtalan lenni hozzá.

Kiszúrtam magamnak, mert annyira bánatosnak tűnt, mintha nagyon magányos lett volna a huligán haverjai között. Mintha nagyon nagy szüksége lett volna egy kis gyöngédségre.

Mikor állapították meg, hogy egymásnak vannak teremtvé?

Ezt tényleg nehéz volna megmondani. Nem volt olyan konkrét pillanat, hogy meg lehetett volna állapítani. Nem volt az a sokkhatás, ahogy mondani szokták, nem éreztük, hogy villám csapott volna belénk, ahogy a regényekben írják. Lassanként nyílt meg közöttünk valami.

Lassan, de biztosan, nem igaz? És tulajdonképpen mi a sikerük titka?

Hát, az ember sose vesztheti el az akaratát. Nem adhatja fel a kitartását. Ha egész nap le-föl kell is rohangálnia, hogy megtalálja a maga pasiját. Szóval, az élet harc, nem igaz? Voltunk már tisztára a padlón, de a dolgok akkor értek meg a nagy ugrásra, amikor Mirsadt kibaszták az iskolából, mivel lecsapta a tancsit. Én meg a sok lógás miatt röptem, mivel ott szartam el az időt legszívesebben a sulis környéki kávézóban, meg fent a Római falon. Bátraké a világ. Két hét múlva Mirsad talált munkát ismerősökön keresztül, takarító lett a Metalka raktárában...

És így tovább. Ha elgondolom, hogyan dicsekszik Daša mindenfelé, hogyan menekült ide a nagyapja Daša még pelenkás faterjával valahonnan Koszovóból a vérbosszú elől, mivel valaki a családjukból kinyírta a pópát.

– Na, gyerünk! – adom ki az ukázt, most már tényleg én dirigálok, és az úttest felé fordulok. Kemény kézzel kell vele bánni, különben nem jutunk sehova. Daša áll még egy darabig, amikor én már elindulok. Aztán ő is megmozdul. Jön utánam, mi mást tehet.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Nem

Abban a pillanatban, mikor a férfi fölemelte a kezét és tenyere a nő arcához ért, a nő azt gondolta: talán mégsem lesz olyan rossz. Talán elég, ha másra gondolunk, és minden elmúlik könnyedén, magától.

Amikor a feje félrecsapódott és száját elöntötte a vér, már tudta, hogy tévedett. Kinyitotta a száját, és meg akart szólalni, de csupán gurgulázás jött ki a torkán; amikor kiköpte a felgyülemlett vért, egyszer, kétszer, a szavak csak akkor kezdtek érthető alakot nyerni.

Nem akarok veled élni. Nem akarok. Elmegyek.

Nem.

De igen.

Nem, nem mehetsz.

A férfi torkon ragadta. A nő azt gondolta – itt a vég. Most fojtogatni kezd, és nem tud megállni. Ismerem. Nem tud megállni – az a valami erősebb nála.

A nő látta, hogy a férfi csuklóján kifehéredett a bőr.

Nem, mondta. Nem, nem, nem.

A férfi szemöldöke kidagadt, a szorítás abbamaradt, ránézett.

Szeretsz?

Most?, hörögte a nő. Most?

Most is. Miért lenne most más, mint mindig?

A nő látta, ahogy az előtte meredő alak lassan távolodni kezd. Mintha vízben oldódna fel. Színei elhalványodtak, kontúrjai elmosódtak. Tényleg – miért?, gondolta a nő. Most is ugyanolyan, mint mindig. Semmi sem változott. A szerelemnek pedig mindig egyformának kell maradnia.

A szerelem, mondta a férfi, és a nő fölé hajolt, a szerelem a fontos.

Engedj el, mondta a nő, engedj. Figyelte, ahogy szavai egyre jobban elkásásodnak. Így nem megy.

A férfi közelebb hajolt.

Nem hallom, mondta. Túl halkan beszélsz. Nem hallom.

A nő meg akarta ismételni, de nem kapott levegőt.

Emlékszel, mondta a férfi, szintén nagyon halkan, mikor találkoztunk először?

Bólintani akart, azt akarta mondani: persze, hogy emlékszem. Hogy felejtette volna el?

Én mindenre emlékszem, mondta a férfi. Mintha tegnap lett volna. Pedig nem tegnap volt.

Nem, gondolta a nő, elég sok idő telt el azóta.

Jó volt együtt, mondta nagyon lassan a férfi.

Engedj, gondolta a nő, engedj el.

Jó volt, mondta még egyszer a férfi. Most meg azon töröm a fejem, hol követtük el a hibát.

Hibát?, gondolta a nő. Miféle hibát? Nem szívesen halok meg egy olyan hibáért, amiről nem is tudok. Talán nem is követtünk el hibát. Talán ez a helyzet teljesen természetes annyi év után, csak a legtöbb ember kibírja, túlteszi magát rajta. Hányszor néztelek éjszaka, ahogy alszol, ahogy lélegzel, és elképzeltem, hogy milyen könnyedén elvághatnám a torkodat. Milyen könnyen. De mindig azt mondtam magamnak: őrült vagy, hogy ilyen gondolataid támadnak. Talán mégsem voltam őrült. Talán mégis meg kellett volna tennem.

A férfi a másik kezével megragadta a nő trikóját, és magához húzta. A nő halotta, ahogy szétrepedt az anyag.

A nő automatikusan felemelte a karját, és eltakarta a mellét. Aztán ezt a mozdulatot nevetségesnek találta. Hiszen úgyis mindegy már, mondta. De valami erősebb volt nála. Tenyerébe vette a melleit, és még egyszer átgondolta: nem. Nem, nem, nem.

REIMAN JUDIT fordítása

A Keleti Lótusz

Amint megkerülöm a cédrust, megpillantom a pálmaház kivilágított kupoláját. Hatalmas bogár szemére emlékeztet, felcsiszolt szaru, szivárványragyogású kaleidoszkóp. Egyenlő szárú háromszögekre vágott üvegdarabjai egymással szabályos hatszögeket alkotnak egy fémrúdban. Távolról, a park zöldjéből a kupola olyan, akár a földre pottyant, helyekönnyű Hold, amely túl könnyű lévén csak félig süppedt a talajba. Áttetsző, titokzatos: ilyen a szigorú télben frissen hullott porhó, amelyet felszikráztat és messze széthord a szél. De a pálmaházban, ezt tudom, nincs tél, csak örök tavasz, trópusi tavasz, sűrű, zsíros, tespedő meleg, amely 1532 fajta egzotikus virágnak, fának, bokornak, liánnak, mohafélének, fán élő orchideának, ananásznak és páfránnak nyújt otthont. Szívembe markol; a pálmaház látványa újra meg újra szorongó várakozással és hódolattal tölt el: micsoda szentélye a természetnek, az anyagcsere katedrálisa, a gyönyörűség és a sarjadás imaháza!

A fotoszintézisnek e hatalmas keltetőjében, inkubátorában, a bőség gyárában, ahol megállás nélkül három műszakban folyik a termelés, itt töltöttem életem nagy részét. De nem bánom. Megszállott vagyok. És a megszállottság nem ismeri a megbánást. Mert rám nem érvényes a közhely: a tudománynak élt, és annak áldozta egész életét. Hozzátartozóimmal sohasem értettük meg egymást, sem az első, sem a második feleségemmel, és a gyermekeimmel sem. Viszont nagyon jól megértettem magam a virágokkal. Szó szerint. Annyira, hogy mélyen csalódtam az utóbbi évtizedek biológiájában, amely mindent a génsebészetre és génmásolásra tett fel. Ez felkavart. Eleinte teljesen letörtem, már-már a depresszió határán voltam, valahányszor a kollégáimmal vitázva próbáltam kifejtetni álláspontomat a különböző szakfolyóiratokban és szimpozionokon. De az általam létrehozott pálmaház segítségével kilábaltam ebből. Úgy gondolkodtam ugyanis: ha az ember a tudás kedvéért megölte Istent, és a helyére lépett, akkor vissza kell térnie az eredethez. Így hát létesítettem egy édenkertet, egy idilli Árkádiát!

Igaz ugyan, hogy az új éden térben jóval szerényebb az eredeténél. Mindössze harminc méter magas és túl alacsony a dél-amerikai balsafák, nemhogy a sequoiák számára. A jó háromezer négyzetméter nem vetekedhet a Real labdarúgóinak pályáival. Persze azokra a tervekre, amelyekre az ember az álmait építi, sosincs elég pénz. A kollégák és mecénásaik vagyontokat költenek klónozásra, amely az örökkévalóság látszatát, az örökkévalóság illúzióját kínálja. Mögötte persze nincs semmi: csak emlék nélküli, véletlen nélküli, sőt a hiba lehetősége nélküli üresség. Brrr! Hogy engem klónozzanak! Minden, ami az életemben tör-

tént, túl sokáig tartott, elnyúlt, mint a lelki fásultság, alaposan megkínzott engem és az időt. Kivéve persze a virágokhoz fűződő veszedelmes viszonyt!

Vegyük az első házasságomat. Feleségem ideges természetű lévén szüntelen mozgásban volt, igazi pókasszony. Vonszolt magával, mint egy félig elkábított herét, boltba, szaunába, fitnesszre, szépségszalomba, moziba, még a filharmóniába is! Egy félig elolvasott könyv közepén hívott ki a dolgozószobámból, egy nagy nehezen kibogozott kémiai folyamat számítógépre vitele közben lopódzott a hátam mögé, fölül semmiben, és mellbimbóival simogatni kezdte fölhevült fejem! És egyre másra vette az újabb és újabb ágyakat. Ha a virágokat említettem neki, feldühödött, és azt kiabálta, hogy el fog költözni Tibetbe, ahol még a növényeknek sincs kedvük növekedni, és közös meditációra megy valami kolostorba, az Isten háta mögé, ahol a szerzetesek még értékelni tudnak egy feszes popsit. De hazudott a dög, mert egy hájas balkáni stricivel lépett le az Uršlja gorába, ahol az válogatott vendégeknek tart fenn panziót. Így hívják ezt a nagy példányszámú lapok hirdetési oldalain. Szerencse, hogy akkoriban a louisianai moha hajtásainak pikkelyes szőrborításával foglalkoztam, amely felszívja a vizet, és így pótolja a gyökérzetet. Különben felhúztam volna magam. Magasra szárnyalt a lelkem, ahogy figyeltem a mohát borító sejtek lassú duzzadását. Számomra ez az erotika, nem a panzió az Uršlja gorában!

Aztán határozatot kaptam a tanszékvezető aláírásával. Világosan rám parancsolt, azonnal hagyjak fel „romantikus, haszontalan és értelmetlen kutatásaimmal, amelyek a posztinformációs korszak kemény pragmatizmusa szemszögéből teljesen gyermekdednek tekinthetők, és sértik a szakma méltóságát”. A louisianai moha titka a főnököm számára gyermekdedség volt! Beviharzottam az irodájába, és a fejéhez vágtam, amire rászolgált. Hétfőn a portán várt a felmondólevél. Kétségbeesésemben nősültem másodszor. Ez sem sikerült jobban, csak a pókasszony helyére most egy botsáska lépett két aszténiás gyerekekkel.

Pontosan emlékszem: az őszi napforduló reggelén kezdődött, amikor a virágok megremegnek és elkezdenek szisztematikusan visszafejlődni. Micsoda nagyszerű módszer! A haláluk ellen haldoklással védekeznek. A jógik primitív nyomorultak a növényekhez képest. Ezért a természetnek a kollégáim által elképzelt átalakítása az igazi gyermekdedség, továbbá a szakma szégyene. Tréfából génbaktereknek nevezem őket, pedig még annak sem mondhatók! Talán az evolucionizmus vakvágányának bakterjai. Az őszi napforduló szürke és lompos és savanyú szagot árasztó reggele hozta el nekem a megvilágosodást! A népkönyvtár olvasójában, ahová munkanélküliként szívesen eljártam mint állami kegyelemkenyéren élő botanikus, a déli lap huszonhetedik oldalán, a nagyvilág érdekességei között, amelyeket különben sohasem olvasok el, a következő hír várt rám: „A lótuszok időtlen világa. Most felfedezett magvaikhoz képest az emberélet csak meteorvillanás az éjszakai égbolton. Tokió, 21. – 6 méter mélyen a tőzegben feltárt újkőkori csónakban, nem messze a japán fővárostól a tokiói egyetem biológiai központjának szakemberei három keleti lótuszmagot találtak. Megdöbbenek, amikor radioaktív szénnel meghatározták a magvak korát. Kiderült, hogy a több mint kétezer éves magvak még mindig élnek, és fennáll a lehetősége, hogy kicsíráznak. Még nem világos, hogy mindez mit jelent a botanika fejlődése szempontjából, a szakemberek azonban egyetértenek abban, hogy kor-

szakos felfedezés történt. A Krisztus előtti korból származó magvakat dr. Icsiro Ogha professzor vette vizsgálat alá.”

Talán nem volt világos, mit jelent a felfedezés a botanika számára, előttem azonban kitárult az ég. Egy örökkévalósággá váló pillanat alatt ráébredtem, hogy transzban vagyok, hogy a kozmikus szellem médiuma lettem. Ez a mag fogja számomra megmutatni az élet értelmét – villant át rajtam. Felfedi, hogy van-e Isten, és miben áll a léte. Ki oldhatná meg, ha nem ő, a maga ezeréves békéjébe burkolózva, háborítatlan, születésről és halálról való, senkitől sem zavart meditációjában az első és az utolsó kérdést, a mindenség kezdő és végső axiómáit? A felismerés tudatom közepébe hasított, sssccc! Éreztem, hogy lelkem szimmetrikusan kettészakadt. Sebemben feküdt a keleti lótusz magva, és készült a sarjadásra. Tudtam életem nagy feladatát: pálmaházat kell építenem, amelyben a természet többi csodája mellett ott lesz a lótusz is. És még valami: meg kell tanulnom a növények nyelvét.

Először is elsiettem korábbi főnökömhöz, hogy feltárjam szándékaimat. A portás nem engedett be az intézetbe. Amikor tombolni kezdtem, elősiettek a biztonságiak, lökdösní kezdtek, és durván a földre tepertek. Nem adtam meg magamat, ordítottam, akár a megszállott, könyörögtem, sírtam és szólongattam, míg csak a volt főnököm meg nem jelent. Akkor megnyugodtam, és nagyon nyugodtan és nagyon higgadtan kifejtettem előtte a pálmaház tervét. Csendben végighallgatott és rábólintott. És lám! Fővárosunk rövidesen óriási növényházzal gazdagodott. Ilyen még Amerikában sincs! Elképzelésemet ugyan a főnök úrnak tulajdonították, de engem nem zavart, mivel éves belépőt kaptam a pálmaházba. „A modern botanikának tett jelentős szolgálataiért” – írták a „Röviden” rovatban. Mindjárt bejáratos lettem a növényházba. A második otthonom lett. Ott is éjszakáztam volna, ha engedik, de félttem, hogy bolondnak néznek, és elvonnék az engedélyemet.

Higgadtan és koncentráltan kezdtem tanulni a növények nyelvét. Az idő nem érdekelt. Mindegy volt, mikorra tanulom meg, mert a sikerbe vetett fanatikus hit napról napra növekedett szívemben. Szemem se rebbent volna, még ha atombombát dobna is a fejemre. Az egyszerű emberek tudták, hogy a növények kommunikálnak a környezetükkel. A titkárnők gyakran válaszoltak így a munkahelyemen, valahányszor a virágaik szépségét dicsértem: – Azért olyan szépek, mert beszélgetünk velük. – De ezt csak mellékesen vetették oda, felületesen, át nem gondolt közhelyként. Valójában nem akartak foglalkozni a növények nyelvével. A növények nagyon különböznek tőlünk, ezért beszédük titkába nehezebb behatolni, mint, mondjuk, az arámi nyelv rejtelseibe. Ennek sok oka van. A lényeg azonban a következő. A növények a születésük előtt dinamikusak, amikor lehorgonyoznak a földben, olyanok lesznek, mint egy Buddha: lótuszülést vesznek fel, függetlenül minden változástól, azon a helyen maradnak, amelyet kiválasztottak számukra a szelek, a napfoltok, a föld tektonikus mozgásai, a víz körforgása: a sors mint a természet legmélyebb ritmusa. Mi, emberek ezzel szemben a szüntelen dinamika lényei vagyunk: egyetlen dolognál és egyetlen helyen sem vagyunk képesek megmaradni, hogy annak szenteljük magunkat. Sőt a tulajdon gondolatunknál és érzéseinknél sem! Örök Ahaszérusok vagyunk, egy még oly gondosan megvarrott cipő sem tart ki rajtunk egy évnél

tovább. Nyelvünket egyre jobban elhasználjuk és megnyomorítjuk! Semmi növényi nincs benne! Ez a nyelv a magasba „épül”, lepereg róla az idő, ahogyan a viaszról lepereg a víz. Hogy megértsem a növények nyelvét, a növényekhez hasonlóvá kellett lennem. Lélekben azonosulni kezdtem a nárcisszal és a nyílfűvel, az úszó békaszőlővel és az oroszlánszájjal, a viaszos liliommal és a piros kontyvirággal. Felfedeztem, hogy elenyésző a különbség a különböző virágfajták beszéde között, függetlenül attól, hogy egy- vagy kétszikűek. Nyelvjárányi, mondhatnám. Hiszen a virágok nyelve esszenciális, magának az igazságnak teljessége, kiterjedtsége. És az nem változik! Nincs benne semmi emberi! Aztán az a baj, hogy a növények anyagcseréje, vagyis a fotoszintézis ellentéte az ember világot felzabáló falánk, kérődző mohóságának. A szerelemre nemcsak a hason keresztül lehet hatni, hanem a beszéd által is. Ha úgy akarsz beszélni, mint a tölgy, akkor tölgyggyé kell válnod, és punctum! Lassan-lassan kezdtem kibogozni a levelek enyhe fényváltozásainak jelentését, a sejtthártya alig észrevehető remegését a virágokon, fölfogtam a növényi részek pillanatnyi tónusának szimbolikus jelentőségét, mely a virágok velem való kommunikációjának, a pillanat alatt felszabadult biológiai plazma és a beszélő virágokkal érintkező levegő ionizációjának a következménye volt. Merő valóság, semmi asztrális! Ugyan már, még hogy növényi aura! A Kirlian-effektus teljesen új jelentőséget kapott. Lichtenberg számai ugyancsak: kiderült, hogy ezek a számok valójában szavak, egy komplex, csodálatos nyelv szavai. Bódult voltam, akár egy fantom, támo lyogtam a növények beszédének zuhatagában, magamon kívül és elragadtatva, mint elveszett folt a tökéletesen szellemi Logosz egymásba olvadó színárnyalatai között. Mintha Vaszilij Kandinszkij egyik vásznába olvadtam volna.

Tanulmányaim közben megtudtam, hogy dr. Ohga professzor útban van hozzánk, és fel fogja keresni a növényházat. Tudtam, tudtam! Elhozza, mondták a rádió hírműsorában, az újkőkori lótusz egy magját. Sikerült, sikerült! Remegtem a boldogságtól és a várakozástól, reggelente még sötétben ellopóztam a parkhoz, és elbújtam a cédruságak rejtekében. Remegtem, vártam, és kívártam! Ohga professzor megérkezett, megtekintette a növényházat, és városunknak, mivel ilyen káprázatos szentélyt épített, odaajándékozta a keleti lótusz magját.

Ne kérdezzék, persze, hogy kihajtott! Nem, nem merészkedtem a lótusz közelébe, nem akartam megszenstségteleníteni rettenetes szépségét, messziről bámultam, hogyan növekszik és készül a virágzásra. Azután a bimbója, amely soká, soká készülődött, egyszerre megpattant, és egy pillanat alatt kifeslett. Belém hasított a fájdalom, úgy éreztem, rám szakadt a Tejút. Négy napig tart a virágzása, ezt tudtam: az első napon egy szakéspohárhoz, a második napon egy csészéhez, a harmadik napon egy levesestálhoz és a negyedik napon egy tányérhoz lesz hasonló.

Így is lett. A negyedik nap lábujjhegyen, milliméterenként közelítettem hozzá. Amikor megérzett, meghajoltam és kifejeztem csodálatomat. Hallgatott. És várt. – Mondd, Szépség Ura – szólítottam meg alázatosan, és térdre hulltam előtte –, mi az élet értelme? – Későn érkezni – felelte pengeélesen. – Nem értem – sóhajtottam. – Mert túl későn érkezteél. – És Isten? – suttogtam. – Mi az Isten? – Időben távozni – susogta. Éreztem, hogy megdermedek. – Ó, Lótusz, ajándékozz

meg a válasszal – rebegtem remegő ajakkal. – Nem tehetem – vetette oda –, nem távoztál a megfelelő időben.

Kékség öntött el egy pillanat alatt. Belémerültem, és éreztem, hogy agyteker-vényeimben kihajt a lótusz. A fejem közepén duzzadni kezdett a magház, a koponyám meglágyult, és tizenkét csészelevéllé változott. Lila csészelevéllé. Lila a kékben. Megértettem, hogy nem távoztam idejében. Most azonban volt már időm. Sok időm volt. Annyi, hogy idő egyáltalán nem is létezett. Már csak a lila türelem létezett, a Napból ömlő mézszínű kékségben.

Tudom, miért bámulnak olyan furcsállóan. Nem értik a virágok nyelvét. Nem tesz semmit. Elismétlem a történetemet újra meg újra. Sok időm van, és csaknem hatmilliárd ember él a Földön. Majd csak megtanulja még valaki a keleti lótusz nyelvét!

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Amerika

a lengyel o'haristáknak

Nem adtál sokat, és még azt is visszaadom.

*A fontos versek Frankie O'Hara küszöbe alá voltak
dugva, tealevelekbe, ötperces instant leveszacskóba főzve.
Külvárosokon keresztül jöttem, és a belvárosból a város szélére kószáltam,*

*a koldusok koldultak, a hajléktalanok mindenütt otthon voltak, és nem
vettem el sokat, nem is adtam sokat, a városokból magamtól is menekültem volna.
Valóban megijedtem volna a kicsiségtől, ezért fogadtam örökbe Lengyelországot?*

*És adtál szabadságot, megragadtuk a szabadságot, és mit érek vele,
adtál demokráciát, megragadtuk a demokráciát, és mit érek vele,
adtál sokféleséget, megragadtuk a sokféleséget, és mit érek vele.*

*Adtad Whitmant, a beatnikeket, na és mit érek vele, városokat adtál,
sugárutakat, felhőkarcolókat, csillogó bűvöletet, mit érek vele, szedd össze,
vidd el az egészet, adtad a rohanást, a keresést, a Waldent, Disobediance-t, fogd, és
vissza se gyere.*

*Adtad a jazzt, New Yorkot, a Factoryt, esélyegyenlőséget mindenkinek,
és csak most adtál, adtál és elvettél, egy újjért egész kezet akarsz,
adtad a \$-t és az álmokat, giccset, vigyél el mindent, vidd magaddal, visszaadom a
gyalázkodást.*

*Adtál rendet, edd meg, adtál hippiket, vidd csak őket, adtál szegénységet,
nesze, itt van, adtál sikoltást és nyikorgást, adtad Tom Waitset,
s ez minden, amit adtál? Legyen a tiéd, vedd el, nem érted ezt a rekedt hangot.*

*Adtad a feketét, fajgyűlöletet, eszményeket – közösséget, szolidaritást, egyházakat –,
mindig maradjak közömbös? Hát vidd a közösségeket, mértéket, egyházakat, adtál
sokféleséget és különbségeket, utcát, mérget, panoptikumot, 10.000 voltot.*

*Fogom az undergroundot és visszaadom, adtad az ostoba Warholt,
a pop-artot, V. Ű.-t, növeltél és növelsz tovább, nem kell, hogy
magasra emelj, adtad Millert, a megvetést és a szexet, legyen tiéd ez a szex.*

Primož Čučnik (1971) költő, kritikus, műfordító, a *Literatura* folyóirat szerkesztője.

*Elveszem és el sem veszem, low-budget friendship, adtad a zsidókat,
befogadtad a zsidókat és kiokádod a zsidókat, adtad a melegeket és kiokádod a melegeket,
adtál nyitottságot, álmokat, és kiokádod az álmokat, szedd össze a hányadékokat.*

*Adtál bombát, vadászgépeket, vetkőztesd le pilótáidat & gyalogságodat &
tengerészgyalogságod,
adtál Vietnámot és kaptál Vietnámot, adtad Martin Luthert és elvetted
Martin Luthert, adsz és elveszel, vedd vissza jószívűséged.*

*Adtad Lengyelországot, és elvettem Lengyelországot, adtál fast foodot és volt
fast food, adtad a NATO-t és elfogadták a NATO-t, na és mit érek vele,
felkínárod a nyelvet és elfogadom a nyelvet, adod a verssort és elveszem a verssort,*

*mit érek vele, vidd a törvénykezésed, és átkozd el az utópiát,
ideadod a versed, és vedd csak el, mert nem adtad a pápát,
mert neked nincs pápád, mert nem adtad Krakkót, mert neked nincs Krakkód,*

*mert nem adtál borostyánt, mert nincs borostyánod, mert nem adtál történelmet,
mert nincs történelmed, mert nem adtál Mediterráneumot,
mert nincs Mediterráneumod, mert nem adtad Buddhát, mert nincs Buddhád,*

*mert nem adtál teát, olajbogyót, selymet, levendulát, citromfát,
Athént és Jeruzsálemet, Alexandriát és Mekkát,
Rómát és Emonát, Bizáncot és a Balti-tengert, Afrikát és Ázsiát,*

*mert nem adtad Jézust, de ez már nem vallás, nem szenvedés,
már nem ugyanaz a remény, adtad a dühöt, és most megvan a dühöd,
adtál büntetést, legyen tiéd a büntetés, adtál rezervátumokat, gyerünk, rombold le őket!*

*Oké, még mindig reményt keltesz? Még egyszer visszaadom a reményedet.
Az ígéret vagy, hogy kapitányokat fogsz szülni, mikor a legboldogabb
többségnek prédikálsz. A legtöbb jót adod embereidnek?*

*Nosza, süllyeszd el hadiflottád, küldd a gyerekeket moziba,
és adj a tőkének más kurzust, hogy omoljon össze a tőzsde, örüljön meg a dollár,
menjenek csődbe a bankok, és a csillagokig robbanjon a Factory,*

Amerika,

feleannyit sem adtál nekem, mint amennyit adsz a lengyel költőknek.

Szívek

... you can't plan on the heart, but...

Frank O'Hara

*Előveszem és megfordítom a kulcsot a zárban a Gosposka utcában, ahol már
előbb a falhoz támasztom a biciklim, és belépek, leveszem a kulcsot,
hogy megnézzem a postát, és a levelekkel teli postaládában
felragyog a szíved, még elcsípem a telefoncsöngést,
de amit küldtek, úgysem lehet közölni, és valamit fel kell
adni a postán, le kell tenni a könyvesboltban,
délben már a galériában leszek, ahol megcsap a kávé illata,
benne a cukorszem keserű napokra, miközben mellettem rohannak el
gondosan fésült és borotvált, érdemekért versengő férfiak, a tolongásnak
persze sosincs vége, sem a munkában, sem a politikában.
A mutatóra nézek, talán még elérem Podlogart az
ebédjegyekkel, ma csak fél adagot eszem,
mert jóllakott már az összes szív, mely a postaládákban,
a járdán és a gránitkockák közti résekben ragyog,
s bár nem találtam meg a kebled (és a benne rejtőzködő
szíved) kulcsát, azért mégis próbálkoznék valami
őrültséggel: megragadni egy pillanatot a sokaságban, elkapni
egy kislány pillantását, egy nő ízét, fej vagy írást dobni,
ami elég lesz holnapig, amikor ismét elfordítom
a kulcsot a zárban, és talán megtalálom határtalan
vonzódásunk titkos egyenletét, és egy új szív lesz
a modern világ sebességének célja – itt,
a látszólagos jólétben a szerencsések közt, akik megpecsételik
hajdani, ó, egykori csatáikat,
szívverések olyan, mint alig érezhető ölelés, mely azt ígéri,
hogy az ajtón túl sem ér véget!*

REIMAN JUDIT fordítása

Ecce homo

JÖJJ NÉHA LÁTOGATÓBA, TEST

hajdani kezem

hajdani ajkam

hajdani most

amíg ilyen messziről

viSSzatérhetünk.

Rigóasszonynak

*Kinek adtad forró lelkemet, juharmanó,
hogy nem ragyog benne többé a zöld köd,
vad erdők páfránya nem hajt újra,
hallgass, tücsök.*

Rossz tréfa volt az egész.

Úgy.

*Nem érzem többé a nyájas nyáréjszakát,
ahogy átsiklik rajtam.*

*Te viszont jól tudtad,
világos nyomok vadásza,
láttad a maszkot a falon,
arcom a tükörben,
és döntöttél,
rigóasszony.*

*Minden, ami kék volt,
most zöld,
mint a mélységes ég.*

Fekete bársony pupilla néz

*csak szórakozottan a tükörből.
Hol van a sodrott aranyfonál,
hogy ismét felragyogtasson?
Ó, ez a függőlegesen ferde séma,
kővé dermedt szem.*

Kaszkadőr

*Rózsaszínre festették neked
a szédítő mélységek díszleteit,
sápadt menyasszonyok
dobták utánad
végtelen hajfonataikat
az ég közepéből.
A horror vacui
nem riaszt.
Egy villanás leszel a
szétszabdalt koordináták
metszéspontjain,
nyomok, nyomok,
a tér ezüst anatómiája,
és minden, ami vagy.
Már leskelődnek a pompás semmin át
érzékeny őzsuták
magzatai a halastó
mélyében,
amely tisztul.
Megelőztük vízsugarát
halálos vágyaknak,
sárgaréz csillag, mamácskám,
légy jó hozzánk.
Földdel borított agyagedényekbe helyezlek
benneteket, mintha enyémeke volnátok,
sikoltva elnémulok.*

Kilencedik kör

*Újabb végre várva
megpillantottam a paradicsommadarat
látod ez
volt valaha a szívem
dalolta
s rátenyerelt
a fekete tövisre.*

Artemi Cruz halála

*Hozzátok ide a süketnéma lányt,
aki már száz éve itt van nálunk,
és apjának apja
és anyjának anyja.
Töröld le a szememet, criada,
vasárnapra tartott
tisza hímes kendőddel.
Elmondtam neked,
hogyan lovagoltunk el valaha
kellős közepén
a sekély, hófehér patakmedernek.
Hosszú volt az út,
de kedvesem ott várt irdatlan messze
a kunyhóban
a parányi ablak mögött,
egész éjjel
integetett és integetett,
pillangóval forró kebelén,
gyönyörűn,
feketén,
meztelenül.*

Criada: szolgálólány spanyolul. A szlovén irodalomnak a II. világháború után, az argentin fehér emigráció révén létezik egy spanyol nyelvi közegben született ága is. (A ford.)

Niobé

*Kőkönnyei el nem apadtak,
rettentő volt az irigy istennők büntetése.
Mind a hét világod odalett,
és hét boldogságodat ott láttad lenyilazva,
nyilaktól izzón,
lehullván –
árny az árnyra –
minden sötétek legyezője,
amit csak a láthatatlan szem
az álmok mélyében
pontosan, simán felismer.
Mind a hét tavirózsát
és hét liliomot:
irgalom,
tisztá mozdulat,
hangtalan sejtés,
gyöngéd szenvedély,
szemérmes szerelem,
lassú közeledés,
türelmes bánat,
férfias bátorság,
nem tudom mindet felsorolni,
ami csak elmerült a tüzes vizek fenekére.
Könnyek hamuoszlopa, Niobé.*

Don Quijote

*Egész éjszaka lovagolt és zokogott
ez a vicces csontváz
elszánva magát
az epekedésre.
Sarkantyúzd meg a gebét és űzd
a vér tavába
a tó vérébe.*

*Áttetsző páncél,
sápadt nyakadon
remegő foltja
érintetlen kéjeknek,
néma, keserű késsel összekaszabolt katonák,
szikrázó szemű, ferde árnyak.
Ez a vérfertőző pávacsillogás,
és utolsó sikolya izzó nyomoknak.
Gondosan kimosdott fiatal hölgy, a halál
táncra perdül, az erő gunyoros örököse.*

Heléna

*A függöny mögött nincs ablak.
Csak rózsaszín falai e börtönnek,
az ég szabadsága
álmomban egybeszótta lélegzetemet.
Ki akartam szabadulni,
levágni hajamat.
Rebesgetik,
népem azt üvölti,
Eleni, átkozott,
és nem tud erről.
Én meg tegnap a vászon fölé hajoltam,
kissé mélyebbre görnyedve,
kialudt holddal a homlokomon,
árnyékkal halántékomon,
és ez minden.*

Itt

*Itt elég szépen bánnak veled
a farkasok házában
csérgével borítanak
fáradt pókokcskák selyemszálaiba burkolnak
hogy ne félj
hogy ne rettegj
hogy ne légy egyedül*

hogy ne fázz
leány
Nagyon homályosan kandi hold világít
a résen át melyben a szél elhajlítja
a mindig kialvatlan ágak végeit
Szaladsz velük
álmokon amelyek nem a tieid
idegenség mardossa a talpad
más hangja nem a tiéd
más öl
nyelv amelyen hosszú száműzetésre
ítéltek
örökre mama
örökre apa
örökre
otthonom a föld mely issza az ég cseppjeit
lányom a fiatal hárs
mely illatozón rügyet bont
ha tavaszodik
én virágos szobám

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A csend tava

50 szlovén haiku

1.

*porladó pók:
lépés közben
kilépett önmagából*

Darja Kocjančič (1964)

2.

*Elmosogatok –
a kávéscsészében
sivatag*

Alma Anakiev (1987)

3.

*ősz erdő –
lépés lépés után
suttogás suttogás után*

Alenka Zorman (1947)

4.

*kopasz a hegytető –
csecsemő szopja
anyja ujját*

Edin Saračević (1964)

5.

*Séta gondolatban
a szakadékos úton
szirtek mindenütt*

Primož Repar (1967)

6.

*vénséges kémények
nem tudják elérni
a kéklő eget*

Ivan Volarič Feo (1948)

7.

*nyitott ablakon át
egy teherautó
elgázolja álmom*

Tone Škerjanc (1953)

8.

*Őszi avar:
idős pár gázol
mulandó napokon*

Zlata Volarič (1930)

9.

*Fekete holdsugár.
Jézus csókjai
áttételek.*

Regina Kralj

10.

*Barackfa szirma
megfakul és elpereg.
Közel a halál.*

Dolores Terseglav (1921–1955)

11.

*Meztelen talpam
érzi a fűben dajkánk
minden erejét*

Slavica Štirn (1936)

12.

*Havazik –
marokra való csillag
tűnik el*

Rudi Stopar (1939)

13.

*A vakgőte
lesi a cseppkövet
belső szemeivel.*

Franček Rudolf (1944)

14.

*Megfagyott könnyek.
Szakadt vitorlák ölén
búvik a bóra.*

Rudi Robič (1923)

15.

*Az éjszaka árnyékában
a síkos autóúton át
akácillat*

Marko Pak (1971)

16.

*négy nap
magányos barangolás után
a fűben még meleg tehénszar*

Iztok Osojnik (1951)

17.

*Forró napra nap:
a szoba hűvöse óv
a rossz nyelvektől*

Mart Ogen (1939)

18.

*Éjszaka
üt a toronyóra.
Nem tudom, hányat.*

Maja Novak (1960)

19.

*Víz a híd alatt –
tükrökép a hullámon
sosem ugyanaz*

Silva Mizerit (1939)

20.

*Milyen gyönyörű
ünnepnapokon a nő,
misére menet.*

Marjan Mavko (1935)

21.

*kint a szélben
megnyúlik a részegek
keze*

Rade Krstić (1960)

22.

*Mint szél a virágport
a háború is úgy
szórta szét földjeimet*

Goran Ignjatije Janković (1959)

23.

*első májusi eső
mosolygok, amikor
kihagy az emlékezetem*

Marko Hudnik (1931)

24.

*Hullócsillagok:
úgy érek majd véget,
mint egy hópehely.*

Pavla Gruden (1921)

25.

*A legtisztább virág
a mocsár mélyén
elrejtőzve él.*

Vladimir Gajšek (1946)

26.

*a hegy alatt
mind közelebb
a magányhoz*

Marko Grošelj Elsner (1959)

27.

*Kertre nyíló ablak.
A lepedőbe ivódott
a birsalmaszag.*

Maja Cerar (1956)

28.

*Szerelem
Behavazott rétek
Kurta csínytevése*

Miroslav Bregar (1963)

29.

*Fehér fátylat ölt
a világ – felidézi
bennem a lányom.*

Zvonka Bizjak (1956)

30.

*Idegenné válok
a tulajdon álmaimban – ma éjszaka
tettem egy sétát*

Jože Volarič (1932)

31.

*Cseppkőbarlang –
a sötétség öregebb az éjszakánál
ő a hegy lelke*

Dimitar Anakiev (1960)

32.

*felhős nap –
tócsában tükröződő
sárga esernyő*

Poljanka Gros (1972)

33.

*Magamban hordok
egy halomnyi haikut
széthullik a test*

Slavko Kvas (1946-1995)

34.

*Szomorú felhő.
Hófehér pelyheket sír,
zokog az égből.*

Zlatka Levstik (1944)

35.

*Részeg a fűben –
lecsukott szemmel
issza az őszi eget.*

Pečnik Franc (1948)

36.

*Régi viszonyból
kipusztuló, hajdani
penészes napok*

Dušan Voglar (1936)

37.

*Kékség –
hárslevél úszik
a csend tavában*

Darjo Volarič (1968)

38.

*Ködfátyol
választja el a fužinei toronyházakat
a kitaposott mezei utaktól.*

Gregor Raspor (1968)

39.

*elválasztja a folyamatot és az időt
a fáról lehulló levél*

Jože Hribernik (1938)

40.

*A folyó fölött
kutyaugatást úz át
az éjbe a szél.*

Svit Valovnik

41.

*tócsába léptem –
ezer darabra
tört a hold*

Mladen Vizjak

42.

*Mindegyik könnycsepp
belehullt a kis, kerek
mosolyráncokba*

Breda Konte

43.

*a nyári zápor
zuhatagában
haldoklik az esernyő*

Jure Kralj

44.

*Déli harangszó:
elsőként az öregek
süvegelik meg.*

Stane Pevec

45.

*apuka
a patakok éjszaka
miért nem alszanak*

Jure Detela (1951–1992)

46.

*a boldogság arany hajója
beúszik
a hold kikötőjébe*

Špela Lovišček (1976)

47.

*Fenyő árnyéka –
öreg és botja
pihen*

Tatjana Jamnik (1962)

48.

*forrásvíz
halkan és elevenen
siklik ujjaid között*

Tadeja Vidmar (1976)

49.

*A járdán alszik
egy indiai gyermek
a járókelők léptei között*

Irma Plajnšek

50.

*Fény karcolása:
a tükörben kitörölt
arc írásnyoma.*

Milan Dekleva (1946)

Válogatta és szerkesztette DIMITAR ANAKIEV

Dimitar Anakiev (1960) költő, műfordító és forgatókönyvíró, számos haiku-antológia szerkesztője. Első dokumentumfilmje, az *Anigo* (2003) és haiku-költészete is több díjban részesült. A 2000-ben megalakult World Haiku Association szervezetének egyik alapítója.

A SZLOVÉN HAIKU HAT VIRÁGA

Boldogan olvasom ezt az ötven szlovén haikut Szlovéniából, ahol kétszer jártam: a haikuegyesület világkongresszusán, egy irodalmi rendezvényen, a Vilenica Fesztiválon.

Valamennyi szlovén haiku igen modern és teli van költőiséggel. A legjellemzőbb, hogy ezek a költemények felmutatják a műfaj mai hat nagy vonulatát. Alapvető az első, a realizmus vonulata, melynek jegyében Rade Krstić versei születnek:

*kint a szélben
megnyúlik a részek
keze*

Krstić pár szóval rajzolja meg a részeg körvonalait, amelyek pontosan érzékeltetik a költő hangulatát. Az ötven haiku között csak mintegy hat realista verset találunk.

A másik vonulat az elsőből fakadó egzisztencializmus. Ezekben a haikukban a pontos leírást mindig meghaladja a mentális szuggesztió. Úgy tűnik, a szlovén költők az egzisztencialista haiku írására törekednek.

*kopasz a hegytető –
csecsemő szopja
anyja ujját*

Edin Saračević

*vénséges kémények
nem tudják elérni
a kéklő eget*

Ivan Volarič Feo

*Megfagyott könnyek.
Szakadt vitorlák ölén
Búvik a bór.*

Rudi Robič (1923)

Ebben az antológiában mintegy húsz egzisztencialista haikut találunk. Ez a változat általánosságban mutatja be az emberi lélek fájdalmas valóságát.

Banja Nacuisi (1956) haiku-költő. A műfaj egyik legnagyobb mestere. A Japán Tudományos és Művészeti Akadémia tagja.

A harmadik, az impresszionista haiku a két előzőnél derűsebb változat: szabadabban és spontánabb módon láttatja a dolgokat.

*őszí erdő –
lépés lépés után
suttogás suttogás után*

Alenka Zorman

*Kertre nyíló ablak.
A lepedőbe ivódott
a birsalmaszag.*

Maja Cerar

Derűs érzékenységből meríti ihletét az impresszionista haiku. A negyedik, a pszichológiai vonulat különösen azoknál a verseknél érzékelhető, amelyek az emberi lelket írják le.

*Fehér fátylat ölt
a világ – felidézi
bennem a lányom*

Zvonka Bizjak

*Mindegyik könnycsepp
belchullt a kis, kerek
mosolyráncokba*

Breda Konte

Ezek a haikuk sikerrel ragadják meg az emberi szív érzékenységét és ellentmondásos voltát. A pszichológiai haiku azonban nem dominál gyűjteményünkben. A következő két vonulat korlátolt számú példával szolgál, ezek azonban nagyon értékesek a haiku kifejezőmódja szempontjából. Az ötödik vonulat a szürrealizmus, melyet kitűnően példáz Alma Anakiev verse.

*Elmosogatok –
a kávéscsészében
sivatag*

Ennek a haikunak a harmadik sora, a „sivatag” nem metafora, hanem valami meglepőt és végletesen igazít tartogat mindannyiunk számára. Az utolsó vonulat a mitológia. Mondhatjuk, hogy a leghagyományosabb minden kultúrában.

*A vakgőte
lesi a cseppkövet
belső szemével.*

Franček Rudolf

*Cseppkőbarlang –
a sötét öregebb az éjszakánál
a hegy lelke*

Dimitar Anakiev

A két költő sikerrel alkalmazza a görög mitológiát és még inkább az archetipikus animizmust, hogy újraalkosson egy mai mítoszt, amely örök igazságokat tár fel nemcsak a szlovénok, hanem az egész emberiség számára is. Elmondhatjuk tehát, hogy a haiku nagyon ígéretes költői forma Szlovéniában, és reméljük, hogy a haiku virágainak mind a hat neme mind pompázatosabban fog virulni.

Fujimi, Japán, 2002. február 17.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A Jelenkor szerkesztői
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát október 28-án, 16 és 18 óra között
várják a folyóirat iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

A reménytelenségbe vetett tekintet

Jurij Hudolin beszélgetése

Dane Zajc 1929. október 26-án született a Moravče melletti Zgornja Javorsčicában. Általános iskolába Sveta Trojicában járt. 1947-ben iratkozott be Ljubljana Poljana kerületének gimnáziumába, az ötödik osztályba. Megfordult az Ivan Cankar Házban, ahol megismerte Lojze Kovačičot, Viki Blažičot és Janez Menartot,¹ valamint munkatársa volt a *Ház Mi, fiatalok* című lapjának.

Első verse 1948-ban jelent meg a *Mladinska revija*-ban. 1951-ben letartóztatják, és három hónapra ítélik a közrend megsértésének vádjával, majd kizárják a poljanai gimnázium hetedik osztályából, valamint Szlovénia összes gimnáziumából. 1955-ben kerül a Gyermekkönyvtárba, ahol 1989-es nyugdíjazásáig dolgozik. 1958-ban magánúton érettségizik le Poljanában. A *Revija 57* szerkesztőbizottságának tagja. Taras Kermanuerrel a *Perspektive*² című lap szerkesztője abban az évben, amikor a lapot megszüntetik.

Munkásságát egy sor kitüntetéssel ismerték el, a Prešeren Alapítvány Prešeren-díjával, a Grum-díjjal (két alkalommal); a szlovén költők közül egyedülként kapta meg a Goran-koszorút. 1981-ben nyerte el a kiemelkedő művészeknek járó Fulbright-ösztöndíjat, ekkor hat hónapot töltött az USA-ban. Utazásokat tett Ecuadorban és Peruban. A Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja. Több alkalommal töltött büntetést a ljubljanaai börtönben és más szlovéniai börtönökben, de egy éjszakát eltöltött a párizsiban is.

Tízéves kora óta biciklizik, huszonöt éves korától úszik, síelni negyvennyolc évesen kezdett. Szenvedélyes hegymászó.

J. H.: – Folyóiratbeli publikációiddal még a század első felében léptél a szlovén költészetbe. Azokban az években mennyiben változott meg a költészet megítélése általában, és hogyan látod a Felégetett fű (Požgana trava) című kötettel jelzett pályakezdetet? Megborzongsz, ha elolvasol egy verset, amit negyven évvel ezelőtt írtál?

– A költészet általános fogadtatása azokban az években hasonló volt a mai-

¹ Lojze Kovačič (1928–2004) jelentős szlovén író. Magyarul *A valóság* (*Resninosť*) című regénye olvasható. Viktor Blažič publicista, az 1974-es Kocbek-affér miatt börtönbe került. Janez Menart (1929) költő, műfordító. Pályáját az ötvenes években az úgynevezett *Négyek* tagjaként kezdte.

² A *Mladinska Revija* című folyóiratot 1946-ban alapították. A *Revija 57* a *Beseda* című lap 1957-es megszüntetése után indult. Hatása az irodalmi életben nagy volt, noha mindössze hat száma jelent meg. A *Perspektive* 1960-ban jött létre. A lap megfojtása előtti utolsó esemény a lap köréhez tartozó szerzők hallgatási fogadalma volt.

hoz: nem létezett. De milyen is lehetett volna abban a városban, amelybe özönlöttek a (hozzám hasonló) vidékiek a maguk hiányos kultúrájával, elmaradottságával és lesajnált értékeivel?! Az élet ezért csendes belső harcokból és alakoskodásokból állt. (Ahogy manapság is.) A kortársak alakoskodása és figyelő szeme követett minket, minden egyes gondolatunkat, lépésünket és hibánkat. Gimnáziumi osztálytársaim számára a költészet értelmetlen és ártalmas valami volt. Ha költőnek mertem nevezni magam, csendes mosollyal néztek rám. Aztán ott voltak a SKOJ³ gyűlésein fellépő társaim: klapanciáikból hiányzott a poézis és a lélek. A közélet? Ilyesmit nem ismertem internátusbeli elzártágomban. Tudom, hogy Minatti⁴ verse arról (emlékezetből idézem), hogy olyan szellőt szeretne, amely a lányoknak felemeli a szoknyáját, nyilvános elítélést és szörnyűködést váltott ki. Ha nem tévedek, a költőt emiatt bélyegezték dekadensnek. A dekadencia olyan anatómia volt, amely ott függött minden költő feje fölött. Ki figyelte a verseket? Valamiféle ideológiai pártbizottság, amely csákányokat és lapátokat szeretett volna bevenni a költészetbe, amely kinyilatkoztatott és reagált, és amely kutatta az „elhajlásokat”.

Manapság senki sem őrködik a versek tartalma fölött, senkit sem nyugtalanít, ha a költészet esetleg szemérmetlen volna. És ez nem annak az eredménye, hogy fejlődést értünk volna el a romlottságban, hiszen a háború utáni idők is meglehetősen féktelenek voltak, hanem hogy a képmutatás volt egy kicsivel erősebb a mainál. Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy csupán a hipokrizis elutasítása révén leszünk szabadabbak. Minél inkább elutasítjuk, annál szabadabbak vagyunk. Persze ma a képmutatás más területeken terjeszkedik, nem az erkölcsökén.

A költészet általános fogadtatása pedig nem változott. Azt gondolom, hogy az olvasók (alacsony) száma ugyanakkora, mint 1948-ban, amikor az első versem megjelent. A többségük számára a vers egyenlő holmi slágerrel vagy alpesi rigmussal, és igazi verset sem olvasni, sem megérteni nem fognak.

Ha találkozom egy ötven évvel ezelőtt írt versemmel, olyan érzésem van, mintha szembesülnék a vers keletkezésének okával és helyével, amelyet beraagyog az eltűnt idő. Mintha egy régi barátommal találkoznék, aki én vagyok, és aki nem létezik többé. Az is előfordul, hogy néha szívesen kijavítanék egy-egy szót, amelyet ma már a világért le nem írnék (vannak ilyenek a *Felégetett fűben* is), vagy kihúznék egy sort, esetleg kitörölnék, megsemmisítenék egy verset, amelyet egy gyenge pillanatomban követtem el és adtam ki, vagy a kompozíció kedvéért helyeztem el a kötetben. No de hogyan? Ez nem lehetséges.

– *A második világháború elménye kulcsszerepet játszott az első verseid megszületésében? A további életedet úgy értelmezted mint tökéletesen értelmetlen jelenségek sorozatát?*

– Verseket tízéves gyerekként már a háború előtt is írtam. A háború természetesen újabb ösztönzést adott: többet írtam, elsősorban a háború okozta fájdalomról. A háború idején nem érzékeled annak értelmetlenségét. (Ilyen időkben az emberek nem követnek el öngyilkosságot.) A háború a valahova tartozás ér-

³ SKOJ – Savez Komunistine Omladine Jugoslavije, Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség.

⁴ Ivan Minatti (1924) költő.

zését és az akaratot adja az embernek, úgy, ahogy egy futballmérkőzés. Különösen akkor, ha az emberek szeretnének valahova tartozni (általában persze szeretnének). A háború értelmetlensége teljes fényében csupán tíz évvel a befejezése után mutatkozott meg előttem (lásd a *Meddő vetés* című versem).

Mostanában olvastam Josif Brodskij érdekes gondolatát arról, hogy Mandelstam a sztálinizmus nélkül is ugyanolyan költő lenne, ahogyan ma ismerjük. Magamról ugyanezt gondolom. Amikor visszagondolok a háború előtti költői kísérleteimre, azt látom, hogy az a világ, amelyről megpróbáltam beszélni, nem volt derűs. Már gyerekként is a sötét háttérű versek vonzottak. Ezért azt mondhatnám, hogy a háború a maga embertelenségével és az emberi természet leplezésével azt erősítette meg bennem, amit már egyébként is magamban hordoztam.

Értelmetlenség? Nyilván több van belőle, mint értelemből. Az ember rátámasztja a könyökét a térdére, a kezére hajtja a fejét, és hagyja, hogy keresztülfolyjanak rajta az értelmetlenség fekete szikrái. Írtam volna azonban bármit, ha átadtam volna magam ennek a helyzetnek? Az írás a lét értelmetlenségéről beszél, ugyanakkor szenvedélyesen keresi az értelmet. Ám el is utasítja azt, hiszen minden gondolatban sok hamisság, mesterkéeltség és kinyilatkoztatás rejtőzködik. Az értelem bízik az ember hitében. Ha viszont az ember hitetlen, azonnal meztelenné válik, és mivel a mezteleneknek nincsen valódi külső védelmük, azt magukban keresik. Kutatják, megtalálják, majd elvetik.

– Az élesen „dekadens”, provokatív irodalom az esetek többségében vegyes kritikai és olvasói fogadtatásra talál. Vitáid a kommunista rezsimmel a verseid miatt adódtak, vagy más volt az okuk, aminek semmi köze az irodalomhoz?

– 1951-ben három hónapra ítélték néhány „nem beszámítható állapotban” tett kijelentésem miatt. A dolognak megkezdődött következményei lettek, mert a ljubljanoi rendőrség évtizedeken keresztül a saját tulajdonának tekintett. És persze kizártak valamennyi középiskolából. És azonnal behívtak katonának. És mindenütt zárt kapukra találtam.

Amikor a *Revija* 57 megfojtásának és Jože Pučnik⁵ letartóztatásának idején a kihallgatóm szóba hozta a *Meddő vetést*, azt mondta, hogy tényleg nem érti, miért írtam ezt a verset. Megkérdeztem tőle, vajon a vers indokolható lenne-e, ha a bátyám a domobranok⁶ között esett volna el. „Természetesen” – válaszolta.

A *Meddő vetést* immár másodszor említettem. Teszem ezt azért, mert úgy tűnik, hogy sokaknak még ma is, amikor az elesettek és meggyilkoltak koponyái rég elporlottak, nem világos, hogy minden emberi élet drágább, mint bármely megváltó eszme. Hogy barbár az a gondolkodás, amely szerint emberi áldozatok árán meg lehet valósítani bármilyen jövőre irányuló tervet. Hogy halálunk után mindannyian egyformán jelentéktelenek vagyunk, és hogy ma már nem segíthet egyetlen hősieen elesett vagy szégyenletesen elpusztított ember sem.

Ami a szociális nézeteket illeti: az enyémnél idősebb nemzedék a sajátomhoz hasonlóan megtapasztalt néhány, tisztán rosszakaratból és butaságból származó

⁵ Jože Pučnik esszéista, szerkesztő, politikus. Nagy hatású tanulmányait a *Perspektive* és a *Nova Revija* közölte; a későbbiekben a szlovén rendszerváltás egyik vezéralakja.

⁶ Domobranok: a második világháború alatt a németekkel együttműködő fegyveres testület.

elképzelést. És megtapasztalta a bizalmatlanságot, amelytől persze én sem vagyok mentes. Ez mind következmény.

A kritikusok nem voltak velem éppen igazságtalanok, legalábbis nyilvánosan nem. Mivel a legtöbb esetben nem volt kulcsuk a költészetemhez, visszafogtan írtak rólam. Nem voltak ugyanis programozva arra, amit olvastak.

Dekadencia? Ilyesmi azoknak az ajkát hagyja el, akik a környezetüket szavakkal akarják beszennyezni. Reménysugár olyan időszakban, amikor úgy tűnik, hogy minden elveszik, mindent szétesés fenyeget. A bukás sötét erőt kölcsönöz, amikor egyedül maradsz azzal, amid megmaradt: a testeddel. A tekintetét az ember a reménytelenségbe veti. Ilyenkor pusztító szavak kelnek életre.

Nem vagyunk ugyanis kizárólag szellemi teremtmények. Test is vagyunk, amely oda vonzódik, ahonnan vétetett.

– *A költészetedben, de különösen a drámáidban sajátos viszonyt alakítottál ki a falusi, paraszti környezettel. Különleges hazai (A kis Breda – Mlada Breda, Mátyás király – Kralj Matjaž in Alenčica) és egyetemes (Kalevala, Médea) mitológiát teremtettél. Ez az írói módszer az idegen „forrásokban” található hasonlóságok keresésén alapszik, vagy csupán hozzájárulás eredendő személyes hitvallásodhoz?*

– *A Mátyás király* semmiképpen, ugyanis gyerekek számára írt, népi motívumokra épülő játékról van szó. Ez az első bábjátékom, így a műfaj formai követelményeivel való küzdelem erősebb benne, mint a tartalom. *A kis Breda* talán. Ha a *Grmačák* című darabom szereplőit a színpadon időtlen kosztümökbe öltöztettem volna, mitikusan hatnának. Falusi környezet? A szó bántóan hangzik. Hol van a gótikus ablakokban falusiasság? A természet talán falusias. De több mint környezetleírás, ahogy más versekben is: szimbólum. A történet hátttere. Vajon *A nagy fekete bika* (*Veliki črni bik*) falusi vers?

Jól tudjuk, hiszen leírták, hogy színpadi játékaikban elsősorban egzisztenciális kérdésekkel foglalkozom. Költői módon, természetesen. A mítoszok olyanok voltak nekem, mint a hegyek, amelyekre több út vezet, de közülük egyik sem kitüntetett, hiszen valamennyi más, saját panorámával és veszélyekkel. Még ugyanaz az út is más arcát mutatja. Tehát talányokról van szó, amelyekben a világ minden irányban nyitott. Ilyen talányos *A folyó két gyermeke* (*Otroka reke*) is. Ennek nem az az oka, hogy nem tudnám megragadni a világ dolgait, hanem az, hogy nem hiszek a saját szememnek és a racionális megismerésnek.

Színpadi munkáim motívumait természetesen saját erőmhöz és ítélőképességemhez mérten válogatom meg. Saját nyelvemen akarok megszólalni, ezért titokban ki-kiejtem azokat a szavakat, amelyeket lejegyzek. Tisztában vagyok vele, hogy mit mond ez és ez a szereplő, hiszen kezdettől fogva ki van mérve, hogy mi a jelentése. Azzal is számolni kell továbbá, hogy a szereplő korlátok közé van szorítva, mert a világnak csupán egy részét juttattam neki, amelyben megjelenhet, és amelyet kifejezhet. Hiszen tudjuk, hogy magunk esendő lények vagyunk. És ilyenek is maradunk. Csupán az isteni szikra felvillanása teszi lehetővé, hogy ezt elfelejthessük.

Még valami. Amikor verset alkotok, amikor lejegyzem az első sort, a szereplőket szavakból hozom létre, amelyek a továbbiakban élő emberekként lépnek fel, akiknek a sorsa a vers végén le kell, hogy záruljon. Maradéktalanul. Ily módon a vers tulajdonképpen tíz- vagy húszsoros játék.

Amikor a szereplők megjelennek a színpadon, amikor folytatják az útjukat a darabon át, ugyanaz a sorsuk, mint a szavaknak a versben: a végén a sorsuknak, a szerepüknek be kell fejeződnie, tisztázódnia kell; ki kell merevedniük. Megkövülnek, ha minden jól megy. Ezek a történetmesélés, a gondolkodás, az írás törvényei. Többször próbáltam ellenük szegülni. Hiába. Hiába és hiába.

– Hosszú évekig dolgoztál a ljubljanoi Gyermekkönyvtárban. Szerveztetek-e irodalmi esteket, összegyűlt-e ott az ismerőseid, barátaid irodalmi társasága? Az író kizárólag az irodalomnak kell hogy szentelje magát, hogy elérje az irodalmi kifejezőmód legfelsőbb csúcsait?

– A Gyermekkönyvtárban a nyolcvanas években rendeztem nyilvános irodalmi beszélgetéseket. Meghívtam egy szerzőt és egy kritikust. Olyan köteteket mutattunk be, mint a *Reggel is sötét van*, a *Haldoklás részletekben*, a *Levitán*.⁷ Voltak költői estjeink kritikusok részvételével, akiket a költők maguk választottak: Niko Grafenauré, Boris A. Novaké, Maja Vidmaré és másoké. Ebben az időben – és nekem úgy tűnik, hogy pontosan a Gyermekkönyvtárban folytatott beszélgetésekben – lángolt fel és kristályosodott ki a posztmodern eszméje.

Később az Oton Župančič Könyvtár – ahova a munkahelyem tartozott – vezetősége nem túlságosan lelkesedett a rendezvényekért, amelyek minden hónap első csütörtökén voltak. Így aztán az ottlétem vége felé ezeket a beszélgetéseket megszüntettük.

A könyvtárban sokat olvastam, amikor nem volt látogató. A munka azonban terhes volt, hiszen hét órát vett igénybe naponta, és a könyvtár olvasóinak valamennyi kívánságát teljesítenem kellett. Nem, munkaidőben nem gyülekezett nálam irodalmi társaság. Nem volt időm ilyesmire, de olyan helyiség sem volt, ahol hosszabb beszélgetéseket folytathattunk volna.

Természetesen jó az, ha az író csak az irodalomnak szentelheti magát, már csak azért is, hogy megalkothassa azt, amit eltervezett, és ami a személyiségéből fakad. Ilyen szerencsefia (?) azonban a szlovén irodalmárok között kevés van. Az okokat ismerjük, nincs értelme ezeket ismételtetni. Valahogy úgy van nálunk, hogy az író előtt feldereng a kenyérkereset kényszere alóli felszabadulás lehetősége, ami aztán hirtelen eltűnik, mikor az ember utánakap. Ismerünk azonban tehetséges írókat, akik csak az írásból éltek, de rosszul bántak ezzel az ajándékkal, mert beleveszték a tulajdon szóáradatukba.

– Milyen művek hatottak a fejlődésedre? Egy fiatal költőnek a kezdeteknél szüksége van valamilyen költői „gurura”, vagy a teljes önállóság pártján vagy?

– Magányos gyermekkor. Magány az iskolában. A magány önmagában lírai. A legjobban az a költészet vonzott, amely bennem volt, és nem tudtam, mi az, de azt sem, hogy bennem van: a templomi szertartás (ministráltam is), a temetési szertartás, az imádságok, a rózsafüzér és a litániák morzsolgatása, szavak végtelenül monoton ismételtetése.

⁷ *Reggel is sötét van*: Branko Hofman magyarul is olvasható regénye (1981); *Haldoklás részletekben*: Igor Torkar regénye (1984); *Levitán*: Vitomil Zupan önéletrajzi regénye (1975). A művek a fasizmus, illetve a kommunizmus rémtetteiről szólnak. Niko Grafenauer (1940) költő, esszéista, a *Nove Revija* főszerkesztője; az ő nevéhez fűződik a hatvanas évek elejének nyelvi fordulata a szlovén költészetben. Boris A. Novak (1953) költő, irodalomtörténész, az új formalizmus egyik képviselője. Maja Vidmar (1961) költő, első kötete *A test távolsága* (1984).

Iskolai olvasókönyveinkben hemzsegtak Engelbert Gangl, Silvino Sardenek, Cvetko Golar és ki tudja még kiknek a versei. Nem értettem őket, mert tulajdonképpen nem volt mit érteni. Később, tíz éves koromban elcsentem a nővéremtől Simon Gregorčič⁸ verseit. Úgy hatottak rám, mint a víz a száraz malomkerékre. Elkezdtem írni korai verseimet. Volt még valami: azon a tavaszon minden éjszaka, de néha nappal is hatalmába kerített valami furcsa félelem. Megnevezhetetlen egységbe olvadtak össze az erdő zajai és az emberek kiáltásai, amelyek így együtt titokzatos, természetfeletti jelentést képeztek. Ezért kezdtem el írni. Azt azonban nem tudom, hogy ez a Gregorčič-kötet előtt volt, vagy később.

A háború alatt nem történt semmi, nem volt költői esemény. Jelentős könyv nem jelent meg a Mohor Társaság *A szentírás története*i nagy kiadásán kívül. Azután a háború után, tizenhat éves koromban a keresztapámtól, Tine Kostól megkaptam Prešeren⁹ *Költeményeit*. A szünetekben többször elolvastam a verseket, és azon túl, hogy sok verset tudtam kívülről, ezt-azt meg is értettem belőlük. Ezután jött Kosovel, aztán Gradnik, utána Murn, miközben Župancičot¹⁰ nem tudtam megszeretni. Tulajdonképpen tervszerűen és szenvedélyesen tizennyolc évesen kezdtem olvasni, amikor Ljubljanába kerültem – előtte nem jutottam könyvekhez. Aztán jött Puskin és Blok, majd Jeszenyin, még később Lermontov. Majakovszkijt sohasem tudtam a magaménak tekinteni. Aztán Baudelaire. És Poe. Természetesen mindez gyors egymásutánban. Ja, és Lorca!

Abban az időben, amikor sokat beszéltek az írás modernebb módjairól, a kezembe került a horvát nyelvű *Amulettek – a primitív népek verseinek gyűjteménye*. Ezek a versek tényleg elragadtak, olyannyira, hogy elhagytam a rímeket és a metrumot, és bizonyos értelemben visszatértem oda, ahol gyerekként elkezdtem, amikor még nem tudtam, mi az a költészet. A kötetlen formában kerestem a saját hangomat.

Guru? Szellemi vezetőre gondolsz? Nem hiszek az ilyesmiben. A példaképeim közül többekkel találkoztam, és bizonyos időszakokban magam is hatottam néhány emberre. A hangsúly azonban másutt van. Éppen elég, ha olyan barátaid vannak, akik figyelmeztetnek a szárnyalásaidra és a bukásaidra. Különösen az utóbbiakra. Valaha voltak, voltak ilyen barátaim.

– Amennyire tudom, prózát sohasem közöltél. Megpróbáltad valaha? A drámaírás a prózához vagy a költészethez áll közelebb? A *Grmačák* című utóbbi drámáddal teljessé tetted az opusodat, vagy tervezel további drámákat?

– Sohasem hittem, hogy a prózában elérhetném azt, amit a kortársaim elértek. Sok prózai művet elolvastam. Ám amikor visszaidéztem azokat a kínokat, amelyeket átéltem, amikor a költői hangomat kerestem, nem fogtam bele a prózába. Más viszonyt követel ugyanis az anyaghoz és a szóhoz, továbbá természetesen a világ átélésének módjához.

A színpadi darabok, amiket írok, természetesen olyan darabok, amelyeket

⁸ Simon Gregorčič (1844–1906) költő, verseinek fő témái a társadalmi problémák és a hazaszeretet.

⁹ France Prešeren (1800–1849): a szlovén költészet megteremtője és nemzeti klasszikusa.

¹⁰ Srečko Kosovel (1904–1926) költő, prózaíró, publicista; rövid életműve tartalmazza a szlovén modernizmus szinte valamennyi irányzatát. Alojz Gradnik (1882–1967) költő, műfordító, a Dane Zajc által is képviselt intimizmus egyik előfutára. Josip Murn (1879–1901) költő, a népies ihletű impresszionizmus képviselője. Oton Župancič (1878–1949) költő, műfordító.

egy költő ír. Sajátos világuk és nyelvezetük van. Drámákat olyanok írnak, akik természetük szerint prózaírók. A darabjaim úgy épülnek fel, mint a verseim: a szavak a versben ugyanazok, mint a szereplők a darabban.

Soha sem azért írok, hogy valamit kerekké tegyek. Egy darab azért születik, mert néhány évet gondolkozom rajta, aztán elérkezik az idő, amikor meg kell írni, mert különféle emlékezés-örvényekben elsüllyedne, és szájon át történő lélegeztetéssel mentem meg. Azt gondolom, hogy minden darabomban más viszony tükröződik a világhoz és a szóhoz. Ezért írom őket. Tervek? Megszokásból vagy éppen a gondolkodás begyakorlott természetéből következően folyton vannak. Nehéz azonban belekezdeni az írás kalandjába. Egyre nehezebb.

– *Milyen a viszonyod a szlovén irodalom meghatározott irányzataihoz: a moderniz-mushoz, az avantgárdhoz, a posztmodernizmushoz? Ezek a címkék, amelyeket az elem-zők ragasztottak a verseidre, jelentenek egyáltalán valamit?*

– A szlovén irodalmi irányzatok egy időben vagy késéssel keletkeznek a töb-bi irodalomhoz viszonyítva. Gyakran csupán az új emberek új irodalmi vállalko-zásainak nevei. Máskor elvesztik kezdeti lendületüket és meglegszenek a meg-lévő művekkel vagy ezek rövid életű eszméivel. A címkék írás közben se nem segítettek, se nem ártottak. Ellenben fontosak voltak.

– *Mennyire intenzívek a kapcsolataid a kortárs alkotókkal? Mi a véleményed arról a megállapításról, hogy az igazi bohém költők eltűnnek a föld színéről? A költészet csupán „kispolgári morgolódás” marad?*

– Nincs intenzív kapcsolatom a kortársakkal. Legalábbis abban az értelem-ben, olyan igazi kötődésekkel, amelyeket valaha megszoktam. Nem hiszem, hogy a bohémek eltűnnek a mai világból. Ez a világ túlságosan embertelen, túl-ságosan nyomasztó, túlságosan romlott és zavaros ahhoz, hogy ne termelne ki új, bár nyilván kicsit másfajta „bohémeket”.

A bohémság és az írás egyébként nem feltétlenül kapcsolódik össze. Olyan sok életmód van, amennyi ember. Minden egyes írónak sajátos a viszonya a léte-zéshez és az íráshoz. Bár írának különbözőképpen, hiszen önmagunkhoz ke-ressük az utat.

A kispolgáriság azok csapdája, akik alávetik magukat a környezetük élet-módjának, és ujjal mutogatnak a tőlük különböző társaikra. Nincs szó alkotó szellemről. Kispolgárok a mobilos juppi, akiknek az ajkáról nem vers, hanem pénz csörgedez, és pénz zizeg a fülükben is. A költészet kapuja ezek számára zárva van. Ha valamelyikük mégis belép, nemsokára megszegyenülve és kita-szítva távozik.

– *Minden életműnek megvannak a maga felívelései és bukásai. Mit gondolsz, leg-alább egy részét megírtad annak, amit akartál, vagy a nagy szöveget még rejtegeted?*

– Nem tudom. Nem tudom. Nem tudom. Olyan kérdéseket teszel fel, hogy vagy a saját levesembe kellene köpnöm, vagy nagyképűsködnöm, vagy úgy ten-nem, mintha rejtegetnék valamit, amit azon melegében – mint valami gyorsíró – megmutatok az elképedt közönségnek, amely egyébként semmit sem vár.

SZÍJÁRTÓ IMRE fordítása

A SEMMI SZLOVÉNIÁBAN

Szlovéniában a Semmi uralkodik. És ez a Semmi nem csupán valamely extrém aktivizmus, nem csupán értelmiségi divat, noha éppen az értelmiség körében jutott a legvilágosabb kifejezésére, és ott fejlődött radikális programmá. Ez a Semmi általánosabb természetű: belopakodott az emberek többségének életérzésébe, ráadásul valamennyi társadalmi rétegbe, ott különböző forrásokból táplálkozik és különböző módosulásokat ér meg, mindenütt és mindig az emberi értékek teljes átértékelésének jegyében. Nemcsak a maroknyi értelmiségi, hanem a fogyasztók legtágabb körében sem lelkesítenek többé a klasszikus regények illuzórikus hősei, az emberiség nevében lázadók és a világfelforgatók – ellenkezőleg: mindkét csoport számára azt erősítik meg, hogy az emberi szellem szárnyalása a világ makacs ellenállása miatt eleve bukásra van ítélve, hogy a legeredetibb és a legbiztosabb igazságok, amelyekre mi, emberek a cselekedeteinket alapozzuk, semmit sem jelentenek. Mindez – az egész emberi szárnyalás – az ember önhittsége csupán, aki mindennek ellenére isten akarna lenni, végül azonban el kell ismernie a világ öntörvényűségét, amely a hódító lelket a tárgyiasság elidegenedett alakzatává változtatja, a szabadságot szolgasággá, a megváltást vereséggé, az örök életet halállá... Ezekről a keserű felismerésekről Szlovéniában a mindenható hatalmasok sem menekülnek meg – már csak azért sem, mivel mindenki másnál inkább szembesülnek napról napra a világ makacs önkényével, hiszen éppen az ő számukra derül ki a legnyilvánvalóbban erőfeszítéseik meddősege, akik a cselekedetek korlátlan lehetőségeivel rendelkeznek, akár elismerik ezt a nyilvánosság előtt, akár nem. Tehát a Semmi a sikertelen társadalmi gyakorlattal terjed fentről lefelé csakúgy, mint lentől felfelé. A munkások körében éppúgy, mint az egyetemi hallgatókéban, akik az egyedül elismert és engedélyezett humanista szellem erőszakos természete ellenére is szembeszállnak a vereségekkel, mint az egyetlen emberi valósággal, a középrétegével, amely az életbölcsség álarca alatt társadalmi normaként akarja a Semmit érvényre juttatni. Ez a legnépesebb, még alakulóban lévő réteg, amelynek a történelem logikája alapján ifjonti szertelenséget kellene árasztania, gőggel lemond mindennemű saját eszményről, kezdettől fogva kész a bürokráciával való szövetségre és a hatalom megosztására, nyakig van a ragacos valóságban. Tudása pedig – legalábbis úgy tűnik – fejlődésével egyre inkább mindenki számára kötelezővé válik. Ennek a nihilista hangulatnak a nyomása alatt a valakiben esetleg még parázsló örök szikra szemérmesen rejtve és elfojtva marad, a hívőknek az emberhez és a társadalomhoz való viszonyát naivitás jellemzi, korábbi öntudatukat már csírájában elfojtották. A Semmi annyira általános és kötelező, hogy még a hitvallók is csöndben és szégyenlősen teljesítik hitbéli kötelességeiket, pedig még nem mondtak le sem a világgal való harmóniá-

Marjan Rožanc (1930–1990) prózát, drámát és esszét írt.

ról, sem az örök életről. A hit bizonyos intim körben még helyénvaló, de a tapasztalat és az életbölcsség még ezeknek az embereknek is azt tanítja, hogy kisujjukat sem érdemes mozdítani holmi magasztos elv érdekében. Ebben a lát-szatra hősiességből és készenlétben, amelyben a valódi remény és a bármiféle megváltó tevékenység iránti túlzott lelkesedés nélkül élnek az emberek, egyre nő a kétségbeesők és az öngyilkosok száma.

Első pillantásra mindebből hamar valami kivételes igazságot koholhatnánk. Első pillantásra minden arra utal, hogy Szlovéniában nemcsak a világ egyoldalú ideológiai képe létezik, hanem érvényre jutott az igazságnak egy másik, az aktív-hevületben elfeledett szintje is, maga a világ. Az embernek, akiről a maga látszólagos szabadságában hajlandóak vagyunk bármely pillanatban megfedkezni, ez az ellenpólusa egyszerűen rátukmálja magát a csalódottakra, hogy ezentúl éljenek harmóniában a saját szabadságukkal. Ez a következtetés mégsem áll teljesen. Nagy mértékben cáfolja maga az öngyilkos szenvedély. A Semmi Szlovéniában nem a világ valósága, amely harmóniájában szinte embertelen, és az ember számára csak mint a kifulladás felismerése elérhető – a Semmi Szlovéniában túlbujánzott. A valamennyire is figyelmes vizsgálat meggyőző bennünket arról, hogy ennek a túlbujánzásnak is ideológiai alapjai vannak, hogy a Semmi túlbujánzó humanisztikus hevület, a túlbujánzó Minden, a túlbujánzó Ember és az ő szabadsága a világhoz való viszonyában. Ugyanakkor ez a vizsgálódás vezet el bennünket a szlovén Semmi történelmi gyökereihez.

Nincs még egy nép, amely adott történelmi pillanatban olyan totális megoldást talált volna a problémáira, amelynek a tulajdon akarata adott pillanatban olyan sokat, a valóság pedig olyan keveset jelentett volna, mint ahogyan az éppen a szlovén néppel történt a második világháború idején vívott felszabadító háborúja és forradalma idején. Ez nemcsak a társadalmi egyenlőségnek és a szellem szabadságának idealizált látomása volt, amely majdan átragyogta volna az összes réteget – ez az emberek közötti teljes és végleges átláthatóságnak, egyúttal az új életnek a látomása volt. Ugyanakkor, amikor a legegyszerűbb lelkek még valami másként, a világtól és az emberektől való elszakíttóságban ismertek önmagukra, és szenvedtek magányuktól és korlátoltságuktól, magukban már ott hordozták a mindennek a mindenben való harmonikus létezését. Személyeiket végül az elkínzott egyének új testi és lelki közegben történő megtestesülésének kellett volna megkoronáznia, amelyben az egyén tökélyre jut – vagyis ez lett volna az Ember önerejéből és önmaga számára való megvalósulása, az Embernek, aki eztán magát Istent fogja helyettesíteni. És mi lett ennek a szárnyalásnak a végeredménye?

Ennek végeredménye a Semmi! És ez a Semmi, amikor a lesújtó csalódásért sehol sem találni valódi bűnöst, amikor teljesen hiábavaló a politikai vezetők vétkeinek a felsorolása, engedékenyséjüké vagy hanyagságuké – amikor az egyetlen igazság, hogy tökéletesen emberi cselekedet hajtódomott végre, amelyben mindenki önzetlenül kiadta minden erejét. Ez a Semmi, amikor egyszerűen be kell ismerni, hogy ilyen a világ természete, amennyiben engedjük annak korlátlan megnyilvánulását. Ennek a humanista hőskölteménynek a végén valóban csak az igazság szólalt meg, amit lelkesültségünkben észre sem vettünk – az egyszerű igazság, hogy az ember nem Isten. Igaz persze, hogy ezen alapvető kísérlet

után, amely végzett volna Istennel, Szlovéniában a szakrálisnak már csak vékony rétege maradt.

Ez a vereség mégsem tárja fel számunkra a szlovén Semmi igazi tartalmát. Ez még mindig bizonyos értelemben a természetes Semmi, a Minden ellenpólusa, önsajnálában azonban annyira túlméretezett és túlérzékeny, amilyen túlzott az önbizalmunk volt valaha. A humanizmus veresége még személyesen érint és megaláz bennünket, ennek a múltnak a visszfénye azonban nem ölelheti fel és nem világíthatja meg a szlovén Semmi minden kiterjedését. Valódi magyarázata a mai időkben rejlik, a régi illúzió hamis folytatásában, az eszméhez való hűségben, amelynek hazug volta már rég lelepleződött, és amely mellett a Semmi – a Semmi mint igazságának másik arca – egyszerűen nem maradhat fenn. Hiszen az emberi lélek és az emberi akarat mindenhatóságába vetett elvakult hit szinte máig törvényes konvenció Szlovéniában, ezzel próbálja az uralkodó réteg leszákítani a maga Semmijét és megóvni magát a valóságtól. E szellem kritikája ugyan szabad, de – mint az a népnyelvben meghonosodott – konstruktív kritikának kell lennie, őriznie kell az Ember-Istenről alkotott töretlen illúziót, a kétségtelen történelmi tapasztalatok ellenére őriznie kell ugyanazt az illúziót és ugyanazt a gögöt. A legegyszerűbb emberek számára minél nyilvánvalóbbá válik, hogy mi, emberek nem a saját akaratunk szerint alakítjuk a világot, hanem csak azt javítgatjuk szüntelenül, amit a világ csinál belőlünk – annál kevésbé érvényesülhet igazságként ez a kézzelfogható valóság! Üldözik, akár a közös Isten elleni merénylet tervét. Minél inkább bizonyoságot tesz a világ a maga eredetiségéről, terveink annál inkább eltávolodnak eredeti céljainktól – annál inkább érvényes a világra, amely e pillanatban siklott ki a kezeink közül, és amit értelmesebb ésszel még uralhatunk, határozottabb lépésekkel és alaposabb társadalmi változásokkal még megzabolázhatunk.

Csak az Ember-Isten agresszivitásában táruul fel előttünk végül a szlovén Semmi igazi tartalma. A szlovéniai Semmi nem egyszerűen a Semmi – a Semmi Szlovéniában ellenprogram, amelynek érvényesülnie kell, és amelynek mint az illúziókkal szembeállított igazságnak kell érvényesülnie –, már csírájában ellentmondásos igazsága azoknak a rétegeknek, amelyek az elrendelt konvenciók szerint akarják formálni tulajdon hívő lelküket, noha azt lehetetlenné tették a számukra. És éppen ebben rejtezik e Semmi túltengése, irracionális kiterjedése és öngyilkos ereje. A baj azért is nagy, mivel a Semminek ez az ellenprogramja éppen úgy program, és mint olyan ugyanannyira önkényes, az elragadtatott lélek irracionális ügye, akár a mindenhatóság illúziója. Az Ember-Isten egyenrangú ellenfélre talált benne. A Semmi új, ez az emberi önkény megfordított agresszivitása, amely lázadni akar a hivatalos konvenció ellen, és az ember és a világ valóságosabb, alázatosabb igazságára hivatkozik, miközben maga is megmarad pusztán csak részigazságokra adott aktivista válasznak. Egyfelől minden eszközzel abszolutizálja az embert és annak szabadságát, megfélemlítve a világ öntörvényű voltáról, másfelől abszolutizálja a világ öntörvényű voltát, és megfélemlít az emberről és annak szabadságáról. Így lehet a Semmi is csupán csak az emberről és a világról alkotott egyoldalú igazság, amely tarthatatlan határok között mozog, és nem játszik más szerepet Szlovéniában, mint az Isten-Emberét.

E konfliktussal terhes viszonyból a dialektikus logika alapján az összecsapás

következne, az új Valóság. A lelkek megosztottsága, a feszültség az egyik és a másik oldalon, a feltartóztathatatlan ellentét, amely bármikor fakadhat az anyagi helyzetből és a társadalmi befolyásból is – mindez szorgalmazza a konfliktus gondolatát, az adott helyzet meghaladását, a megvalósulás érdekében hozott újabb erőfeszítést. Mégis a mindenfelől megnyilvánuló Semmi nem mutat túlzott lelkesedést bármilyen meghaladás iránt, mint ahogyan a Minden is önelégültnek, magabiztosnak és engedékenynek tűnik – mintha igazságába vetett lelkes hite ellenére mindkét oldal elnémult volna a felismerésben, hogy a világ mindennek ellenére megváltoztathatatlan, Isten pedig elérhetetlen, mintha az egyébként harmonikus világot mindjárt lélekre és anyagra, valóságos Semmire és valóságos Mindenre osztó hebehurgyaság értelmetlennek tűnne annyi keserű csalódás után. Ezt a bölcsességet persze nem lehet összhangba hozni a megvalósulatlan vágyak és az egyre számosabb öngyilkosság hevével, feszültségével – egyáltalán semmivel, hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy az emberek Szlovéniában sem ismerik, hanem csak élik az életüket, élik azt a maga teljes metafizikai meghasonlottságában és a magukat túlélő szakrális értékek teljes gazdagságával. A világ meghaladása – mondhatnánk – még mindig feltétlen parancs, amely jelen van minden cselekedetben, akkor is, amikor az emberek passzívak akarnak maradni, és a leggyakorlatiasabb elveket követik. Végül is a metafizika javára írható, hogy létezik a két uralkodó eszme, egymásnak harciasan ellentmondó és felette ideológiai jelleggel, ezt támasztja alá magának a Semminek az elburjánzása... a Semmi mégsem történik meg. Az értelmiségiek – a Semmi programszerű szószólói – elégedettek a tevékenység minimális lehetőségeivel, melyeket szűken mér számukra a hatalom, és nem érzik szükségességét az autonómiának, a munkások pedig többé nem hajlandók fejfel menni a falnak, inkább a valóságból próbálnak minél többet hasznosítani. A középosztály, a legnépesebb és legerősebb réteg e lelki feszültség közepette fogyasztói vágyait éli ki, és a legcsekélyebb szükségét sem érzi annak, hogy a tulajdon Eszméjét kinyilvánítsa, még kevésbé arra, hogy magát elkötelezze egyik vagy másik oldalra; mindenekelőtt az adott világgal való manipuláció érdekli. Elidegeníthetetlen valóságként rekedt meg a Semmi és a Minden között. Fölötte a Semmi és a Minden féltékenyen és megvetően méregetik egymást. A szlovén világ így hasad ketté az egymás mellett élő és egymással meghasonló két féligazság között, és minden látszólagos harciassága ellenére önelégült.

A szlovéniai helyzet így a mai világ és általában az ember nagy igazságát tárja fel számunkra – feltárja a humanizmus vereségét és a transzcendencia nyomorát. A mai Semmiből és Mindenből többé sehová sem vezet út, a legkevésbé fölfelé. A pillanatban, amikor az ember konstruktív viszonyt alakít ki a világgal, és benne Isten helyett önmagát akarja érvényre juttatni, meghasonlónak számára a szakralitás utolsó maradványai, és az ember nevében véghezvitt minden cselekedet gátlás alá kerül. Az ember nem lehet többé Ember, ha az isten nem Isten többé. Mihelyt kiürül az ég, amelybe valaha odaképzelte a teljes harmóniát, tulajdon teteteibe többé semmi sem vihet értelmet. Tulajdon meghasonlásának bűvkörében forog, amelyben a bukott hős tragikus életérzése csak önhiúságának folytatása.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

BALKÁNJAIM

Kenyér és só

Nem az együttesről* – a szokásról beszélek: a vendéget kenyérrel és sóval illik fogadni. Visszatekintve látom, hányszor fogadták már egymást tárt karokkal a balkán nemzetei, és hányszor mondtak búcsút egymásnak. A szocializmus távozik (azok figyelmébe pedig, akik még mindig a kommunizmus miatt zsörtölődnek: soha nem is járt erre felé!), közeledik az átmenet időszaka, a nagy változások kora. Bármilyen ostobán hangzik is: a balkáni nemzetek átalakultak. Itt persze nyomatékosítani kell, hogy az átalakulás hasonlít a hanyatláshoz. Ezért kezdték bizonyos „agyafúrt” külföldi politikusok merész módon előkészíteni az eutanáziát a Balkán számára. Ezek a politikusok azonban semmit sem tehetek volna, ha nekünk (jobb, csinosabb és) furfangosabb politikusaink vannak. Azt hiszem, ott csesztük el, hogy szélhámosokat és mániákusokat választottunk. A Balkán fő traumája az állandó vezető- és ideálkeresés. A balkáni nemzetek erős kéz és mély álmom után vágyakoznak, illetve arra, hogy ne tegyenek fel nekik kérdéseket; e „gyámságnak” pedig abban rejlik a szépsége, hogy mindig valaki más dönt, valaki más a felelős. Nekünk semmi dolgunk vele. Mi „csak” szavaztunk. Csak egy kicsit rászedtek minket. És akkor fogják magukat, és kitalálják az „átmenet” kifejezést, ami feltehetőleg változást akar jelenteni. Gondolom, mindannyian „átmentünk”. Szomjasan a víz felett. Ha nem lenne tragikus, mulatságosnak találnám. Persze sok minden jobbra fordult. Néhány embernek talán valóban szüksége volt a katarzisa. Csak azt remélem, hamarosan vége. A dolgok egyre nehezebben mennek. És többé nincs értelmük.

Fogd a pénzt és fuss!

Az átmenettel jöttek a következő kifejezések: színlelés, privatizáció, nemzet. A nacionalizmus mindig csak álarc volt: senki nem aggódott a kisebbségek miatt – csak ürügyként szolgáltak a fosztogatásra, a rablásra és a mérszárlásra, ürügyként arra, hogy kisebb-nagyobb (egészen a legkisebbig: adj, amit tudsz) vállalatokat eladjanak „értékes individuumoknak”, ürügyként arra, hogy médiafállal vegyék körül a csöppnyi aklokat, ahol a juhok vágásra várnak, a pásztorok pedig lakomáznak. Mindent megesznek – a belsőséget, a csontot, még a szemeket is. Az utolsó (nevezhetem-e az utolsónak?) balkáni háborút fizetségért vívták. A territórium volt az egyik fizetőeszköz. És rajtuk az emberek: mindazok, akiknek nem sikerült elmenekülniük, és mindazok, akik maradtak – emberek.

Igor Isakovski (1970) macedón író, költő.

* A szerző egy ismert macedón rockzenekarra utal. (A szerk.)

A város lovagjai

A legutóbbi balkáni háborúk részben a fegyveres pásztornépek és a városlakók között folytak. Valahogy így szólnak az új teóriák. Most olvasom újra Ozrena Kebe *Szarajevó kezdőknek* című könyvét. És Gojko Beriától a *Levelek egy égi nemzethez* címűt. Ezek az emberek valahogy „átvészelték” a háborút. És itt maradtak: a szarajevóiak itt maradtak. Ma ezek a könyvek harcolnak a háború ellen: városi könyvek városiaknak. A háborúkat azonban nemcsak a nem-városiak vezették. Olyan rátermett férfiak is, akik a városba költöztek, de képtelenek voltak egészséges viszonyt kialakítani vele. A háborúkat azok vezették, akik első látásra elfogadták, mi több, ők dolgozták ki az etnikailag tiszta és „nagy” államok képzetét. Ezután pedig követték mindig-éhes pásztoraikat. A megalománia és a nemzeti sovinizmus vírusa a városokból indult útnak, hogy azután elárhassa a média gépezetét. Tudomásom szerint a média működtetői városokban laknak. Mégis, ők voltak, akik belementek abba, hogy ne legyen objektív a kép: felsorakoztak az egyik oldalon, így biztosították maguknak a háttérrel, amelyre támaszkodhattak, és mentésért találtak a háború gépezete számára. A vírus működésbe lépett: a „kiválasztott nemzeteket” fel kívánta szabadítani a kollektív bűnösség érzete alól. Ez volt a Balkán eutanáziáját előkészítő injekciók egyike. A vírus örült sebességgel igyekezett elpusztítani mindenkit, aki az útjába állt.

A város lovagjai életben maradtak, és most megszólalnak. Ezért nincs sok mondani-valóm. Ők már mindent elmondtak, amit lehetett. Talán egy nap macedón nyelvre is lefordítják őket.

Skopjében létezik egy nagyon kifejező terminus arra az emberre, aki parasztból alakult át városlakóvá. Ez a szó a *kmet*, paraszt, szemben az igazi paraszttal vagy pásztorral, amit a *selance*, „falusi” szó jelöl. Amíg hagyjuk, hogy a *kmetek* mérgezzék a médiát, és giccsel árasszák el, mi magunk vagyunk az áldozatok. Új birkák a régi akolban.

Vásároltam egy szerényebb méretű hátizsákot a „Baš Čaršija”-ban, és szuvenírek helyett azokat a könyveket és magazinokat vittem benne Skopjéba, melyeket az európai irodalmi találkozók néhány résztvevőjétől kaptam Szarajevóban. A repülőtéren megmérték: majdnem 20 kilót nyomott. Mit is kezdenék a szuvenírekkel, amikor ezek a könyvek a (kollektív?) emlékezet részét képezik?

Most itt vannak a könyvek, hogy beszéljenek. Hogy emlékeztessenek minket, mire képes az ember. Húsz kilónyi háború, vér, sár, lövészárkok és ostromok, szomjúság és félelem. Mégis, mi ez a húsz kiló egyetlen gyermekhez képest?

Idegen receptek, hazai nyelvek

A legjobb lenne hamar elfelejteni, és az elejéről kezdeni megint. Aki pontosan megválaszolja a „hogyan” kérdését, azt bölcsnek fogják kikiáltani. Minden második újonnan érkezett tudja, hogyan kellene élnünk. Világosan ott áll azokban az instrukciókban, melyeket feletteseiktől kaptak. Ha egy recept sikertelennek bizonyul, egy másikat hajtanak a képünkbe, és arról próbálnak meggyőzni, hogy ez majd működni fog. Semmi haszna. Folyton az jár a fejekben: ha ezek a külföldi politikusok tényleg olyan coolak lennének, már megoldották volna az ír, a baszk problémát, a globális terrorizmusét meg az összes többit. De nini, mégsem tették. Annyit el kell ismerni, hogy nagy kísérletezők. Az a tény, hogy mi, egy balkáni nemzet vagyunk, az ő niggereik, nem bír különösebb jelentőséggel a szá-

mukra. Tegnap az afrikaiak, holnap egy ázsiai ország, az eszkimók, ami jön... Aki túléli, megírja a könyveket. Ez pedig a nyelv kérdéséhez vezet. Ezt a szöveget szerbhorvát-bosnyák nyelven írom, mivel Primožnak és az *Apokalipsa* csapatának nehéz percekert szerezniék, ha macedónból kellene angolra fordítaniuk (néha én is lekésem a határidőket). Nem az anyanyelvem, de azért boldogulok. A *Politički Zabavnik*kal* nőttem fel, jugoszláv filmeket néztem, Millert szerbhorvátul olvastam, a jugoszláv hadseregben szolgáltam Zágrábban, bejártam a volt Jugoszláviát, Azrát, Disciplina Kičmét, EKV-t, Haustort hallgattam... Hülye lettem volna nem ismerni a nyelvet. Mégis óvatosan kell eljárunk, ha csoportosítani akarjuk a nyelveket. A horvátok „horvátosítják” a szerb fordítást, a szerbek tisztogatást végeznek szótáraikban, a bosnyákok pedig a nyelvhez fordulnak támaszért, amikor amúgy is törékeny országukat be akarják szennyezni. Ahelyett, hogy az emberek alámerülnének a Balkán nagy olvasztótégelyében, sértődötten igyekeznek megosztani azt. Hadd tegyék: ha nem tanulták meg a leckét, próbálkozzanak újra. Talán ezúttal nem vérfürdővel végződik.

Multikulti

Van egy példázat, mely szerint a multikulturalizmus rasszizmust szül. Én is hallottam ezt a mesét, de hallottam mást is: a multikulturalizmus soha nem provokált rasszizmust. A probléma ott kezdődött, hogy bizonyos „okos” emberek kitalálták: ami elpusztult, az a multikultúra volt. Ha elővigyázatosak lettünk volna, mielőtt ez az egész elkezdődött az ex-Jugoszláviában, az írástudatlanok és a skizók nem tudták volna az embereket puska-porfelhőkbe hajszolni. Amióta a „bölcsek” kitalálták a multikultúrákat, ezek egyre inkább csak szavakká váltak a papíron. Még a Másikat sem szabad nyíltan elfogadni, semmi esetre sem. Miért kellene elfogadnom valakit, csak mert különbözik tőlem? Én aszerint értékelem az embereket, amit tesznek, függetlenül a kultúrától, amelyhez tartoznak. Elég volt látnom, hogyan mérgezték a „vezetők” emberek sokaságát félelemmel és utálattal a Másik iránt. Mindez sehová sem vezet.

Háborús turizmus

Megérkeztünk Mostar borzalmasan csendes városába Bosznia-Hercegovina kevés vonatainak egyikével. Zágrábi barátaim viccelődnek a horvát telefontársaságon: mobiltelefonjaik pontosan akkor kapnak jelet, mikor a híd felét elhagyjuk. Mulatságos lenne, ha nem volna tragikus. Mindannyian kissé kényelmetlenül érezzük magunkat. A virtuális választóvonal most legalább olyan erős, mint a másik, a valódi. Ezután teszünk egy körutat a városban, szervezett út, írók számára. Egyenesen a választóvonalként szolgáló utcához visznek minket. Keskeny utca, két autó is alig fér egymás mellett. Romok mindkét oldalon. Utca-e egyáltalán, ha szétválaszt ahelyett, hogy összekötne? És mi az ördögöt oszt ketté? Ezeket a szerény romokat? Barátaimmal, Nedimmal, Mešóval és Katerinával továbbmegyünk, olyan messzire a romoktól, amennyire csak lehet, vonz bennünket a folyó – azt még senkinek sem sikerült elpusztítania. Ekkor vezetőnk udvariasan megkér, hogy

* Szórakoztató jellegű politikai magazin az egykori Jugoszláviában. (A szerk.)

várjunk. „Mutassuk meg barátainknak, a külföldi íróknak, mi történt itt!” – mondja. Még hogy írók! Háborús turisták, fényképezőgépekkel. Örülten csattogtatnak. Elfordítom a fejemet, hogy ne lássam ezeket a szánalmas csúszómászókat, de ekkor egy fal maradványait pillantom meg, mögötte pedig bútorok maradványait, életek nyomait. Megint a kis utcát nézem. Azon tűnődöm, mire gondoltak, amikor egymásra lőttek, ilyen kis távolságról. Ha egyáltalán gondolkodtak. Most 2001-et írunk, jókora idő eltelt a háború óta. Mégsem elegendő. Ez az utca itt marad és emlékeztet. Egy utca nem azonos egy könyvvel. Amíg ez az utca nem kezdi annyira untatni az embereket, hogy lebontsák, a földdel tegyék egyenlővé, és új házakat építsenek rajta, új bárokat, teaházakat és pékségeket, addig ez a hosszú háború nem lesz a múlté.

A partigörl és a fonnyadt öreg hölgy

A Balkánon a politika, akár egy nevetlen kislány, folyton előretolakszik. Főként ott, ahol semmi keresnivalója. Egyetlen balkáni politikai rendszer sem támogatta soha az országot vagy a népet. Ezek a félig írástudatlan politikusok csakis nyomorúságos önmagukat pártolták. A kultúra pedig, mint az eszmék legerősebb ösztönzője, természetesen tüske a politikusok mancsában. Ezért maradhatott például a felszínen az a sok úgynevezett énekes. Sem rock, sem jazz – játssz népzene, pajtás, és ha az turbo-folk, hát annál jobb! Öcsém, ez aztán felnyomja az adrenalint! És a legalacsonyabb IQ-t is képes csökkenteni. A „vörösnyakúak” megerősödnek.

De a kultúra lassan ismét a felszínre bukkan. Pedig a csirkefogók jó mélyre temették. Ám ott bukkan fel, ahol a legkevésbé számítunk rá, nem ott, ahol keressük. Az alternatív, az underground mozgalmakból üti fel a fejét ismét, a sötét zugokból, az utcasarkokról. A fonnyadt öreg hölgy lassan az utolsó kortyolja italából egy talmi fényű szalonban. Istennem, a fiatal és erőteljes szubkultúra kihajítja az utolsó begyepesedett „nagyságot” a szeméttel együtt. „Előre!” – mondja, és nevet. „Mindkét szinten fel kell építenünk egy-egy balkáni kulturális helyszínt – utasít –, az eszmék és a műalkotások cseréjét az egyik oldalon, és termékeny összehasonlításokat a másikon.” Én figyelek. A jelszavakat sohasem szerettem, de van értelme annak, amit mond.

A rendelésre készült festmények házalói – a sztereotípiák manufaktúrája

Pontosan honnan kellene megindulnunk előre? Pozícióink nem világosak. Akár tetszik, akár nem, mi is azokhoz a nyájakhoz tartoztunk, melyeket a rossz pásztorok vezettek. Hangunk pedig túl gyenge volt, nem lehetett meghallani. Mint mindig, az értelmiség és a művészek túlságosan könnyű prédát jelentettek a háborús médiagépezet számára. A többiek, a kevésbé kreatívak, a kevésbé sikeresek, a kevésbé bátrak a totalitárius állam kebelén nyugodtak meg. Azok voltak a leghangosabbak, akik valóban a totalitarizmus szólaimait szajkózták. És nézzék... Minden fekete-fehér maradt volna, ha nem lép be még egy szín: azok, akik nyugaton elkezdtek árulni egy képet a Balkánról, olyat, amelyet a nyugat már kitervelt és ezért keresett: a megszelídíthetetlen, primitív véredek képét. Olyanokét, akik gyerekeket reggeliznek és lelkeket isznak ebédre. Vagy fordítva. Nincs szó sem kultúráról, sem tradícióról (kivéve természetesen az időnkénti vérbosszúét), sem örökségről,

semmi a dicső múlttól, csakis a vér és a hamu előre elfogadott története. A nyáját megosztották, mindenki Másikká változott, azaz ellenséggé. A fent említett harmadik oldal pedig fesztiválokat szervezett, könyveit számos idegen nyelvre lefordították, és így tovább. Erre büszkének kellett volna lennünk. Ami engem illet, én nem voltam az. Annyira undorított a zsoldosoknak ez a csőcseléke, hogy még a nevüket sem tudom felidézni. Ennél fogva a politikusokét sem.

A jövő

A kép nem futurisztikus, inkább mondanám realisztikusnak: a Balkán unióvá válik, ez pedig a szabad kereskedelemmel kezdődik, és később bevezetik a közös fizetőeszközt. Az EU csak ekkor kezd majd a Balkánra egyenlő partnerként gondolni, nem pedig esendő elméleteik kiállítási és kipróbálási terepeként. A Balkán pedig természetesen nagyobb ön-bizalomra tesz szert.

Ezalatt pedig talán magunkkal kéne kezdeni: fordításokat kellene kiadni, lehetővé kellene tenni az eszmék és a műalkotások cseréjét, urbanizálni kellene a városi parasztokat. Sok munka vár még ránk.

FARKAS KRISZTINA fordítása

A ZÓNA, A TILTOTT TERÜLET

Egyszerűen beleborzongok, ha a Balkánról akarok gondolkodni. És begubózom, és magamba fordulok. Valami bennem rejtőző és megmutatkozni nem akaró félelem megállítja bennem a mozgást, a nyugalom állapotába helyez, statikus állapotba, amely az állapot bizonyos fajta agóniáját indítja el. Ezt az állapotot sietteti a keserűség, amely lehetetlenné teszi, hogy világosan kifejezzem magam. Hiszen legkönnyebb valamilyen sémához nyúlni. A tanúságtétel csakis konkrét lehet, ezzel pedig olyan tér tárul ki, amely veszedelmes, hiszen áttöri a mintákat, amelyek gondolkodásunkat adják. Valami ellenáll bennem, a kérdés mélyebben rejlik annál, hogysem el tudnám érni, nemhogy befoghatnám csöndes zugában. Megpróbálok ideidézni néhány gondolatot, abból a térből, amerre a madár se jár. Ezért kerülővel próbálok odajutni, talán az ellenkező irányból is, anélkül, hogy megkerülném a témát, amelyet írásomhoz választottam.

Az én Balkán-tapasztalatom nem a területről akar beszélni, amelyben Európa torzképe tükröződhet. Minden bennünket messze túlhaladó kérdésre végül is csak magunk válaszolhatunk. És mit jelent az, hogy válaszolunk, vagy legalább is kísérletet teszünk rá? És hogyan lehet ezt elmondani?

Andrej Tarkovszkij *Sztalker* című filmjében a Zóna nem más, mint halálos veszélyt rejtő csapdák bonyolult rendszere, mely akkor válik nyilvánvalóvá, amikor emberek jelennek meg a területén, amikor a tér életre kel. A Zóna tehát a tiltott terület metaforája, az ember eltéved a tér végtelenjében, amelyet többé nem határoz meg a régi kozmosz rendje. A biztonságos területek egyszerre átjárhatatlanokká válnak. Biztos távoból figyelhetjük és egyértelműen ellenőrizhetjük ezeket, vagy pedig átadjuk magunkat a felfoghatatlan tapasztalat bizonytalanságának. Ez a tapasztalat főként a jugoszláv rockzene iróniájában és humorában forrt ki magát. Ezúttal azonban sajnos nem szólhatok erről. Ez a tapasztalat egészen sajátos és időnként már a különccséggel határos, amikor felületesen fejezi ki magát, akkor a pátosszal határos. A Balkán története az emberi sors története, amely, mint Dosztojevszkij mondaná, sohasem abból az igazságból táplálkozik, hogy kétszer kettő négy, hanem saját akaratából nem mond le a szenvedésről, nem mond le a rombolásról és a káoszról. Olyan, akár egy földre hullott és mélyre fúródott meteorit. Amikor közénk csapódik, eszünkbe juttatja, hogy az élet nem hangyaboly, hiszen az emberi szabadság sohasem engedi, hogy hangyabollyá váljék; még ha teljesen reménytelennek látszik is, kiderül, hogy a szabadság az akarat függvénye, amely nem önkény, hanem a Másikhoz való viszony, aki nem lehet túsza ennek az akaratnak, hiszen ezzel magára vonja az

Primož Repar (1967) költő, műfordító, esszéista. Az *Apokalipsa* című folyóirat főszerkesztője, a kiadó vezetője, Kierkegaard műveinek szlovén fordítója.

egész szituációt. Ezzel máris a fausti szerződésnél vagyunk, amely egyszerre igazoló ikonként szolgál (annál veszedelmesebb, mivel eredete irracionális!). Semmi kétség, minden helyzetben van valami „irracionális felesleg, ami az élet jele”. De ebben rejlik a csapda is, amely, túl az önszeretetet produkálta határokon, el kell, hogy vezessen a stigmatizáció veszélyéhez, a megbélyegzéshez mint a másik önprojekciójához, tehát a patológikus állapothoz.

Meteorit

Európa, a tiszteletre méltó idős hölgy az utóbbi évtizedben meglehetősen elhanyagolta bizonyos testrészeit. Ereje annyira megcsappant, hogy szinte elvesztette valós jelentőségét. Önvédelemből elméjének csakis racionális féltekéjét használja, öreges lankadtságában pedig szemet huny azon keserű tény felett, hogy természete tulajdon hibás számításainak a foglya. Erre irányuló előrelátása már-már bosszantó. Alapjában fenyegeti, amikor mindenáron hiú, látványos önképére esküszik, s ezzel a tulajdon ellentétére, az ideológiai önkorrekcióra. A Nyugat szemet hunyt és csöndben elfogadta a mítoszt, noha lehetségesek és kíváncsiak lettek volna a reális elemzések, mi több, jótékonyan hatottak volna az egész test védelme szempontjából, melynek semmi köze a az eurocentrizmus uralkodó politikai koncepciójához. Az csak bizonyos testrészek érdekeit szolgálja. Ezek iránt szervilis az ilyen modell. És aztán megzavarja az embert: ne várjon – minden pillanat teljesen más. Kínálkozzék a szabadság mégoly csábító színekben, többnyire szétfoszlik a korporatív libertarianizmus diktátumának korlátozott önkényében, amely általános modellként kínálja önmagát – mint a posztindusztriális, globális kapitalista világ alapmátrixa. Nem bámulhatjuk, hogy mi fog történni, mert ha majd megtörténik, akkor már késő. Az érintettek közül senki sem fogja megúszni. Szerencsére azonban ez a linearitás előbb-utóbb megszakad, és felhangzanak az élet disszonáns hangjai.

Ha az egyik oldalon ott a szilárd és higgadt nyugati ember kiszámíthatósága, akkor a másikon a „vad” balkáni ember kiszámíthatatlansága tölti be híven a képet. Ezt a sémát elfogadva mondhatnánk, hogy a racionalitás, s ezzel a szükség-szerűség világa tulajdon ellentétében, a szabadság, az irracionális világában tükröződik. Ha ezt a filmet visszapörgetjük, a Nyugat sajátos moralizálásával, démonizmussal is megbélyegezhetjük, amelyben üresen és laposan csengenek a felvilágosodás idejétmúlt szabadságjelszavai, a másság jogának üres frázisai, önigazolása. Ám éppen a balkáni tapasztalat bizonyítja, hogy ilyen önigazolás nem létezik. Ami vízszintesen ma a Nyugat–Kelet viszony, függőlegesen az Észak–Dél kapcsolat. Ebben fejeződik ki a korszak globális helyzete, az iszonyat sajátos egyensúlya. És az informáltság meg a tájékozatlanság? Jelent ez valamit? Az egyedüli híradás a nyílt tájékoztatás lehetne, ami pedig nem létezik, az ember méltósága és elsődlegessége pedig kétségessé válik. Főként, amikor őrjöngeni kezd a tömeg, és bekövetkezik „az emberi természet erkölcsi elbutulása”, amikor elvesz a jó és a rossz minden kritériuma. A tömeg nyomása ugyanis mindig embertelen. A vérrel és gyilkossággal terhes fenyegető légkörrel nem szállhat szembe a ráció, mely normatív választ kínál a bűncselekmény elkövetésére. Az

ember szabad lényként válaszol a rosszra. A tömeg személytelen ereje nem válaszolhat a rosszra (az igazi ok a személyességben van, az érintettség belső mélyében, mely személyes kultúránk része). Az erőszak erőszakot vált ki: a rosszal való kibékülés mindig halált jelent, még ha valaki dorgálóan hozzátenné is, hogy csak a belső ember halálát (a Nyugat televíziós képernyője egyre a különféle gyilkosságok és kegyetlenségek képeit erőlteti ránk). A rossz hírekben a mai ressentiment jellegzetes demagógiája tükröződik – a valóság bipoláris visszatükröződése, amely csak a miénket és az övékét, a jókat és a rosszakat, a szorgalmasakat és a lustákat ismeri. Az élet valójában mellékutak tömegét kínálja, nem ismeri a bipoláris megbélyegzést, a demonizáció jegyét. Az ilyen leegyszerűsítést nem szabad megengednünk. Soha. Ehhez végül is nincs szükség a Kusturica filmjében, az *Underground*ban bemutatott rombolásra. Végül is mindannyian voltunk a Bunker lakói. Egyesek így, mások úgy. Ne alkossunk új sztereotípiákat! Ha túl messzire megyünk, nincs visszaút. Európának, amelynek eszményei néhányszor már átsaptak tulajdon ellentétükbe, persze más lehetősége is van a különbségek lényegének és a sokféleség gazdagságának felismerésére.

Az első tájékoztató pont

A történelem folyama világosan mutatja az irányt. A modern, újkori kartézianus világ politikai-globális értelemben Spanyolország hatalmi túlsúlyával kezdődik, amikor az Újvilág tengerentúli területeinek elfoglalásával világhatalmi tényezővé válik. Minden hegemonra jellemzően politikai eszközeivel tulajdon monolit kultúráját is terjeszti, ez ideológiájának és koncepciójának alapja is tulajdonképpen, amelynek célja az ember védelme és a világjobbítás. Ez a nagy veszély, hiszen bizonyos kultúra politikává s ezzel terrorrá lesz, amely nem engedi az elmentmondások kifejlődését bizonyos kultúrák különbözőségei között, illetve a többi, más kultúrával való nyílt párbeszédet. Ezután ugyanis kőkemény szabályossággal rettenetes dolgok következnek: az etnocídium és a genocídium.

Úgy tűnik, a modern történetírás Európa délnyugati részén született, egyebek között az arab, iszlám kultúra Európából való kiűzetésével, hogy pontosan fél évezreddel ezután a multikulturális társadalom elpusztításával végződjék Európa délkeleti részén. A kezdet megjelölésére alkalmazott egyazon minta a modern történelem végkifejletében kínálhat magyarázatot egy másik hegemon, a Nyugat birodalmának felemelkedését megvilágítandó. Ennek a hegemonnak a monolit kultúrája tulajdonképpen még a születés embrionális állapotában leledzett, amikor az első európai hajósok hozzákezdtek Amerika felfedezéséhez és benépesítéséhez. Ennek a kultúrának tulajdon felsőbbrendűségi komplexusa a problémája, mely nem e kultúra, hanem a Nyugat politikai-gazdasági erejéből származik, amely vezető szerepét a fennmaradó világ, a Kelet vagy a Dél gazdasági elmaradottságával indokolja. Beszélhetünk a „fejletlen” világról, ezt a Nyugat – mint aki jól végezte dolgát – sietve az irracionalitás sötétjébe tuszkolja, a másfajta értékek és kulturális jelentések, még inkább pedig e világ nem ismerése és a Nyugat előítéletei miatt. Amikor hozzákezd ennek nyugati, általános civilizatorikus modellek szerinti „felvilágosításához” és kiműveléséhez, általá-

ban rettenetes erőszak kirobbanásának leszünk tanúi. Erőszaknak, mivel ellentétek csapnak össze, két erő, ember támad ember ellen. Sajnos a tolerancia, a demokrácia, a felvilágosodás és a haladás híveinél számosabbak azok, akik készen állnak, hogy az elnyomás és az önáltatás önkéntes áldozataivá váljanak. Már csak a Nagy Haladás zsargonját szajkózza mindenki, az ebbe vetett hit a nyugati felvilágosodás öröksége. A modern társadalmak elhatolnak mindenüvé, önmagukba tagozódnak oly mértékben, mintha önmaguk volnának a történelem végcélja. Ami persze különösen a mindent megelőző kultúrának és főként misztériumainak alábecsüléséről tanúskodik. Az emberi lényt többé nem elvileg titokzatos és nyitott létezőként fogják fel, hanem általánosan megismerhető, meghatározható és kifejezhető entitásként. Ha a Balkán földjén megjelenik egy kultúra, amelyet az európai ember kezdeteként ismerünk fel, amely multimisztériumokat produkál, amelyeket később a kereszténység egyre és egyetlenre redukál, akkor a mai profán társadalom még ezt „az egyetlen” is száműzi. A világból mint a társadalmi viszonyok teljes felépítményéből. A berendezkedés, pontosabban a világ, amely egyesíti és egyre inkább halmozza a szaporodó intézmények és előírások hálózatát, a mai passzív embernek csak „a hitet mint illúziót” engedélyezi. Azt a hitet, amely a fogyasztás illúziójával helyettesíti a primér emberi kommunikációt, a határtalan gazdasági haladásba vetett hitet, amely haladás majd a mennyiségében gyarapodó jólét által jobbítaná meg a világot. Több mint aggasztó, hogy az ember elvesztette az ellenőrzést a produkciónak ezen „önjáró” gépezete felett, amelyet az újkor embere indított be. Ismét felbukkan „a mozdulatlan kép” problémája. Az előítéletek ugyanis mindig azt sújtják, ami olyasminnek a védjegyeként válik általánossá, amit nem ismerünk, amit nem akarunk elismerni, vagy amivel nem akarunk szembesülni, amivel nem akarunk találkozni, mert félünk vagy borzadunk tőle. Ezért ezek az előítéletek több mint használhatóak az olyan vélemény kialakítására, amely erős szimbólumként működik, és ha ezeket a szimbólumokat alkalmazni kezdik a politikában (tehát az időn kívül), akkor a katasztrófa küszöbére érkezünk. A háború katasztrófája, amely a volt Jugoszlávia területén játszódott le az elmúlt évtizedben, félelmetesen megterhelte a magát humanistának kikiáltó civilizáció minden tapasztalatát. A Kelet és a Nyugat közötti társadalmi dichotómia ma ugyan nem annyira nyilvánvaló, inkább a töredékes/fraktális és kaotikus civilizáción belüli különbségként jelentkezik, egyazon területen belül nyilvánul meg, akár a fejlett, akár a fejletlen világban. Nem tudomásul venni a valóságot, több mint veszélyes dolog. Mintha a világ magát civilizációs szempontból felsőbbrendűnek tartó része lemondana tulajdon másik és sokkal kiterjedtebb feléről, akár egy „nem kívánt gyerekről”. Ez a gondolkodásmód valamennyi történeti korban a változásoktól való páni félelemként jelentkezett. A civilizációs ürügyekre való elszánt hivatkozás, hogy bizonyos tevékenység valós okai *rejtve* maradjanak, ami bénítólag hat a világ természetes működésére. Ennek jegyében eddig minden birodalom összeomlott, végül azok is, amelyeket magam is láthattam felnőtté válásom és érlelődésem időszakában. Ez a jugoszláv történet lehetett volna a figyelmeztetés és az intés az összes többi még be nem fejeződött történet számára. Manapság, amikor a világot korporációk uralják, mintha ebben a térben a bálványimádás egyik modelljét egy másik váltaná fel: az eurobálvány imádása. És a

modernizáció világközpontjaitól való függés tart tovább. Az unalom, amely egyre inkább jellemzi a modern ember univerzális közérzetét, azért veszélyes, mivel megkerüli a viselkedése vagy a tétlensége miatti felelősséget. Ezért inkább átadja magát az operativitásnak. Ezért a mai ember egyre vezethetőbb, és passzív módon enged a negatív identifikációknak, mi több, ez lesz *negatív ön-megvalósításának* uralkodó modellje. A monolit kultúra ráadásul erővel el is tapossa. Az ilyen megtagadott különbözőségek illúziója melletti kitartás alkotja meg a Másik traumatikus képmását. Akár azzal is kezdhethjük, hogy ezt nagy nehezen beismerjük...

A másik tájékozódási pont

Még néhány gondolat. Nem hagyhatjuk, hogy elfojtsák az őszinte egyéni tapasztalatot, azt fel kell tárni. Feltárására pedig egyedül a szabadság alkalmas. Ezért erről nem lehet csak úgy beszélni. Össze kell magunkat szedni és földélni tulajdon tapasztalatainkat, belsőnknek elfeledett, legtraumatikusabb tapasztalatait. Ezt persze félelmünk megakadályozza. Megakadályozhatja a választást is. Amikor belátjuk nehézségeinket, tulajdonképpen már választottunk is.

A környezetünkben lezajlott események kétségkívül nyíltan tanúskodnak a humanista készségek és az ember önelégültségének a végéről. Persze minden ilyen felfedezés fájdalmas sebekkel jár. Súlyos fejfájással: a képmutatás és a ressentiment jelenségét az identitás, az erő elvesztése kíséri. Előbb-utóbb csődöt mond az erő aritmetikája. Mikor a legtitkosabb vágy áthatol a szenvedés szűrőjén, a szeretet mélyebb lesz a humanista készenlétnél, a végtelen együttérzés – a félelmetes kegyetlenséggel együtt – többé nem az ontológiai mintán nyugszik, hanem az együttélés etikai elvén, amely felebarátjaként ismeri el a másik embert. Akkor lehullanak az álarcok, és a „számlát” nem lehet kikényszeríteni. Csak így kerülhetjük el „az imperialista” logikának az impériumok bukása utáni működését, „minden nép erőszakkal való egyesítését”, legyen szó akár Róma erőszakos univerzalizmusáról vagy Bizánc ideológiai imperializmusáról, kultúrában vagy politikában.

A megoldás az érintettségben van. Vagyis a magába zárkozó közöny teszi lehetővé a korlátlan despotizmus szétáradását. Amikor a múltjáról gondolkodik, az ember jobbá lesz, mondja Andrej Tarkovszkij. És nem foghatja el a magát kudarcosnak megélt ember mélységes magánya. A végén mindig választani kell...

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

EGY KÉPZELETBELI FÖLDRAJZ TRAUMÁI

A Balkán mint a Nyugat kollektív undergroundja

Minden korszak megalkotja saját földrajzát. Ha új topográfiai modellek kigondolásáról és a jól kitaposott ösvények bemutatásáról beszélünk, tagadhatatlan az ilyen próbálkozások értéke. A berlini fal leomlásával a térképek és földrajzok egész Európában a politikai folklór és a mitológia részévé váltak, s ez a nagy „tektonikai megrázkódtatások” régiójától találékonytságot követelt. A Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása nyomán előbukkanó nemzetállamok, amikor új térképet hoztak létre, a legfontosabb tudományágnak a politikai földrajzot tekintették. Hajdan, Konfucius és a mandarinok bürokratikus kormányzata idején, a térképészek munkáját nagy becsben tartották – majdnem annyira, mint a csillagászkét –, s az állam új területeket hódított meg, a kínai nagy fal pedig egyre csak épült. Az utóbbi évtizedben a hajdani Jugoszlávia területén úgyszintén újra kellett rajzolni a határokat.

Charlie Chaplin *A diktátor* című filmje, melyben egy rövidbajszú szélhámos meghódítja a világot, ugyancsak jól mutatja az abszolút kartográfia iránti vágyat – valójában a birodalom, az egynemzetű, egyetlen vezetőjű állam eszméje valójában a cél, ezért folyik a küzdelem. Mindannyian tudjuk, mi történt. Milošević és Akadémiája, bizarr, tébolyodott térképészeinek titkos társasága, korlátlan felelősségű bűnözőinek nyilvános érdekszövetkezete; Tudman, aki egy szalvétára firkálva vázolta fel „Bosznia és Hercegovina önfenntartásának tervét” – mindezek születési traumaként a mai napig döntően meghatározzák Horvátország politikáját. A térkép-rögeszme fontosabb lenne, mint a politika és a kultúra, a „mi” mentalitásunknak valamiféle belső szellemi jegye? Az európai mítosz kezdetétől fogva, az ókori görögség korszakán át, vitatott a kontinens kérdése (névét egy Zeusz által elrabolt istennőről kapta). Európa a földrajz koraszülött gyermeke, Kisázsia és az északi, távolabbi területek fattya. Ezért Európa manapság saját köldökét bámuló földrajzi egység, melyet kultúrtörténete (a keresztes hadjáratok, valamint a fasizmus és a kommunizmus ideológiai előfeltételei) inkább meghatározott, mint jól látható kontinentális léte. Az utóbbi évtizedben írt, Európa eredetéről és lényegéről szóló legfontosabb könyvek, Sloterdijk, Le Goff, Liessmann, Derrida és Morin művei, más természetű véleménykülönbségeiktől eltekintve, e fenti tételben mindannyian egyetértenek.

Na de hogyan illeszkedik ebbe a kontextusba a Balkán? A Balkán kétségkívül mindig is európai félszigetnek számított Görögországtól Albánián át egészen... No igen, az a legfőbb probléma, hogy meddig is terjed. Ezért aztán a Balkán

egyetemes fikció. Ez a képzeletbeli földrajz váltja fel a kulturális eredet traumáit. Elismerhetjük, hogy a görögök, románok, bolgárok, macedónok, albánok, szerbek és a montenegróiak mindannyian balkáni nemzetek, ám a bosnyákok, horvátok és különösen a szlovénok számára a Balkán (kulturális) homályzóna. A rémítő Másik területe. A freudi-lacani pszichoanalízis szerint a Másiktól való félelem a kollektív ismeretlen birodalma. Úgy ábrázolják, mint egy emberfar-kast. Igazi „barbár”. Valaki, aki minden normális, civilizációs formát fenyeget. Egy civilizált társadalomban egyetlen módon lehet felvilágosulttá tenni valakit: ha oktatással a „vadságot” „jólneveltséggé”, az „ismeretlent” „ismerőssé” alakítjuk. Egy társadalom életben maradását sosem garantálja a szabad személyiségek közti pusztá egyetértés, akik a társadalomtól/közösségtől az abszolút szabadságért cserébe létbiztonságot várnak. Dennis Wrong amerikai szociológus azon ritka személyiségek közé tartozik, akik szerint ma az egyetlen fontos szociológiai kérdés a társadalom eredetét érinti, amennyiben ez szembenéz a multikulturális társadalmak útvesztőiben bekövetkező identitásvesztés kihívásával. Kétségtelen, a társadalom feltehetően a természetre és a hagyományra támaszkodik. Az emberi társadalom állandó kísérletezés a szabadsággal és a szabadságtól való félelemmel. Valami több a Balkán, mint egy képzeletbeli térkép?

Manapság a racionális nyugati ember – aki mellesleg legalább annyira fikcionális produktum, mint a Balkán – kulturális labirintusait benépesítő rosszfiúk már nem az iszlám fundamentalizmust is magába foglaló vad Keletről jönnek. Elszálltak a kis ferdeszemű emberkékről alkotott tévképzetek, akik meghódítják a Nyugatot, amint a Mitsubishinek részvénytöbbsége lesz a Microsoftnál. Ha a Nyugatnak nincs igazi ellensége – melyet Huntington hiába próbált arra a Közel-Keletről alkotott ősrégi hiedelemre építve megalkotni, hogy ez az állítólagos utálatos primitivizmus a civilizációs összeütközések területe –, akkor csupán egy lehetőség marad: a tömegparanoiát a Balkán felé kell fordítani. Ott nincsenek ugyan olyasféle univerzális ellenségek, mint az arabok, ám minden, ami a kultúrtörténetben erőszakkal, etnikai ellentétekkel átítatva fennmaradt, elég anyaggal szolgál az új előítéletekhez – amint azt a posztkolonialista teoretikus, Edward Said kimutatta.¹ Ahogy az összes előítélet és sztereotípa, a Balkánról és a balkanizmusról alkotott nyugati sztereotípa is számos hazugságot, koholmányt, féligazságot és ostobaságot előfeltételez. Az egész pedig meghozza az elszigetelt tényeken, a gyökértelen valóság szelektív emlékezetén alapuló ítélkezés hatalmára építő általánosítások gyümölcsét.

A kései Franjo Tuđman, a „spirituális megújítás” teológiai-politikai néven ismert furcsa, nemzeti-konzervatív forradalom megalapítója saját, a földrajzi, geopolitikai, kulturális eredet minden nyomát könnyörtelenül száműzni kívánó politikai beszédmódján belül „erre” a Balkánra, „ilyesféle” Balkánra utalt. A Balkán megértéséhez kétségkívül alapvető munka Maria Todorova bolgár történész antropológiai, kritikai tanulmánya.² Hogy a balkáni felsőbbrendűségről vagy az egyetemes barbárságáról szóló retrográd mítoszokat megmagyarázza – s így a képzeletbeli európainak, a „vad”, „mocskos” balkáni ellentétének posztmodern

¹ Edward W. Said: *Orientalizmus* (ford. Biljana Romić), Konzor, Zagreb. 1999. Magyarul: Said: *Orientalizmus* (ford. Péri Benedek), Európa, Bp., 2000.

² Maria Todorova: *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 1997.

képét megalkossa –, Todorova átveszi a nacionalizmus Benedict Anderson és Edward Said-féle kritikai elemzését. Said nyomán Todorova is azt a genealógiai keretet tárja fel, melyet az irodalmi hagyomány és az etnográfia archetipikus képisége a Balkánról kialakított. A Balkán persze mindig is negatív konnotációkat hordozott. Ez teljesen azon a szemponton kívül áll, amely e formátlan, földrajzilag képlékeny régió számára alapvető fontosságú: vagyis hogy a Nyugat „bölcseje”, a civilizáció „fénye” lenne. Ha e Balkánról alkotott ideológikus tévképzetet mint lényegileg elfogadhatatlant és mint a kultúrtraumák háttértalanul fenséges tapasztalatát kell lelepleznünk, elengedhetetlen a Balkánnak nevezett földrajzi tákolmánynak mint elképzelt narratívumnak a dekonstruálása. Todorova számára tökéletesen világos, hogy a Balkán történetileg és földrajzilag szilárd tény. Ezzel a szerző elszakad Said „orientalizmus”-fogalmától. Lényegében mi a balkanizmus? Semmi több mint „megváltoztatott ellentétek diskurzusa”. Mint minden dialektikus fogalmat, a Balkánt is csupán egy önfel-számoló aktus negatív kivetítése hozta létre. A 19. század kortárs nemzeti-demokratikus politikai népei számára a balkáni kezdetből fogva olyasvalakit jelentett, aki a történelem pereméről származik. A horvát irodalomban Miroslav Krležát foglalkoztatta állandóan e képzetkör. A Balkán ellentmondása ebből a szempontból a horvátok számára egyrészt mint az Osztrák-Magyar Birodalombeli tartomány szolgáló mentalitásának tagadása, másrészt pedig a szerb birodalmi tudat ősbalkáni szörnyetegének, hegemonikus törekvésének negációja mutatkozik meg. Az irodalomban azonban ezt Ljubomir Micić a *barbárgénusz* avantgárd mítoszává dolgozta át. A horvátok azért nem szeretik magukat balkániaknak nevezni, mert történetileg, kulturálisan az elvesztett „központ” traumatikus nemzetének tekintik magukat. A középhelyzet mindig a geostratégiai érdeklődés központját jelentette. Így a saját mítosz minden pozitív jellemzője védekező jellegű, s egyszersmind kettős természettel bír. Ha „itt” sem vagy és „ott” sem, de mindkét szembenálló hatalom meghatároz, arra vagy kárhoztatva, hogy megpróbálja kiépíteni valamit, ami kulturálisan egyszerre ered a Nyugattól (Európa) és a Balkán hasadékaiból. Nem csoda, hogy mostanság a jobboldaltól (vagyis a „halott” Franjo Tuđmantól és újjáélesztett pártjának, a HDZ-nek történelmi kísértésétől, e párttól, mely hatalmának kinyilvánítása érdekében újra átgázol az intézményeken) való félelmet a nyugati Balkántól való félelemként értelmezik.

Európai földrajza ellenére a Balkán a „Másik” kezelhetetlenségének és örületének megfelelője lett, ám csak a modern politikatörténet eredményei után. Manapság a „Balkán” nevet rendszerint nagyjából a délkelet-európai országok szinonimájaként értik. Ide tartozik Görögország, Albánia, Bulgária, Románia, Törökország egy része, valamint a hajdani Jugoszlávia területén lévő államok. Azonban az utódállamok egyáltalán nem szeretik, ha a balkáni „homályzónához” sorolják őket. A Balkántól való menekülés lényegében a gazdasági nyomortól, politikai fundamentalizmustól, kulturális provincializmustól való menekülést jelent. Általános jelenséggé szintén magától értetődik, hogy a szocializmus bukása után mindegyik ország átmeneti állapotban van, és lázasan próbálnak egy olyan neoliberális utópia szárnya alá bújni, melyet afféle új „ígéretföldjének” tekintenek. A Balkánon a neoliberalizmus a globális kolonializmus legrosszabb változata

lett.³ A terület birodalmainak (az osztrák-magyarnak, a töröknek, valamint az önállóságra, a nemzeti föderalizmusra építő jugoszláv kommunista utópiának) a bukása után minden racionális várakozást felülmúl egy új Birodalom iránti vágy. Ám mindez nem szokatlan vagy meglepő: nem, ez a történelem peremén élő emberek hagyományos tömegpszichológiája felől nézve szinte szükségszerű.

A felvilágosodás korában az irodalmi szalonok és Rousseau képzelete létrehozta a „nemes vadember” népszerű figuráját. Az észak-amerikai indiánok kiirtásától az afrikai népek leigázásáig a történelem során végestelen végig szembe-tűnik a Másikkal szembeni erőszak. A Nyugat ezzel a figurával tudta megváltani magát a civilizáció eredendő bűne alól. A technikai fejlettséggel együtt jár bizonyos nemes „ösztönök” – mint az igazi tisztesség, fennköltség – elvesztése. Slavoj Žižek manapság Lacan, Marx és Said nézetei segítségével éppen a Nyugat posztmodern rasszizmusát kritizálja. Nézetei alapvetően nem járnak messze a „nemes vademberről” folyó fecsegés funkciójának elemzésétől. Így megmagyarázható, hogy a Balkán miért tölti be a Nyugat számára a „születés” traumatikus helyének szerepét. Nyugatnak lenni lehet, hogy nem feltétlenül európai vagy amerikai honpolgárt jelent, mivel a virtuális civilizáció korában a földrajz – nemkülönben a térképészet – ódivatú térbeli tájékozódásnak tekinthető. Ám ezzel ellentétben balkáninak lenni azt jelenti, hogy az illető a saját eredetével kapcsolatos örök aggodalomra kárhoztatik. A rasszizmus a hajdani fajgyűlölet kulturális paradigmákra általánosan alkalmazható, fekete-fehér elképzeléséből bontakozott ki. Bőrszínük miatt már régóta nem gyűlölik egymást az emberek – habár az európai városokban éjszakai portyázásuk során az üresfejű skinheadek még mindig főképp nem fehér áldozatokra vadásznak. Az ellenszenv manapság inkább a más kultúrájúakat érinti. A skinheadek és újfasizta retorikájuk brutalitása ténylegesen nem annyira szörnyű, mint a liberális – vagy ahogy Slavoj Žižek nevezi: reflexív – rasszizmus.⁴ Lényegében a Nyugat multikulturalizmusának kritikája a Másik (a törökök, a balkániak, az arabok, a vietnámiak, a kínaiak) gettósításának újabb formája. Minden, ami a felvilágosodás irodalmának „nemes vademberére” vonatkozott, most a balkáni figurájára helyeződött át – ám annak kézzelfogható pozitív konnotációit nem tartalmazza.

A Nyugat szemében a Balkán olyasfajta kollektív underground, mint amit Kusturica azonos című filmjében láthattunk. A racionális/reflexív álruhában tetszelgő Nyugat tekintete nem valamiféle bunueli „vágy titokzatos tárgyá”-ra, hanem valójában egy saját hősökkel és áldozatokkal benépesített undergroundra vetül. A másikkak (a balkániak) a rajongás irracionális/nem-reflexív tárgyai, szerepük ugyanaz, mint ami hajdanán a „nemes vademberé” volt. Míg például egy skandináv bizonyos tekintetben még külön kulturális eredetet vall, egy német vagy egy francia ténylegesen nyugatnak tartja magát. Az utóbbi két nemzet számára a Balkán politikai értelemben rémálom, ám kulturális értelemben teljesen másképp viszonyulnak hozzá. A felvilágosodás hagyományának és az ideológiai turizmusnak (Dares és Masper útirajzainak vagy a Marguerite Yourcenar műveiben megfigyelhető irodalmi remitologizációknak) köszönhetően a franciák mindig is egzotikus vadonnak tekintették a Balkánt. A németeket a geopolitikai lehetősé-

³ Michael Hardt–Antonio Negri: *Empire*, Harvard University Press, 2001.

⁴ Slavoj Žižek: „You May!”, *London Review of Books*, 1999.

gek jobban foglalkoztatták, így a *Drang nach Osten* imperialista szándékaikra adott realista válasz volt. A Balkánról mint a politikai és kulturális eredetiségről szóló történetek, irodalmi tákolmányok közül a legmeggyőzőbbek Krleža esszéi és regénye, a *Zászlók*. A balkáni mentalitás képe mitikus: valami primitív, gonosz és hűtlen, kettős morált képvisel, barbár és vad. Hol vannak e kép kulturális gyökei? Bizonyosan nem a kultúrában, inkább a politikai diskurzusban. A Balkánról összefecsegett zagyvaságokat mítoszok és politikai szándékok hozzák létre, a nem teljesen modernizálódott társadalmak kormányainak alapvetően autoritárius/totális gyakorlata. Ezért a Nyugat kulturális rasszizmusa – lehet az reflexív vagy liberális – pusztán a politikai labilitás következménye, eredménye.

A képzeletbeli földrajz határai fikcionálisak, összetákoltak. Ez ugyanígy igaz Közép-Európára és a mediterrán területekre is. Amíg azonban senki sem lökdösődik, hogy a Balkán része lehessen, elég nagy a tolakodás, hogy a kelet-európai fejlődéshez csatlakozhassanak. Peter Handke mindkét folyamatról megbízhatóan számol be. Ő volt az első, aki a *Mitteleuropát* a kommunizmust követően feléledő, új Osztrák-Magyar Birodalomról alkotott nosztalgikus geopolitikai fogalmat ironikusan meteorológiai fogalomként határozta meg. *Igazságot Szerbiának* című szövegében a nyugati értelmiségiek közül a hamis, „dekadens” Európával szemben szintén elsőként kutatta a Balkán valódi kultúráját.⁵ Míg a *Mitteleuropa* fantomjának vizsgálatában Handke megbirkózott intellektuális feladatával – azok után, hogy a kommunizmus bukása előtt mindenki Kundera utópiájában hitt, s igazán senki sem vette komolyan Handke ironiáját –, amikor Vukovár és Srebrenica után védeni kezdte a szerb „igazságot”, a szerző a silány kultúrpeszsimista rajongó szintjén ragadt. Azzal, hogy újraélesztette a nemes vadember mítoszt – mely lényegében a balkáni Szerbiáról való ismeret kollektív kiterjesztése –, a koszovói népiirtást követő NATO-bombázások után a Micić-féle *barbárgénusz*-mítosz álcájában posztmodern rasszizmust hozott létre. Így a Balkántól való nyugati félelem a „vadság” és a „brutalitás” kulturális dicsőítése révén az igazi szerbséghez kapcsolódott, akik Kelet barbáraitól (vagyis az iszlámtól) védik Európát. A barbárokat hagyományosan valahová messzire, keletre helyezték. A horvátok és a szlovénok számára a Balkán a legszörnyűbb hely, ahonnan haladéktalanul el kell szakadni. A horvátok önmagukat a kereszténység elővédjének tartják, a Nyugat legszélső bástyájának, mely az öldöklő barbár hordákkal (az ortodoxiával, az iszlámmal, a szerbekkel, a bosnyákokkal) néz farkasszemet. A szlovénok pedig minden más délszláv népet balkáninak tekintenek. Ez megerősíti a feltevést, hogy ha valaki a Balkántól fél, lényegében saját „barbarizációjától” retteg. A Másikról való kollektív, tudatos dödögés hatalmának köszönhetően a tükörkép eltorzul. Eszerint a nyugati-balkán politikától való félelem (mellyel a horvát jobboldal akkor vádolta meg a kormányt, amikor az szerinte elárulta a nemzeti érdekeket) lényegében saját képmutatásunktól való félelem.

Ebben a „filmben” senki sem ártatlan, még a nézők sem. Minden nyugati, amennyiben elhiszi, hogy a Balkán az etnikai gyűlölködés és ellentét örök körforgása, a reflexív kitaláció liberális rasszistája. E hiedelem mindenekelőtt a Balkán

⁵ Peter Handke: „Zimsko putovanje na rijeke Dunav, Savu, Moravu i Drinu ili Prava za Srbiju” (ford. Ratomir Škunca), *Europski glasnik*, 1997/2.

szerkezetének mint képzeletbeli földrajznak és mint a Nyugat kollektív undergroundjának tragikomikus eredménye. Hasonló ez az amerikaiak tömegpszichológiai tünetéhez, mely a WTC és a Pentagon elleni szeptember 11-i terrorista támadás nyomán keletkezett. A médiában megnyilvánuló meglepett amerikai reakciót – különösen azt, amely nem közvetlenül a CNN és a Fox News ideologikus táborához csatlakozott – dióhéjban kifejezheti egy retorikus kérdés: „Miért gyűlölnék minket ennyire?” Ha ez így van, a Balkánról alkotott szörnyű nyugati sztereotípiák reflexivitása az absztrakció „magasabb fokán” helyezkedik el. Disraeli óta hibás a Balkánra irányuló európai politika. Sőt e brit politikus-diplomata a modern nyugati politikusok képmutatásának és kudarcának paradigmatis személyisége. Így nem csoda, hogy mind Said *Orientalizmusában*, mind pedig Todorova könyvében, az *Imagining the Balkans*ban kulcsszerepet tölt be. E hiba oka azonban nem annyira a Nyugat tehetetlenségében és opportunizmusában, inkább a Balkán irracionálisában rejlik. Évszázadok óta tartó gyűlölet, elfojtott harag, kollektív örület... – lehet, hogy a Balkán a posztmodern kor kísérleti pszichológiája számára ideális terep? Ám ez csak káprázat, egy olyan szörnyű ideologikus hazugság eredménye, mely továbbra is meghatározza a nyugati országok Balkánnal szembeni viselkedését. Amíg a balkán népei nem „szabadítják meg magukat” attól a negatív antropológiától, mely a Másikat *par excellence* született gonosztevőnek, vadnak, barbárnak tartja, lehetetlen e fogalmat bármiféle pozitív jelentéssel felruházni. Ezért aztán minden olyan irodalmi kísérlet, mely rehabilitálni szeretné a fogalmat, blaszfém módon valamiféle „szürreális” szépségű, elveszett otthon kinyilatkoztatásává alakul át. A posztmodern reflexív rasszizmus a tiszta, kulturálisan igaz, eredeti Balkánról (mint a dekadens Nyugat „újjászületésének”, „előrelépésének” eszményképéről) szóló melankolikus, nosztalgikus látomásokkal vegyül. A modell ugyanaz, mint a felvilágosodás korában, csak a stratégia más. Amíg Handke az új szerb *barbárgénusz*ról alkotott pesszimista kulturális látomásaiban a szerbek védelme mellett dönt, ezt csak egy hirtelen felvilágosult politikai identitás érdekében teszi. Csupán egy fikcionális, képzeletbeli Balkánon lévő fikcionális, képzeletbeli Szerbia érdekli, mely jól jön neki, hogy a morálisan dekadens Nyugatot kritizálja. Rousseau kora óta állandóan felhangzik ez az ostoba, ámde folytonosan újjáéledő, egyetemesen elfogadott történet. A káprázat világpiaca az elveszett gyökerek ilyesfajta kvázi-filozófusainak állandóan kéznél van. Françoise Masper *Balkan Transit* című könyve ugyanennek a balkáni utazási irodalomtípusnak egy másik aspektusát képviseli. Teljesen más szándékkal készült, mégis megtalálható benne a 20. század végi Balkán felvilágosult, heves tapasztalata. A probléma nem az univerzalista Masper humanista szenvedélyében van, inkább abban, hogy a Balkán esetében az útirajz még a 19. század végi balkáni mentalitás elméletének meghatározó műfaja. Azóta semmi sem történt? Mintha az útirajznak – akár Susan Sontag *The Road to Hanoi* című művének – ideologikus, katartikus értéke lenne. Sajnos így van. A balkáni Másik negatív antropológiáját az magyarázza, hogy abból a hiedelemből ered, miszerint ez a nyugati tudat és öntudat felől nézve sötét terület. E szempontból a Balkán Balihoz hasonlítható, bár egészen más üzenettel. Bali tiszta egzotikum, a Nyugat szemében kulturális éden, noha a pásztori képek egy ezzel ellenkező európai modernizmus művészetének számítanak. A Balkán a politikai egzotikum, a Nyugat

szemében kulturális pokol, melyet a Másik demonizálásának igénye hív elő, hogy ezzel mossák tisztára rossz lelkiismeretüket. Ahogy az angol irodalomban Byron óta a Balkán *A zendai fogollyal* és a *Drakulával* azonos, úgy manapság a hajdani Jugoszlávia feldarabolása után keletkező nemzetállamok polgárait a turbófolkkkal, a csevapcsicsával, a borzalmas helyi, névtelen temetőikben rohadó tetemek bűzével, bús vilajetekkel hozzák kapcsolatba – „valahol messze-messze”. Lehetetlen, hogy valaki az önmagáról alkotott mítosztól megszabadulhasson, amíg saját fóbái, frusztrációi gyökerét nem ragadja meg. Ezek bizonyosan nem alapvetők és örökkévalók, ahogy a „balkáni ellenségeskedések” sem azok. A Balkánt egyfajta tiszta, gyakorlati célokat szolgáló történeti képként alkották meg. Így a Balkán pusztán történeti és ideologikus kép, jól látható földrajzi és politikai jelentéssel. A többi se kélyes „útirajz”...

Amikor Ivica Račan horvát miniszterelnök a (Gospicban elkövetett háborús bűnökkel vádolt) Mirko Norec tábornok kiadatása körül zajló játszmában a Nemzeti Függetlenségi Háború Emlékének Közgyűlésével kapcsolatban az úgynevezett balkáni módszerekre utalt, megmutatta, mit jelent reflexív posztmodern rasszistának lenni. Ez persze nem zárja ki, hogy „legjobb szándékkal” mondta, amit mondott, mivel az – általában kulturális alapú – előítéletek a politikában a manipuláció veszedelmes eszközeivé lesznek. Mintha létezne nagyobb földrajzi és szellemi hülyeség annál, ha valaki a Balkánt „puskaporos hordónak” tartja. Amikor pár éve Dubrovnikban egy, a Mediterráneum kulturális identitásáról rendezett nemzetközi konferencián vettem részt, egyetértettünk, hogy Braudel könyve, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ* mégiscsak egy olyan, másféle utópia, mely az olívából, hajókból, vörösborból nem gyárt fanatikusokat és prófétákat. Azonban egy bizonyos máltai szociológus a mai Mediterráneumot a háborúkra, a vallási és nemzeti intoleranciára, a maffiára, a politikai diktatúrákra, a kivándorlásra, valamint a nyomorra hivatkozva a Balkánnal hasonlította össze. Persze az itt felsoroltak az Izraeltől Marokkóig húzódó Mediterráneum másik oldalát adják. A máltai szociológus, akárcsak Račan, a „legjobb szándékkal” járt el. Mi más akkor a Balkán, mint képzeletbeli földrajz, mely a Nyugat látszólagos realitását meghatározza? Nem szégyen bevallani, hogy mindannyian balkániak vagyunk, de az már szégyenteljes, ha nem valljuk be, hogy ezzel semmi kézzelfoghatóbbat nem mondtunk, mint hogy nem a Mediterráneumról származunk. A közös eredettel kapcsolatban vannak rosszabb kulturális előítéletek is azoknál a politikai utópiáknál, melyeket az irodalomból, a filmből és a zenéből reflexíven-reflektálatlanul habzsolunk be. A Balkán a Nyugat önmagáról alkotott mítosza egy olyan korban, amikor a hagyomány és a természetesség a végéhez közeledik. Semmi sem maradna fenn az egzotikus vadonból, még Marko király és Šarec lova legendájából sem, ha Yourcenar nem tette volna halhatatlanná őket mint a nyugati világon túli nemzetekről szóló romantikus mítoszt. Ma mindazonáltal a Balkán nem több és nem is kevesebb annál, ami a 20. században volt: kezelhetetlen politikai kérdés. Az új ruhában fellépő rasszizmus és a mítoszok valami egészen mást képviselnek, és Lord Cadogan minden pátoz nélkül éppen ezt hangsúlyozta, amikor kijelentette: ne menj külföldre, *szörnyű vidék*.

KISANTAL TAMÁS fordítása

A TOTALITARIZMUS ÉS AZ IDŐ

Sok könyvet, elemzést és kritikát írtak már a totalitarizmusról. Noha ezek közül több a náciizmus-értelmezés, ma már tudjuk, hogy a totalitarizmus fogalma magában foglalja a fasizmust és a kommunizmust is. Ebben az írásban természetesen nem azonosítjuk a két ideológiát, de együtt vizsgáljuk az emberek, a médiumok, az idő és a tér feletti uralom rendszerét. Éppen a minden létező birtoklása, a mindennek egyetlen uralható masszába való totalizálása a totalitarizmusok jellemzője. Minden totalitarizmus egy másik, kitalált vagy valóságos totalitarizmus elleni ellenállásban vagy forradalomban keresi és találja meg az igazolását. Ahogy a fasizmus hitelét és felmentését a liberalizmus és a többi faj elleni küzdelemben kereste, úgy a másik oldalon a kommunizmus a burzsoázia, a többi társadalmi osztály és a fasizmus elleni harccal igazolta magát.

Mindkét rendszerre jellemző, hogy nem az ellenfél megsemmisítéséről vagy teljes kiirtásáról van szó, hanem arról, hogy az ellenfél fölé kell kerekedni, és totálisan irányítani. A totalitarizmusnak azonban áldozatokra van szüksége, és itt az áldozat kettős értelme tárul fel előttünk. Az egyik oldalon az áldozatok saját sorainkból, pontosan meghatározott célok érdekében kerülnek ki, a másik oldalon olyan áldozatokról van szó, akik igazolják tulajdon hóhéruk létezésének értelmét. Ha nincs áldozat, mire való a hóhér? Valamennyi eddigi totalitárius rendszer bebizonyította, hogy a rendszer egy belső ellenség „segítségével” jött létre, aki azonban addig hatolt befelé a rendszer belsejébe, amíg az szét nem esett. Noha a történelemben eddig valamennyi totális rendszer megbukott, a totalitárius gondolat még mindig tartja magát. Előfordul, hogy az egyik totális rendszer a másik helyébe lép, de kifinomultabb, galádabb és kegyetlenebb formában.

A különféle elemzésekből tudjuk, hogy milyen jellemzői vannak a totális rendszereknek, ezek hogyan alakultak ki, ismerjük az áldozataikat és szétesésük okait. Ismerünk különféle kritikai elméleteket is, amelyek a meghatározott totalitarizmusokat elemzik. Noha ezekben az elméletekben megemlékeznek az áldozatok millióiról, mégis hiányzik belőlük bizonyos személyes viszonyulás – ezért hagynak maguk után ürességet, sőt egyenesen közönyt.

Az ilyen elemzésekben jobbra az egyik ideológiának a másikkal való leszámolásáról van szó, ami újra ideológiai és gondolati totalitarizmushoz vezet; ez viszont a hasonló kísérletek tragikus mivoltát mutatja. A különféle totális rendszerek áldozatainak említésekor nem csupán mennyiségekről beszélünk, hanem arról a tényről is, hogy a milliós számok mögött személyiségek, individuumok vannak, akiket a táborokban számokkal jelöltek meg. Nem maguk azok a milliók fontosak, akik ezekben a rendszerekben kényszerültek élni, hanem az a tény, hogy ezeknek a szerencsétleneknek gyerekek, férjük, feleségük, családjuk volt.

Természetesen szembe kell nézni a totalitarizmusok ideológiáival, de még fontosabb tudatosítani, hogy ezek az ideológiák milyen brutálisan működtek, és hogy szisztematikusan semmisítették meg a személyiséget. Ha egy dolgot magának az ideológiának a szintjén vizsgálunk, egyetérthetünk vele vagy tagadhatom. Ám ha magam előtt látom ennek az ideológiának a megalázott áldozatait, akkor az személyesen érint meg.

Miklavž Ocepek (1963) filozófus, szerkesztő. Filozófiai esszékötete jövőre jelenik meg az Apokalipsa Kiadónál.

Éppen a totalitarizmusoknak a személyiséghez való viszonyában van azonban valami egyediség, amelyet minden rendszer magában hordozott.

Tudjuk, hogy a huszadik század a totalitarizmusok időszeke, és hogy ez az időszeke még mindig tart. Tehát a mi idónk a totalitarizmus ideje, de a totalitarizmus rendelkezik-e saját idővel? Minden totalitárius rendszernek saját időértelmezése és időértékelése van ugyanis, amelyet a mindennapokban alkalmaznak. A totalitárius rendszerekben éppen az időbeliség értelmezése szolgál annak egyik mutatójával, hogy a totalitarizmus milyen mélyen avatkozik bele a személyiség mindennapjaiba.

Az ember az idővel mindenkor meghatározott kapcsolatban vagy konfrontációban él. Érzékelhetjük, hogy az embert inkább meghatározza az idő és a hozzá kapcsolódó jelenségek, mint hogy független lenne tőlük. Levinas rámutat, hogy az embernek az idővel szembeni eredendő, fájdalmas tehetetlenségét, amelyet egyebek mellett a görög *Moirai* okozott, felváltotta a zsidó-keresztény értelmezés, amely az embert kiszabadította a hasonló meghatározottságok bilincseiből. Az idő mitikus felfogását felváltotta az emberen uralkodó örök körforgást tagadó értelmezés. Az idő új értelmezésével az ember előtt megjelenik egy bizonyos cél, maga az idő pedig értelmessé válik. Az idő embere többé nincs kiszolgáltatva, hanem átélni és helyesen megélni akarja az időt, és ezzel tulajdonképpen meg is haladja. Az idő többé nem uralja az embert. A kereszténység lehetővé tette számára, hogy megszabadulhat a történelem és a múlt fogságából és átka alól. Ezzel értelmet nyer a jövő is, amely többé nem a múltban gyökerező sors fenyegetését jelenti, hanem meghozza az alkotás lehetőségét. Az ember felelőssé vált tulajdon idejével szemben, ugyanakkor a felelősségben megérezte, hogy az idő nem csupán az övé. A kozmikus idő mellett, amelynek segítségével mérte az órákat és a napokat, az ember megérezte a személyes, szubjektív idő súlyát, amely jelen van mindenkiben. A felelősség világossá tette, hogy nem csupán a saját idejével kell elszámolnia, hanem a hozzá közel állókéval is. A közösségi élet értelme újabb területeken kezdett kiteljesedni. A felelősség érzése lehetetlenné teszi, hogy az ember a másikkal szembeni szeretetet a saját idő másokra erőszakolásaként élje meg, hanem elkezd értékelni a másik idejét, a magáét pedig a másikkal ajándékozza. A felelősség ilyen értelmezésében az embernek nem az adatott, hogy elvegye a másik idejét, hanem pontosan ellenkezőleg, az, hogy neki ajándékozza. A másikat nem fenyegeti többé az idő sem a sors, sem az ember oldaláról. Az idő az emberek közötti szubtilis kapcsolattá válik, amely telítve van felelősséggel – ez megmenti az embert a magánytól és az elhagyatottságtól. Nem kell félni többé az időtől. Az ember az idő urává vált: az időben értékeli a múltat és a történelmet, a jelenben megvalósítja magát, a jövőt pedig megtervezi.

A totalitarizmussal az idő új értelmezése jelenik meg. Minden rendszer kitermeli a saját elitjét, amelynek tagjai az új idő tulajdonosai lesznek. Az ezzel a témával kapcsolatban felidézett példák minden totalitarizmust jellemeznek, úgy, hogy a problémát hamis fényben láttatják. Hatalomra kerülését minden rendszer új korszak nyitányaként értelmezi, azt gondolja ugyanis, hogy az eddigieknél hatalmasabb és valódibb új korszak kezdődik, amely méltó az új időszámításra. Ez az új korszak aztán „kritikusan” viszonyul az egész történelemhez és az egész múlthoz.

Herman Rausching a *Beszélgések Hitlerrel* című könyvében feljegyezte Hitler egyik gondolatát: „Mozgalmunkkal végre lezárult a középkor. Végét vetünk az emberiség tévelygéseinek. A világot meg kell szabadítanom történelmi múltjától.” Hitler itt visszatért a régen meghaladott mitikus gondolkodáshoz. Új, világos formában fejtette ki, hogy a német népet és a világot örök mozgalomba, egy folytonos forradalomba tereli bele. Ez az emberiség felszabadítását jelenti, amely tanítása szerint hét teljes évszázad alatt csupán egyetlen lépcsőfokot lépett előre. A felszabadítás ugyanakkor az emberiség nagyobb része számára a rabság újabb formáját jelenti, hiszen csupán az „isteni” ifjak szabadságáról van szó. Könnyen beláthatjuk, hogy a történelemnek ez az átírása máris felrajzolja a jövő vízióját,

amelyben hemzsegnak a kiválasztottak, az újonnan születő idő tulajdonosai és megvalósítói. Bizonyos társadalmak és bizonyos emberek ideje lejárt, új társadalom és új emberek ideje jött el. A világ mágikus megteremtésének új ideje ez, amely nem tudásból, hanem akaratból táplálkozik. Az idő ugyanakkor sürget, egy helyben toporgást nem engedélyez.

A jövő ugyanakkor nem mindenkié, hiszen nem szolgálták meg valamennyien. Egyeseket rossz vérvonaluk miatt zárnak ki, másokat a helyzetük miatt, a harmadikat, mert furcsák, ismét másokat, mert egyszerűen megszülettek. Mindazokat kivégzik, akik ezzel a gondolkodással nem értenek egyet. Káros és értelmetlen minden inercia és passzivitás, ezek gyűlöletesek az új rendszer számára. A totalitarizmus hívei fenntartják maguknak a jogot az élet és halál feletti ítélkezésre. Minden az új célokat és az új korszakot szolgálja, ezek érdekében minden gaztett megengedett. Az új időben új erkölcs és új etika lép érvénybe.

Az idő, amely mindezt hívja és várja, máris felrajzolja véres hajnalát. Az elit, a párt és a rendszer meghatározza az élet és a halál idejét. A vetés és az aratás idejét ugyanúgy kijelölik, mint a békéét és a háborúét – bár egyre inkább csak az utóbbit. Minden gaztett értelmet nyer.

A párt működésbe lép. És a személyiség? Hitler az említett könyvben így válaszol: „A személyes boldogság ideje lejárt. Helyette kialakítottuk a társadalmi boldogságot. Van-e boldogítóbb, mint egy pártgyűlés, amelyen mindannyian, a szónok és a hallgatóság, ugyanazt érezzük? Ez a közösség öröme.” A hatalom egyre jobban behatol az ember és családja idejébe és terébe. A mozgás és a gyülekezés korlátozása a személyes emberi méltóságba és integritásba való totális beavatkozás egyik legegyszerűbb formája. Tudjuk, hogy a totalitarizmus olyan messzire jutott, hogy az emberek nem csupán a szomszédait és az ismerőseiket jelentették fel, hanem közeli rokonaikat, szüleiket, gyerekeiket is. A rendszer szabályozta a szabadidőt, az étkezést és az alvást idejét.

Az ember kezdte elveszíteni annak lehetőségét, hogy maga rendelkezzen az ideje felett. Elvesztette a saját idejét, illetve a pártnak kezdte szentelni. A pártnak és a rendszernek áldozott időt többé nem elvesztett időként értelmezték, nem is odaajándékozottként, hanem megszenteltként. A rendszer kezdte átvenni a vallás helyét. Felkente azokat, akik átengedték neki saját idejük egészét, akik elfelejtkeztek a saját idejükről, akik megengedték, hogy a rendszer helyettük gondolkodjon. Sokan voltak azonban, akik ezt nem tűrték, és meg kívánták őrizni személyiségüket, méltóságukat. Minden totális rendszer gondol azonban erre az eshetőségre is. Az ilyen emberek számára sajátos teret létesít: a tábor, amely azonban szintén saját, különleges idővel rendelkezik. A megaláztatás, a tortúra, az időnélküliség idejével.

A saját időt teremtő és vele erőszakot elkövető totalitarizmus számára kényelmetlenek voltak azok az emberek, akik saját hosszú történetük folyamán az időt sajátjukként kezelték és semmilyen áron nem akartak lemondani róla. A náciizmus, éppúgy, mint a fasiszmus, ezért gyűlölte a zsidókat. A zsidó nép büszke hosszú történelmére, szorosan kötődik hozzá, és a személyes kérdésekre is a nép történetében keresi a választ. Az ilyen nép nem egykönnyen fog lemondani a történelméről, amelyben identitása rejtőzik, és nem fogja alávetni magát valamiféle frissen született történelemmel rendelkező, újdonsült rendszernek. A zarnokok ezzel tisztában voltak, és hatalomra kerülésük után azonnal korlátozni kezdték a zsidók jogait.

Hitler a zsidókkal szemben egyenesen metafizikai gyűlöletet táplált. Izrael, a szellemi Isten történelmi népe átkozott ellenséggé vált az újonnan kiválasztott nép, a természeti isten népe, az új Baal (a termékenység bikája) számára. Az egyik Isten kizárja a másikat, a hitleri antiszemitizmusban az istenek harca szinte tapintható. Vajon mindezeket túl nem a zsidó volt-e mindenkor az öntudatos lélek szimbóluma, az új és még újabb korszakok halálos ellensége? A totalitarizmus nem tűr meg két kiválasztott népet. A zsidókat ezért olyan mélyen alázták meg, hogy az szinte elképzelhetetlen.

A *Treblinka* című könyvben Jean-François Steiner (francia zsidó szerző) írja le a következő történetet: „Később az ő az összes szörnyűséget megtoldotta Barry nevű kuttyájával. Amikor meglátott egy foglyot, aki szerinte nem mutatott megfelelő alázatot, ráuszította Barryt: »Na, isten szolgája, ez a kutya meg itt lustálkodik!« És Barry, akit arra dresszíroztak, hogy a férfiakat a nemi szervüknél ragadja meg, ráugrott arra a zsidóra, akire a gazdája rámutatott. Az ő később kegyelemből lelőtte a szerencsétlent. Az ő szörnyű ötlete az volt, hogy a kuttyát »isten szolgájának« nevezte, a zsidókat pedig »kuttyáknak«. Ezt nap mint nap ismételgette, ez a foglyok húsába és vérébe ivódott, annyira, hogy szinte már elhitték, ha nem is abszolút értelemben, de *Treblinka* kifordított világának viszonyai között. Minden társadalomnak megvan a maga szociális rendje. *Treblinkán* a kuttyák a zsidók fölött álltak.”

A tábor lakóinak számára megállt az idő. A külvilággal nem volt kapcsolatuk, hírek nem érkeztek, nap mint nap szembesültek viszont a halállal. A zsidók sehogy sem tudták felfogni, hogy miért éppen nekik jutott ez a szörnyűség. Minthogy a dolog nem a józan eszből eredt, racionálisan lehetetlen volt megérteni és megmagyarázni. A haláltáborokba érkező emberek kezdték elveszteni a jövőbe vetett reményüket, és ezzel együtt összeomlott a múltjuk is. Azok az individuumok, akikből ez a csoport összeállt, valamiféle átmeneti állapotban éltek, amely változatlanágából eredően a halál minden jegyét magán hordozta, és csupán egy kis halvány sugárral, egy alig észrevehető lehelettel kapcsolódott még az élethez. Ebben a nirvánában minden időfogalom – a tegnap, a ma, a holnap, az órák, a hetek, az évek – egészen egyszerűen az éjszaka és a nappal megkülönböztetésévé egyszerűsödött. Az imádságok elhallgattak. A misztikus extázist átélők kivételével eddig bizonyára soha nem éltek a világon emberek, akik ilyen módon izolálódtak volna a környezetüktől, akik így eltávolodtak volna tőle. A zsidók már a kezdeteknél belekerültek ebbe a szörnyűséges állapotba, amikor kiléptek a tábor előtti térre. A *Treblinka* című könyvben mindez megrázó leírást kap. A táborparancsnok összehívta a tábor lakóit, kiválasztotta az ácsokat, és megparancsolta nekik, hogy építsenek a tábor bejáratánál peront és fakerítést, amit le is kellett festeniük: „A kerítésre megfelelő élénk színekkel ablakokat és ajtókat festettek. Minden ajtóra külön jel került: »Állomásfőnök«, »WC«, »Elsősegély«. Valóságos remekmű volt a jegypénztár és a menetrend-árusítás ablaka. Amikor végeztek, a parancsnok elragadtatással nézegette művét. Minden készen állt, de valami mégis hiányzott. Valami apróság, valami semmiség, amelyet nem lehet odahamisítani. Egész délelőtt járkált a peronon, majd délben rosszkedvűen haladt az étkezde felé. Szórakozottan gondolataiba merült. Aztán a kávé mellett megvilágosodott. »Az óra!« – kiáltott fel. »Hát persze, az óra hiányzik!« Azonnal összehívatta az asztalosokat, és meglepett társai füle hallatára kifejtette, mit akar: számlapot mutatókkal, húsz centiméter mély perspektivikus nézetben. Mikor végzett az utasításokkal, és el akarta őket bocsátani, az egyik asztalos megkérdezte: »És mennyi idő legyen *Treblinkában*?« »Három« – válaszolta. Kurt Franz SS Untersturmführer beállította a *treblinkai* időt.” Megérkezésüktől a foglyok kizárólag ezt az időt ismerték.

Az emberiség szerencséjére ennek a totális rendszernek lejárt az ideje, csakúgy, mint a korábbiaknak és a későbbieknek. A hasonló rezsimek alatt átélt szörnyűségek „története” azonban nem fejeződött be. A szörnyűségeket átélő emberek egész életükre megjelöltetkezett azzal az idővel, amelyet meg élni kényszerültek. Akaratlanul és szenvedések közepette újra és újra megtapasztalták ezt az időt. Sok ember a táborokban azért maradt élve, hogy a késői nemzedékeknek elmesélje annak az időszaknak a borzalmait. Reménykedem abban, hogy korunk képes meghallani ezeket az emlékezőket, és képes őket továbbadni.

SZÍJÁRTÓ IMRE fordítása

TOTALITARIZMUS: A REND DÉLIBÁBJA

A dolog találó elnevezése ez lehetne: a sors mechanizmusának utánczása. A sors mechanizmusának ugyanis része a szükségszerű halál szüntelen, elviselhetetlen fenyegetése. A sors felől nézve a halál nem az egyetlen bizonyosság, kiindulási pont és utolsó menedék az ember számára, hanem ugyanakkor a legnagyobb, felfoghatatlan, örök titok is; inspirációt nyújt az emberi léleknek. Az eredendő emberi lelkiállapotok egyike a szörnyű és kegyetlen félelem a káoszba és az örületbe zuhanástól, ami úgy jelenik meg, mint valamiféle elszakadás a kiindulóponttól, azaz az univerzalitás emberétől. A sors képze a két nézőpont – az emberi és a kozmikus lét – összetartozása egyedül lehetséges kötelékének, egyedüli biztosítékának tűnik. Ezt a képzetet titokzatos módon az elkerülhetetlen pusztulástól való félelem teszi felfoghatóvá. A vallásos gondolkodás számára a sors szűkös értelmezését az univerzális megbocsátás metafizikája segít meghaladni és csillapítani – ez lehetővé teszi, hogy megtörténjen az a spirituális ugrás, amely a megbocsátás tartalmait a végtelen tereibe helyezi át. A vak és ösztönös szükségszerűség helyébe a megismerés esélye és a megbékélés lehetősége lép, azaz a sors igenlése, amely azonban többé nem *Moiraként* áll előttünk, hanem egy új kezdetben, a megváltásban folytatódó szakralizált és nyitott dologként.

A filozófia arra biztat – az emberi spekuláció merész vonulata ez –, hogy keresni kell az új utakat, azokat a kötelékeket, amelyek az embert a létezését lehetővé tevő valamihez kötik. A test és a lélek klasszikus kettőssége a lelki szféra glorifikálásává fajult, és ez a dichotómia egyebek mellett megsemmisítette azt az ellentmondást, hogy a túlnani valóság értelmezése az evilági, kasztrált képzetek mintájára alakult ki: a ráció, az ész és a lélek felsőbbrendűségéről van szó az ember ösztönös, testi mivolta felett. A klasszikus filozófia a valóságot kompenzációs reflex segítségével értelmezte: az emberi esendőség, gyengeség és halandóság tapasztalatát helyettesítette a tapasztalaton túli valóságról szóló képzetekkel – ez a valóság rendelkezik az erő, a bizonyosság és a tökéletesség transzcendentalis erényeivel. A probléma tulajdonképpen nem az attribútumokban van, amelyek részesednek a túlvilágiságban, hanem abban a tényben, hogy ezek csupán az emberi intuíció egyik feléből származnak. A rettegett megosztottságot ezzel semmiképp sem sikerült meghaladnunk, sőt egyszerűen tovább fokoztuk, erősítettük és legitimáltuk. A halál ugyanis, amelytől mindannyian féltünk, ily módon véglegessé és egyetemessé vált, meghódította a tudatunkat, amely a megosztottságban nem képes többé tudatként egzisztálni, hanem valamiféle felejtés megy végbe benne: a létezésről való elfelejtkezés.

A sors paradox cinizmusa ennek a filozófiai ontológiai kritikának a szerzőit – elsősorban Nietzsche, Marxot és Heidegger – sorsszerűen összekapcsolta a huszadik század totalitárius ideológiáival. Ha Nietzsche az árja faj felsőbbrendű emberéről szóló monstrozus elképzelés szellemi atyjaként fogjuk fel, ha Marx a forradalomban megváltott proletár nyáj utópikus poliszának eszmei keresztapja, és ha Heidegger egy bizonyos pillanatban Hitlerben azt az istent ismerte fel, „*akire várunk*”, az nem csupán híres szerzők

deformált tudatára mutat rá, amely egyébként rászolgált volna a megvetésre és a megbotráncózásra. (Hiszen ők is a megosztottságtól szenvedtek, mint mi valamennyien, akik örökösei vagyunk ugyanennek a szellemi bűnnek.) Ezen filozófusoknak a totalitarizmusban testet öltött munkássága több mint szimptóma és következmény: „elfajzott” filozófiájukra adott válasz különös eszméik materializációja. A totalitarizmust ugyanis úgy értelmezhetjük, mint a megosztott emberiség látens állapotát. Ideológiaként akkor kel életre, amikor egy bizonyos társadalmi csoport egyetlen óriási (hősies) gesztussal újra megkísérli helyreállítani az egységet.

Klasszikusan beteges reakcióról van szó, amely kétségtelenül kapcsolatban áll azzal, amit Levinas „az elementáris érzések felébredésének” nevezett.

Mindannyian, akik rendelkezünk valamilyen tapasztalattal a totalitarizmusról, az élményeinkre és az érzéseinkre hagyatkozunk, a szembesüléshez azonban racionális elemzésre van szükség. A problematika tehát a pszichológiai folyamatokat és az emberi történekek lélektani szerkezetét érinti. Tudjuk, hogy a totalitárius rezsimek több apologétája és híve, aktivistája és munkatársa a rendszer bukása után valamiféle amnéziába esett. Nem csupán az elkövetett gaztettekkel kapcsolatos bűnök tagadásáról és eltitkolásáról van szó, hanem arról, hogy az erő összeomlása után, amelyhez annyi szállal kötődtek, elvesztették a kapcsolatukat azzal a valósággal, amely az azonosulás és az értelem élményével táplálta őket. Meghalt a bálvány, amelyet tiszteltek, amelytől az erejük származott. Gyakorta amnéziásakká váltak azonban az áldozataik is, akik az átélt terrort és megaláztatást pokoli lidércnyomások nem valóságos, hanem álombeli megvalósulásként élték meg. Úgy tűnik tehát, hogy valamiféle társadalmi okkultizmussal vagy mágiával van dolgunk, amelyben a hóhérok a gazdaságok és büntetések, illetve az erő és a gyengeség csoportos látomásaiban kapcsolódnak össze az áldozatokkal.

Kissé túl egyszerűen és sematikusán a fentieket a következő képpel lehetne érzékeltetni: az ember elementáris félelme a haláltól, a széteséstől és a káosztól nem fordul az elfojtás és a kompenzáció irányába abban a keresésben, amely úgy kutat magyarázatok és felmentések után a végtelenben, ahogy az a metafizika és a vallás legitim lelki műveleteiben történik. Nem keres támaszt a vallásos lelkiség kész példáiiban, mert bizonyosság után, a biztosított túlvilág után sóvárog, voltaképpen a földi paradicsom után. Az idea természetesen rendszerint metafizikai forrásból táplálkozik. A metafizika azonban, mint ahogyan azt tudjuk, megosztott. Az emberi természet ezen elvont, lenézett, felvilágosulatlan és bizonytalan aspektusa, ez az ösztön, ez a dionüszoszi elhajlás, amelyet a metafizika nem volt képes integrálni, és amely az emberi pszichikumban mint a létezés elfojtott érzése van jelen, a totalitárius filozófiában úgy jelenik meg, mint az erő akarásának szenvedélye. Ezen szenvedély kiélésének egyedüli módja mindannak megsemmisítése, ami az erő megvalósítását segíti elő. Dionüszosz ezen a ponton beteges inkvizítorrá, az ellenség paranoid kutatójává, lelkek bírójává, a káosz mozgatójává válik.

Kettős látomással van dolgunk: a metafizika (a halhatatlanság, az örök erő, az univerzális rend) látomásával, és az ösztönök előtti erőkével, amelyek lehetővé teszik az ember számára, hogy metafizikai álmaiból kialakítsa és megvalósítsa az emberiség ősi tervét, az evilágon megteremthető mennyországot. Metafizikai cél tehát csakis metafizikai eszközökkel érhető el. A „zsidókérdés” csakis akkor oldódna meg mindörökre, ha Hitler újra a festészetnek szentelné magát.

A totalitárius projekt vezetőjévé természetesen nem válhat akárki. Hasonló hőstettre olyan ember vállalkozhat, aki szilárd és világos vízióval rendelkezik, aki saját patológikus struktúráját a legapróbb részletekig kiépítette. Gondolkodás nélkül fognak társulni hozzá olyan emberek, akiket hasonló félelmek nyomasztanak, azonban nincsen elégséges víziójuk vagy bátorságuk, hogy önállóan cselekedjenek. A vezér, aki tökéletesen azonosult tulajdon igazságaival, biztosítani fogja hívei számára azt, amit amazok az ő ereje nél-

kül képtelenek elérni: a hős identitását. A múlékony történelmi pillanat hősie korszakká válik, amelyben a kiválasztottak hatalmas munkát vannak hivatva elvégezni. Inkább öt perc halhatatlanság, mint az örök bizonytalanság. Inkább az igazság minden attribútumával, filozofikus retorikával, hangzatos eszmékkal és jelszavakkal, monumentális és könnyen értelmezhető ikonográfiával ékített hazugság, mint az emberi mivolt esendő és bizonytalan valósága, amely nem hagy maga után semmiféle kézzelfogható nyomot.

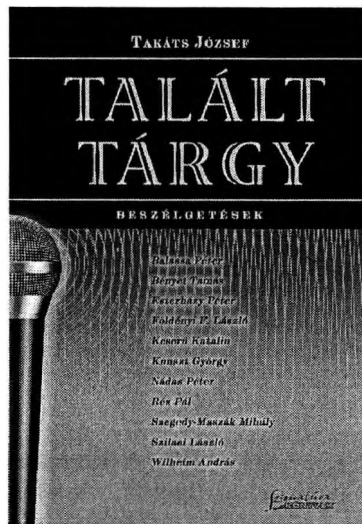
A halálfélelem és a halál megvetése között egyedüli összekötő kapocsként szolgáló sorsot a totalitarizmus az elragadtatásig magasztalja. Azzal, hogy megpróbálja az emberek sorsát alakítani, a totalitárius ideológia maga is sorssá válik. Az öntudatlan, marcangoló félelem önmagával kényszerül szembenézni, és nem ismer magára. A félelem találkozik önnön szörnyalakjával, önnön lidércével, és a szörnytől nem ijed meg többé; a szembesülés ugyanakkor csodálatos módon megnyugtató. Az ember farkasszemet néz önmagával: halandó ember helyett egy hőst pillant meg. Elragadtatása határtalan. Ugyanakkor nem veszi észre, hogy a hős meghalt, hogy ő maga halott.

Erre a halálra nincsen orvosság. Valamennyiünket megkísért a totalitarizmus, a lehetőség, hogy reménykedhetünk a mások sebei árán elnyerhető gyógyulásban. Lapos retorika lenne, ha józanságra hívnánk fel, valamint arra, hogy morálisan bélyegezzük meg azoknak a hősöknek a múlékony identitását, akiket hőssé tulajdon félelmeik tettek. Megmarad azonban a remény, hogy az emberi lény képes leküzdeni a félelmet. De nem azért, hogy meghajoljon azok akarata előtt, akik nála erősebb törpék.

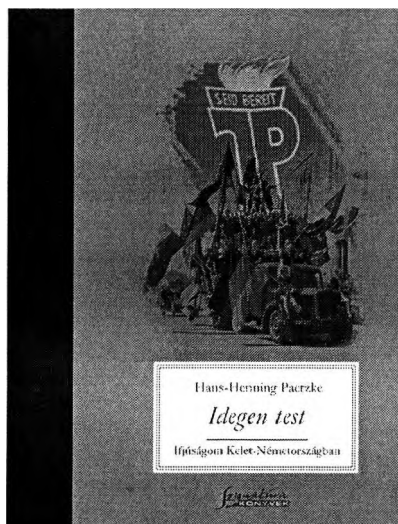
SZÍJÁRTÓ IMRE fordítása

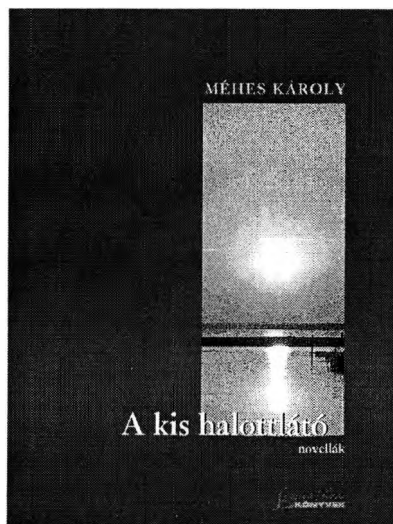
„A szabadságörületnek, az örömeknek, a vadságnak és a bájnak, mindannak, ami Marc Martin szövegéből árad, a magyar nyelv a forrása.” *Nádas Péter*

Beszélgetések Balassa Péterrel, Bényei Tamással, Esterházy Péterrel, Földényi F. Lászlóval, Keserü Katalinnal, Kunszt Györggyel, Nádas Péterrel, Réz Pállal, Szegedy-Maszáék Mihály, Szilasi Lászlóval és Wilhelm Andrással.

„Hans-Henning Paetzkének van mit elmesélnie, és van fogékonysága a részletek iránt, hogy olyasmit is el tudjon beszélni, amit pusztán fantáziával nem tudott volna elővárazsolni.” *Konrád György*

„Herlicska G. Nándor rettenetesen unatkozott az Egyetemi Könyvtár feldolgozó irodájában. Már hatvannyolc darab *Beszterce ostromába* nyomta bele a könyvtár pecsétjét a címlap hátoldalán...”